

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
Afdeling Algemeen Welzijnsbeleid

de *Gemeenschap* achter de tralies

*Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden
aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening*

Promotor: prof. Dr. Mieke Van Haegendoren

Onderzoeker: Steven Lenaers

m.m.v. Elke Valgaeren

maart 2001

SEIN/2001/04

Optimisme

*Is de kracht om te hopen,
Als de anderen het opgeven;
De kracht om vol te houden,
Als alles fout schijnt te lopen.*

D. Bonhoeffer

Graag willen wij een aantal mensen bedanken voor hun enthousiaste en deskundige medewerking.

- het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap als opdrachtgever en financier
- het Ministerie van Justitie zonder wiens medewerking de toegang tot de gevangenissen onmogelijk geweest was
- het gevangenispersoneel van de Vlaamse en Brusselse gevangenissen zonder wiens inzet er geen sprake geweest kon zijn van een onderzoek
- de 19 bevoorrechte getuigen uit het werkveld die zich dag in dag uit inzetten voor gedetineerden en graag bereid waren tot een diepte-interview omtrent de gedetineerdenproblematiek
- de ruim 400 gedetineerden die aan het onderzoek meewerkten, hetzij door het invullen van een enquête, hetzij met hun instemming tot de afname van een diepte-interview

Hartelijk dank!

D/2001/2451/5

ISBN 90-75262-32-9

VOORWOORD

Op 28 augustus 2000 verbleven 5001 gedetineerden in één van de Vlaamse of Brusselse gevangenissen. Voor de meesten onder hen is deze detentie een ingrijpende gebeurtenis die hun leven op zijn kop zet. De vrijheidsberoving beperkt hun deelname aan het maatschappelijke leven tot de hulp- en dienstverlening van de Vlaamse Gemeenschap binnen de gevangenissen. Deze is enerzijds op gericht de schadelijke effecten van de vrijheidsberoving zoveel mogelijk te beperken en anderzijds de aansluiting met het maatschappelijke leven te stimuleren. Het is immers de bedoeling dat elke gedetineerde uiteindelijk zijn plaats in de samenleving opnieuw inneemt.

Dit onderzoek stelt de behoeften van gedetineerden aan hulp- en dienstverlening centraal. Het eindrapport bestaat uit vier grote delen:

- In deel I schetsen we de onderzoeksvraag en de methodologie van het onderzoek.
- In deel II brengen we de behoeften aan hulp- en dienstverlening uitgebreid in kaart.
- In deel III besteden we aandacht aan een aantal doelgroepen binnen de gedetineerdenpopulatie zoals vrouwen, geïnterneerden en anderstaligen.
- Deel IV beschrijft ten slotte de belangrijkste conclusies en doet enkele aanbevelingen op het vlak van hulp- en dienstverlening.

Omdat dit onderzoek beperkt was in tijd en middelen en omdat dit het eerste algemene onderzoek is dat op dit vlak gebeurt, is er bewust voor gekozen zoveel mogelijk onderwerpen op het vlak van hulp- en dienstverlening aan bod te laten komen. Dit is soms ten koste van de diepgang gebeurd. De bedoeling van dit verkennend onderzoek was dan ook om een algemeen kader te creëren op basis waarvan later verder diepgaand onderzoek zou kunnen gebeuren.

INHOUDSTAFEL

VOORWOORD

INHOUDSTAFEL

MANAGEMENT SUMMARY	I
1 Situering van het onderzoek	I
2 De behoeften aan hulp- en dienstverlening	II
2.1 Een beeld van de gedetineerden	II
2.1.1 Sociaal profiel van de gedetineerden	II
2.1.2 Behoefteprofiel van de gedetineerden	II
2.2 Dienstverlening	III
2.3 Hulpverlening	VI
2.4 Naastbestaanden en slachtoffers	VII
2.4.1 Naastbestaanden	VII
2.4.2 Slachtoffers	VII
2.5 De behoeften van enkele specifieke doelgroepen	VIII
2.5.1 Vrouwen	VIII
2.5.2 Beklaagden, veroordeelden en geïnterneerden	VIII
2.5.3 Anderstaligen	IX
2.5.4 Verschillende gevangenen	X
2.6 Tot slot	XI

DEEL I: DE ONDERZOEKSOPZET **1**

HOOFDSTUK I: HET ONDERZOEKSKADER **3**

1 Historische situering van het onderzoek	3
2 Het optreden van de Vlaamse Gemeenschap in de detentiecontext	4

3	De onderzoeksvraag	5
HOOFDSTUK II: METHODOLOGIE		7
1	De onderzoekspopulatie	7
2	Een onderzoek in drie fasen	9
2.1	De eerste fase: diepte-interviews met bevoorrechte getuigen	9
2.2	De tweede fase: diepte-interviews met gedetineerden	10
2.3	De derde fase: de schriftelijke enquête	12
2.3.1	De enquête	12
	• Deel I: dienstverlening	13
	• Deel II: hulpverlening	13
	• Deel III: enkele vragen over de gedetineerde zelf	13
2.3.2	De steekproef	14
2.3.2.1	Een gestratificeerde toevalssteekproef	14
2.3.2.2	De steekproeftrekking	15
	• De SIDIS-databank	15
	• De steekproeftrekking	15
	• De "vervangingspool"	16
2.3.3	Het veldwerk	16
	• De betrokkenen op de hoogte brengen	16
	• De afname van de enquête	17
	• De verzamelde gegevens	17
	☞ Gevangenis	18
	☞ Hechtenistitel	18
	☞ Taal	19
	☞ Land van verblijf	19
	☞ Conclusies	20
DEEL II: DE RESULTATEN - ALGEMEEN -		23
HOOFDSTUK III: BEELD VAN DE GEDETINEERDE EN DE GEVANGENIS		25
1	Een profiel van "de gedetineerde"	25
1.1	Persoonsgegevens	25
1.2	Opleiding en tewerkstelling	27
1.3	Sociale omgeving en woonsituatie van de gedetineerde	29
1.4	Detentiesituatie	31

1.5	Een typische gedetineerde is een ...	31
2	De leefwereld van de gedetineerde	32
3	Eerste conclusies voor de hulp- en dienstverlening	37
HOOFDSTUK IV: DIENSTVERLENING		39
1	Inleiding	39
1.1	Begripsbepaling	39
1.2	Betekenis van de dienstverlening voor de gedetineerde	41
1.3	De behoefte aan dienstverlening	42
	<ul style="list-style-type: none">• De oude strafcultuur• De (her)opvoedingsgedachte• Het aanbod als uitgangspunt	43 43 43
2	Sociaal-cultureel werk	44
2.1	Begripsbepaling	44
	<ul style="list-style-type: none">• Cursussen• Informatieavonden• Films, toneel en optredens• Gespreksgroepen	44 45 45 45
2.2	Cijfergegevens	46
2.3	Conclusies	49
3	Sport	50
3.1	Begripsbepaling	50
3.2	Cijfergegevens	50
3.3	Conclusies	52
4	Lectuurvoorziening	53
4.1	Begripsbepaling	53
4.2	Cijfergegevens	53
4.3	Conclusies	56
5	Onderwijs	58
5.1	Begripsbepaling	58
	<ul style="list-style-type: none">• Begeleid Individueel Studeren (B.I.S.)• Basiseducatie• Onderwijs voor Sociale Promotie• Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap	58 58 59 59

	• Open Universiteit	60
5.2	Cijfergegevens	60
5.3	Conclusies	62
6	Arbeidstoeleiding	64
6.1	Begripsbepaling	64
6.2	Cijfergegevens	64
	• Beroepsopleidingen	65
6.3	Conclusies	66
7	Conclusies en aanbevelingen	68
HOOFDSTUK V: HULPVERLENING		73
1	De zorgen en problemen in de gevangenis	73
	• Zorgen buiten de muren (materieel, financieel, ...)	74
	• Noden binnen de gevangenis zelf (materieel, financieel, ...)	74
	• Rechtshulp (zowel strafrechtelijk als burgerrechtelijk)	75
	• Psychologische problemen en het uiten van gevoelens	75
	• Gezondheidsproblemen	75
	• Klagen en stoom afdalen over het systeem	76
	↳ Het gerecht	76
	↳ De gevangenis	76
	↳ Vrijlatingsprocedure	77
	• Problemen met medegevangenen	77
	• Vraag naar of problemen met overplaatsing	78
	• Vragen en problemen i.v.m. (voorlopige) vrijheid en vrijlating	78
	• Informatiebehoefte	79
2	Wie spreken de gevangenen aan met hun zorgen en problemen ?	80
	• De directeur	80
	• De psychosociale dienst	80
	• De advocaat	81
	• Het justitieel welzijnswerk	81
	• Het religieus en moreel personeel	81
	• Het bezoek	81
	• De penitentiaire beambten	82
	• De medegevangenen	82
	• De dokter	82

•	Vrijwilligers	82
3	Hulpverlening	84
3.1	De psychosociale dienst	84
3.2	Het justitieel welzijnswerk	86
4	Conclusies en aanbevelingen	88
HOOFDSTUK VI: DE GEDETINEERDEN, HUN NAASTBESTAANDEN EN HUN SLACHTOFFERS		91
1	Naastbestaanden	91
1.1	Relaties	91
1.2	Leefsituatie	92
1.3	Hulpverlening aan naastbestaanden	94
1.4	Bezoek	95
1.5	Conclusies en aanbevelingen	96
2	Slachtoffers	97
2.1	Herstelgerichte detentie	97
2.2	Cijfergegevens	98
2.3	Conclusies en aanbevelingen	99
DEEL III: DE RESULTATEN - SPECIFIEKE DOELGROEPEN -		103
HOOFDSTUK VII: MANNEN EN VROUWEN		105
1	Inleiding	105
1.1	Vrouwen in de gevangenis	105
1.2	Een profiel van de vrouwelijke gedetineerde	106
2	Dienstverlening	106
2.1	Inleiding	106
2.2	Sociaal-cultureel werk	106
2.3	Sport	106
2.4	Lectuurvoorziening	107
2.5	Onderwijs	107
2.6	Arbeidstoeleiding	108
2.7	Conclusie	108
3	Hulpverlening	109

4	Naastbestaanden en slachtoffers	109
4.1	Naastbestaanden	109
4.2	Slachtoffers	110
5	Conclusies en aanbevelingen	110
HOOFDSTUK VIII: BEKLAAGDEN, VEROORDEELDEN EN GEÏNTERNEERDEN		113
1	Inleiding	113
1.1	De verschillen in hechtenistitel	113
1.1.1	Beklaagden	113
1.1.2	Veroordeelden	113
1.1.3	Geïnterneerden	114
1.2	Profielverschillen	115
2	Dienstverlening	115
2.1	Inleiding	115
2.2	Sociaal-cultureel werk	115
2.3	Sport	116
2.4	Lectuurvoorziening	117
2.5	Onderwijs	118
2.6	Arbeidstoeleiding	118
2.6.1	Werk tijdens de detentie	118
2.6.2	Arbeidstoeleiding	119
2.7	Conclusie	119
3	Hulpverlening	120
3.1	Zorgen en problemen	120
3.2	Wie spreken de gedetineerden aan met hun zorgen en problemen?	122
3.3	De hulpverlening	123
3.3.1	De psychosociale dienst	123
3.3.2	Het justitieel welzijnswerk	124
4	Naastbestaanden en slachtoffers	125
4.1	Naastbestaanden	125
4.1.1	Relaties	125
4.1.2	Leefsituatie	126
4.1.3	Bezoek	126
4.2	Slachtoffers	127
5	Conclusies en aanbevelingen	127

HOOFDSTUK IX: NEDERLANDS- EN ANDERSTALIGEN 131

1	Inleiding	131
1.1	Anderstaligen in de onderzoekspopulatie	131
1.2	Profiel van de anderstaligen in de gevangenis	131
2	Dienstverlening	133
2.1	Inleiding	133
2.2	Sociaal-cultureel werk	134
2.3	Sport	135
2.4	Lectuurvoorziening	136
2.5	Onderwijs	137
2.6	Arbeidstoeleiding	138
2.6.1	Werk tijdens de detentie	138
2.6.2	Arbeidstoeleiding	139
2.7	Conclusie	139
3	Hulpverlening	140
3.1	Zorgen en problemen	140
3.2	Wie spreken de gedetineerden aan met hun zorgen en problemen?	141
3.3	De hulpverlening	141
3.3.1	De psychosociale dienst	141
3.3.2	Het justitieel welzijnswerk	141
3.4	Conclusie	142
4	Naastbestaanden en slachtoffers	142
4.1	Naastbestaanden	142
4.2	Slachtoffers	143
5	Conclusies en aanbevelingen	143

HOOFDSTUK X: DE GEVANGENIS 145

1	Dienstverlening	145
2	Hulpverlening	145
3	Conclusies en aanbevelingen	145

DEEL IV: CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN 149

HOOFDSTUK XI: CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	151
1 Inleiding: een behoeftehiërarchie	151
2 Algemene resultaten	152
2.1 Dienstverlening	152
2.2 Hulpverlening	155
2.3 Naastbestaanden en slachtoffers	156
2.3.1 Naastbestaanden	156
2.3.2 Slachtoffers	156
3 Specifieke doelgroepen	157
3.1 Mannen en vrouwen	157
3.2 Beklaagden, veroordeelden en geïnterneerden	157
3.3 Nederlandstaligen en anderstaligen	158
3.4 De gevangenis	159
4 Tot slot	159
 <i>BIBLIOGRAFIE</i>	 163
 BIJLAGE: DE ENQUÊTE	 167

MANAGEMENT SUMMARY

1 SITUERING VAN HET ONDERZOEK

Sinds de staatshervorming van 1980 is de hulpverlening aan gedetineerden met het oog op hun sociale reïntegratie een expliciete gemeenschapsbevoegdheid. Van bij het begin werd deze bevoegdheid breed geïnterpreteerd. Het uitgangspunt was dat een gedetineerde wel zijn vrijheid verliest maar zijn andere fundamentele grondrechten behoudt. Hij blijft lid van de samenleving en dus heeft hij recht op maatschappelijke hulp- en dienstverlening. Maar omdat hij vanwege zijn opsluiting dit recht enkel binnen de gevangenis kan uitoefenen, is het nodig dat de Vlaamse Gemeenschap haar hulp- en dienstverlening ook binnen de gevangenissen beschikbaar stelt. Zo blijft de gedetineerde het recht behouden op een menswaardig leven, op maatschappelijke hulp- en dienstverlening en op individuele ontplooiingskansen. Bovendien vergroot hij zijn integratiekansen na de vrijlating.

Het in 1994 afgesloten samenwerkingsakkoord tussen de Staat en de Vlaamse Gemeenschap stelde dat de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en hun gezin een gezamenlijke opdracht is van de psychosociale dienst van het Ministerie van Justitie en de Vlaamse diensten voor justitieel welzijnswerk. Deze gezamenlijke opdracht wordt echter wel uitgevoerd vanuit een onderscheiden rol en taak. Het personeel van de psychosociale dienst staat in voor de begeleiding van het detentietraject (onderzoek en advies inzake strafuitvoering), de medewerkers van de diensten voor justitieel welzijnswerk begeleiden het psychosociaal traject (voorbereiding van de sociale integratie). Deze hulpverleners werken samen binnen de door het samenwerkingsakkoord opgerichte welzijnsteams in elke gevangenis.

Om haar bevoegdheid zo goed mogelijk uit te oefenen, gaf de Vlaamse regering een interdepartementale commissie de opdracht om een strategisch plan inzake hulp- en dienstverlening aan gedetineerden op te stellen. Om dit plan succesvol te operationaliseren is het nodig dat het hulpverleningsaanbod goed aansluit bij wat de gedetineerden nodig hebben. Daarom heeft de Vlaamse regering aan het onderzoeksinstituut SEIN, verbonden aan het Limburgs Universitair Centrum, de opdracht gegeven om een behoefteonderzoek bij gedetineerden uit te voeren. Het gaat hierbij specifiek om de individuele behoeften van de gedetineerden binnen de gevangenissen zoals zij ze zelf ervaren en waaraan de Vlaamse Gemeenschap vanuit haar bevoegdheidspakket tegemoet hoort te komen. Wij wilden nagaan welke deze behoeften zijn, hoe groot ze zijn en hoe daaraan het best tegemoet te komen is.

Het onderzoek verliep in drie fasen:

- In een eerste fase namen we 13 diepte-interviews af van in het totaal 19 bevoorrechte getuigen. Dit zijn mensen in velerlei functies die vanuit hun beroepsbezigheid een goed zicht hebben op de noden en behoeften van gedetineerden: maatschappelijke assistenten, gevangenisdirecteurs, psychologen, aalmoezeniers, enz.
- In de tweede fase hadden we individuele gesprekken met 28 gedetineerden.
- In de derde fase organiseerden we schriftelijke enquêtes bij 379 gedetineerden. Dit gaf ons een kwantitatief beeld van de behoeften.

2 DE BEHOEFTE AAN HULP- EN DIENSTVERLENING

2.1 EEN BEELD VAN DE GEDETINEERDEN

2.1.1 Sociaal profiel van de gedetineerden

Het profiel van de gedetineerden wijkt klaar en duidelijk af van dat van de Belgische bevolking. Gedetineerden zijn vooral mannen tussen 20 en 40, afkomstig uit verstedelijkte gebieden. Vergeleken met anderen lijken zij minder sociale banden te hebben. Zij zijn lager geschoold dan hun leeftijdsgenoten en volgden vooral technisch of beroepsonderwijs dat ze vaak niet afmaakten. Het gevolg hiervan is een hoge werkloosheid en een lage activiteitsgraad.

2.1.2 Behoefteprofiel van de gedetineerden

Een gedetineerde heeft vanaf het ogenblik dat hij in de gevangenis terechtkomt een aantal behoeften die rechtstreeks verband houden met zijn opsluiting. Het hulp- en dienstverleningsaanbod is er om, voor zover mogelijk, aan deze behoeften tegemoet te komen. Om het belang van hulp- en dienstverlening voor gedetineerden in te schatten is het dus van belang om achter de behoeftehiërarchie van gedetineerden te komen. Hulp- en dienstverlening zal op die vlakken belangrijker ervaren worden wanneer deze tegemoet komt aan een behoefte die hoger staat in de behoeftehiërarchie.

De gedetineerde heeft vanaf het moment dat hij de gevangenis binnenstapt slechts één grote behoefte die alle andere overheerst: vrijheid. Om deze behoefte te kunnen vervullen, zou hij bij wijze van spreken al zijn overige behoeften opgeven. Hulpverlening is in dit verband belangrijk want deze begeleidt de gedetineerden bij hun reclassering.

De band met buiten blijft belangrijk: het contact met en de zorg voor de naastbestaanden. De familie wordt als heel belangrijk ervaren. Het is een steun en toeverlaat. Zij zijn vaak alles wat de gedetineerde nog rest. Het bezoek vormt dan ook het hoogtepunt in het leven binnen de gevangenis. Ook hier kan de hulpverlening van enorm belang zijn. Het justitieel welzijnswerk kan contact opnemen met de familie en hen begeleiden bij de problemen die rijzen door de detentie.

Naast de vrijheidsberoving en de zorg voor de naastbestaanden is de gedetineerde bezig met zijn huidige leefsituatie binnen de gevangenis: dagdagelijkse behoeften als eten, hygiëne, celgenoten, de behandeling door penitentiaire beambten en hulpverleners, enz.

Ten slotte zijn de gedetineerden op zoek naar een zinvolle tijdsbesteding tijdens de detentie. Hierbij is werk hebben in de gevangenis voor veel gedetineerden van groot belang. Dit is financieel interessant en het levensritme van buiten blijft min of meer behouden. Wie werkt is een groot deel van de dag van cel en 's avonds moe zodat hij goed kan slapen. Het huidige dienstverleningsaanbod vormt geen alternatief voor werk maar het kan wel een beperkte zinvolle tijdsbesteding zijn.

2.2 DIENSTVERLENING

Dienstverlening is de voortzetting van het Vlaamse overheidsbeleid op alle vlakken binnen de gevangensmuren. Dit neemt concreet de vorm aan van een socio-educatief aanbod dat erop gericht is de maatschappelijke positie van de gedetineerden te verbeteren. De vertegenwoordigers van de Vlaamse Gemeenschap in de gevangensissen die dit aanbod moeten realiseren, zijn de mensen van het justitieel welzijnswerk en de sociaal-culturele werkers. Het is ook hun taak om organisaties die in de samenleving actief zijn (Basiseducatie, VDAB, CAD, enz.) aan te sporen om hun activiteiten in de gevangenis aan te bieden.

De behoefte aan dienstverlening is groot. Gedetineerden vervelen zich. Het dienstverleningsaanbod is op dit ogenblik veel kleiner dan de vraag ernaar. Er worden te weinig activiteiten georganiseerd door het gebrek aan personeel, middelen en infrastructuur en aan gemotiveerde dienstverleners van buiten de gevangenis om hun diensten ook erbinnen aan te bieden. Soms bestaat die motivatie wel maar weet men niet of en hoe men zijn diensten in de gevangenis zou kunnen aanbieden.

Het aanbieden van dienstverlening gebeurt in elke gevangenis veeleer ad hoc. Er ligt geen visie of algemeen beleid aan ten grond. Men kijkt pragmatisch naar wat mogelijk is en biedt dit aan. Er is geen afstemming van het aanbod op de vraag.

– Sociaal-cultureel werk

Sociaal-culturele activiteiten zijn georganiseerde evenementen binnen het sociaal-cultureel domein waaraan gedetineerden buiten hun cel en onder begeleiding deelnemen. Het gaat om een veelheid van activiteiten die wij indeelden in cursussen, informatieavonden, films, toneel en optredens en gespreksgroepen.

Voor de meeste gedetineerden is het volgen van een cursus de meest geliefde sociaal-culturele activiteit. Zo'n cursus biedt hun de mogelijkheid om herhaaldelijk op vaste tijdstippen hun cel te verlaten en hun tijd zinvol te besteden. Een succesvolle beëindiging van een cursus, waaraan liefst een certificaat verbonden is, krikt de eigenwaarde van de gedetineerden op. De cursusonderwerpen zijn interessant genoeg maar gedetineerden nemen niet enkel deel om iets bij te leren. Ze komen ook voor de gezelligheid of als ontspanning.

– **Sport**

De behoefte aan sport binnen de gevangenis stelt zich nadrukkelijk en het aanbod slaagt er niet in aan de vraag te voldoen. Redenen hiervoor zijn terug te vinden in het tekort aan zowel infrastructuur als voldoende personeel. Gedetineerden aanvaarden wel dat er soms weinig plaats is maar dat zou door het organiseren van meer uren sport opgevangen kunnen worden.

– **Lectuurvoorziening**

De stereotype gevangenisbibliotheek staat bekend als klein en hopeloos verouderd. In een aantal gevangenissen is daar verandering in gekomen door een samenwerking met de plaatselijke bibliotheek die tijdelijk een deel van haar collectie ter beschikking stelt van de gevangenis.

Het potentiële leespubliek in de gevangenis is groot want de meeste gedetineerden hebben een overvloed aan tijd (lees verveling). In gevangenissen waar reeds stappen in de richting van een modernisering van de bibliotheek gezet zijn, is het effect ervan op het leesgedrag duidelijk merkbaar.

– **Onderwijs**

Onderwijs in de gevangenis kan verschillende vormen aannemen. Soms kan de gedetineerde echt naar de les gaan (klassikaal onderwijs), soms is het uitsluitend zelfstudie (al dan niet met persoonlijke begeleiding van een leerkracht-vrijwilliger) en soms een combinatie van beide (iemand volgt bijvoorbeeld een B.I.S.-cursus en krijgt begeleiding van de leerkracht basiseducatie). De mogelijkheden verschillen van gevangenis tot gevangenis.

Algemeen ervaren gedetineerden onderwijs in de gevangenis positief. Gedetineerden hebben veel tijd en zijn vaak gemotiveerd om deze tijd zinvol te gebruiken door wat bij te leren dat kan bijdragen tot de nieuwe start die ze na hun detentie in de samenleving zullen moeten nemen. Het is niet zo dat zij onderwijs vooral zien als een manier om een vroeger niet behaald diploma alsnog te behalen maar onderwijs verbetert een aantal vaardigheden die velen onder hen ontbreken zoals het goed kunnen lezen en schrijven.

– **Arbeidstoeleiding**

De gedetineerden hebben een grote behoefte aan arbeidstoeleiding. Slechts een derde zegt geen hulp nodig te hebben om na de vrijlating aan werk te geraken. Alle vormen van arbeidstoeleiding worden geapprecieerd al spreken beroepsopleidingen gedetineerden het meest aan omdat deze volgens hen de grootste kans op werk kunnen bieden.

➤ **AANBEVELINGEN**

Algemeen:

- De Vlaamse overheid zou één overkoepelend forum moeten creëren waar overleg tussen de vertegenwoordigingen van de Vlaamse Gemeenschap in de verschillende gevangenissen mogelijk is, informatie kan gecentraliseerd en gedistribueerd worden, dat kan sturen en bijstaan. Dit doen de koepels op dit ogenblik onvoldoende. In dit verband moet ook eens overdacht worden hoe de verhouding tussen het justitieel welzijnswerk en het sociaal-cultureel werk verder moet. Zowel het bestaan van twee aparte diensten als het proefprojectgehalte van het sociaal-cultureel werk zijn niet bevorderlijk voor de geleverde prestaties.

- Elke gevangenis zou een behoefte- en actieplan moeten opstellen, rekening houdend met haar populatie (mannen of vrouwen; beklagden, veroordeelden of geïnterneerden; Nederlandstaligen of anderstaligen; kort- of langgestraften; enz.). Daarom zou elke gevangenis moeten werken met een VOS-groep (vorming-ontspanning-sport). Zo'n groep bestaat uit een representatieve vertegenwoordiging van de gedetineerdenpopulatie en komt regelmatig samen. De bedoeling is de behoeften van de gedetineerden aan dienstverlening naar voor te brengen en voorstellen te formuleren. Zo kunnen de activiteiten meer vraaggestuurd georganiseerd worden.
- De overheid zou stimulansen moeten geven ten aanzien van de organisaties van buiten om hun diensten aan te bieden in de gevangenis. De gevangenis is voor vele onder hen een onbekende wereld en de toegangdrempel is hoog. Er is nood aan informatie over de gevangenis en haar populatie opdat deze organisaties zouden leren hoe zij hun aanbod op de specifieke gedetineerdenpopulatie zou kunnen afstemmen. Want vaak realiseren deze organisaties zich niet dat een aanbod in de gevangenis een specifieke aanpak vergt. Bovendien zijn deze organisaties slechts bereid een aanbod voor gedetineerden uit te werken indien hieraan financiële stimuli verbonden zijn. Die zijn er op dit ogenblik onvoldoende. Naast deze organisaties willen wij wijzen op de belangrijke rol die vrijwilligers kunnen spelen in de uitbouw van een dienstverleningsaanbod. Met een professionelere aanpak van het vrijwilligerwerk zou men veel meer kunnen bereiken (opleiding van vrijwilligers, follow-up, briefing en debriefing).
- Het gevangenispersoneel moet betrokken worden bij de dienstverlening van de Vlaamse Gemeenschap. Op dit ogenblik moeten zij soms gedetineerden lossen en zij weten niet waarvoor. Verder is er ook jaloezie naar de gedetineerden toe omdat er voor deze criminelen een heleboel georganiseerd wordt en niets voor hen.

Naar dienstverleningssector:

- *Sociaal-cultureel werk*: Een probleem met het organiseren van cursussen is dat het verloop in de gevangenis groot is. Lang niet elke gedetineerde kan weken na elkaar steeds aanwezig zijn in de cursus. Daarom pleiten wij voor cursuspakketten die korter maar intensiever zijn. De cursusduur moet afgestemd worden op het doelpubliek. Er is ook een vraag naar certificering.
- *Sport*: De gevangenissen zouden sport dusdanig moeten organiseren dat iedereen die dat wil op regelmatige basis kan deelnemen. Omdat fitness de populairste sport is, is de voorziening van een fitnessruimte in elke gevangenis wenselijk, eventueel met opvouwbare toestellen die aan de kant geschoven kunnen worden zodat de ruimte ook voor andere doeleinden kan gebruikt worden.
- *Lectuurvoorziening*: De uitbouw van een moderne bibliotheek in elke gevangenis, gelinkt aan een openbare bibliotheek, moet verdergezet worden. In een ideale bibliotheek vindt iedereen zijn gading: boeken in verschillende talen, tijdschriften en eventueel kranten, cd's, videospellen of zelfs een beperkte toegang tot het internet. De ideale uitleenprocedure bestaat erin de gedetineerden de gelegenheid te geven zelf naar de bibliotheek toe te gaan en zelf de boeken te kiezen.

- *Onderwijs*: Inhoudelijk is het onderwijsaanbod goed maar het wordt te weinig aangeboden. Te weinig gedetineerden zijn op de hoogte van de onderwijsmogelijkheden. Vooral de mogelijkheden tot zelfstudie zijn onvoldoende bekend. De hulpverlening zou deze mogelijkheden beter bekend moeten maken. Voor wie echt wil leren is het bovendien moeilijk om vol te houden: het lawaai in de gevangenis, het samenleven met meerdere gedetineerden op één cel en vooral het feit dat met er alleen voorstaat maakt studeren moeilijk. Daarom moeten er mogelijkheden voor begeleiding voor de studerende gedetineerden voorzien worden. Wij zien hierbij vooral een rol weggelegd voor vrijwilligers.
- *Arbeidstoeleiding*: Er moet veel aandacht besteed worden aan alles wat te maken heeft met werk, zowel binnen als buiten de gevangensmuren. De VDAB kan hierin een belangrijke rol spelen als expert in trajectbegeleiding. Het is zonder meer de moeite waard na te gaan hoe de methode van trajectbegeleiding, zoals de VDAB die hanteert voor langdurig werklozen, toe te passen is op de gedetineerdenpopulatie. Bij arbeidstoeleiding is het vooral belangrijk dat de overgang tussen de detentie en de vrijlating soepel gebeurt. Vandaar de populariteit van het regime van halve vrijheid bij de gedetineerden. Het grote probleem bij arbeidstoeleiding is evenwel dat de gedetineerden niet precies weten wanneer ze vrijkomen. Dit legt een hypotheek op veel initiatieven die op dit vlak genomen zouden kunnen worden.

2.3 HULPVERLENING

De behoefte aan hulpverlening ervaren de gedetineerden prangender dan die aan dienstverlening. Heel veel gedetineerden worstelen met problemen allerhande. De grootste problemen zijn de zorgen om de vrijheid. "Wanneer zal ik vrijkomen? En zal ik het halen buiten?" Omdat deze vrijlating vaak op zich laat wachten, zijn er veel klachten over het systeem. Er is niet genoeg aandacht van de hulpverlening die je moet helpen om vrij te komen en de V.I.-procedure ligt ook onder vuur. Een derde grote bekommernis van de gedetineerden is het welzijn van hun familie. Kunnen zij zich redden zonder hen?

Om deze problemen op te lossen zoeken de gedetineerden hulp. De **psychosociale dienst** is de hulpverleningsinstantie bij uitstek. Dat blijkt enerzijds uit de cijfers maar anderzijds associëren gedetineerden hulpverlening ook het meest met de "sociale dienst". Toch is er veel kritiek op de psychosociale dienst: er is te weinig personeel, ze zijn te onervaren, er is een te groot verloop omdat hun statuut minder aantrekkelijk is dan in de privé-sector. Bovendien zitten ze op twee stoelen, zowel op die van begeleider als op die van medebeslisser omdat ze een adviesverlenende taak hebben ten aanzien van de autoriteiten bij het toestaan van penitentiair verlof, halve vrijheid, enz.

Hulpverlening is verder de centrale taak van het **justitieel welzijnswerk** in de gevangenis. Toch is het justitieel welzijnswerk als hulpverleningsdienst niet zo erg bekend. Gedetineerden kunnen deze hulpverlening ook niet goed plaatsen binnen het geheel van diensten in de gevangenis. Vooral wie nog niet lang in de gevangenis zit, kent het justitieel welzijnswerk niet. Dat is jammer want deze mensen hebben vaak nog veel zorgen buiten de gevangensmuren zoals de zorg voor de

naastbestaanden, de huisdieren of het huisraad. Het justitieel welzijnswerk is ideaal geplaatst om deze problemen aan te pakken aangezien zij verbonden zijn aan de centra algemeen welzijnswerk. De beeldvorming van het justitieel welzijnswerk is positief. Er heerst ook een redelijk grote tevredenheid over de contacten met het justitieel welzijnswerk. Maar men beseft dat het justitieel welzijnswerk op een groot aantal vlakken de problemen niet kan oplossen omdat zij te gast zijn in de gevangenis en op velerlei gebied afhankelijk van deze gevangenis.

➤ **AANBEVELINGEN:**

Het justitieel welzijnswerk moet zich als dienst beter profileren: wie zijn ze en wat doen ze precies. Elke binnenkomer zou op de hoogte moeten zijn dat er zoiets bestaat als het justitieel welzijnswerk. Maar bekendheid alleen is niet genoeg: de drempel om effectief naar het justitieel welzijnswerk toe te stappen moet voldoende laag zijn. Verder doet men er goed aan de onafhankelijkheid ten aanzien van Justitie uit te spelen. Zo kan de gedetineerde beter het onderscheid maken met de psychosociale dienst. Gedetineerden hebben nood aan een onafhankelijk klankbord.

2.4 NAASTBESTAANDEN EN SLACHTOFFERS

2.4.1 Naastbestaanden

Naastbestaanden zijn het belangrijkste voor de gedetineerden. Zij zijn een steun en toeverlaat tijdens de detentie en zij bieden de hoop op een betere toekomst erna. Vandaar het grote belang van alle vormen van bezoek voor de gedetineerden. Er lopen immers nog steeds heel wat relaties stuk doorheen de detentie.

Daarnaast ontvangen een aantal gedetineerden geen bezoek. Zij ervaren dit als een groot gemis.

➤ **AANBEVELINGEN**

Gevangenis en moeten veel aandacht besteden aan een goede organisatie van het bezoek. Dit is belangrijk voor de reïntegratie na de detentie en beantwoordt aan een fundamentele behoefte. Speciale aandacht moet gaan naar de partners en kinderen van gedetineerden.

Daarnaast mag men de gedetineerden die nooit bezoek ontvangen niet vergeten. Voor hen zouden een aantal aparte activiteiten georganiseerd moeten worden.

2.4.2 Slachtoffers

Binnen de gevangenis heerst geen herstelgerichte cultuur die aandacht heeft voor het slachtoffer. Toch zijn er wel degelijk argumenten te vinden voor de stelling dat een aantal gedetineerden al dan niet bewust moeite hebben met het feit dat ze slachtoffers maakten. Dit blijkt onder andere uit de vaststelling dat de gedetineerden die erkennen dat er slachtoffers waren bij het plegen van hun misdrijf, systematisch meer de hulpverlening opzoeken dan de anderen.

➤ **AANBEVELINGEN**

Al bij al blijken de gedetineerden die zich ervan bewust zijn slachtoffers te hebben gemaakt, duidelijk de nood te voelen om hierover te praten en eventueel stappen te ondernemen naar de slachtoffers toe. Om aan de noden van deze mensen tegemoet te komen, is er een structuur nodig die deze mensen kan helpen met hun gevoelens.

Daarnaast is er een aanzienlijke groep gedetineerden bij wie het besef ontbreekt van wat zij hun slachtoffers aangedaan hebben. Een cursus als "slachtoffer in beeld" helpt om dit besef bij te brengen. Maar het aanbieden van deze cursus moet samengaan met een opvolging van de deelnemende gedetineerden om hen te begeleiden bij de gevoelens die deze cursus losmaakt.

2.5 DE BEHOEFTE VAN ENKELE SPECIFIEKE DOELGROEPEN

2.5.1 Vrouwen

Ondanks het feit dat het socio-demografisch profiel van de vrouwen nauwelijks verschilt van dat van hun mannelijke collega's, zijn er toch heel wat verschillen tussen mannen en vrouwen in de gevangenis. Hun leefsituatie en gedrag is anders. Toch zijn hun wensen in verband met de hulp- en dienstverlening niet erg verschillend. Mannen en vrouwen hebben veelal dezelfde zorgen omtrent de detentie maar voor vrouwen komt er vaker de zorg voor de kinderen bovenop. Op het vlak van de dienstverlening lijken vrouwen ook iets meer voor ontspannende activiteiten te kiezen dan voor vormende.

De vrouwen in de gevangenis zien zichzelf in een bevoorrechte positie tegenover de mannen. Zij hebben meer vrijheid, vaker werk, meer personeel, mogen meer hebben op cel van de buitenkantine, krijgen vaker schoon wasgoed, mogen vaker bellen en douchen, enz. Kortom, het regime in de vrouwenvleugels is lossier. Er is ook minder agressie dan bij de mannen.

➤ **AANBEVELINGEN**

De helft van de vrouwelijke gedetineerden zijn ongehuwd maar vier op vijf vrouwen zijn moeders. De specifieke problemen die dit met zich meebrengt, zoals de opvang van de kinderen, vragen zeker om voldoende aandacht in de hulp- en dienstverlening.

2.5.2 Beklaagden, veroordeelden en geïnterneerden

De hechtenistitel oefent een grote invloed uit op de behoeften aan hulp- en dienstverlening. Elke titel brengt zijn eigen beleving van de detentie en zijn eigen problematiek met zich mee.

Op het vlak van *dienstverlening* vragen beklaagden meer om ontspanning en veroordeelden en geïnterneerden meer om vormende activiteiten. De vorming moet vooral bij de geïnterneerden wel afgestemd zijn op hun niveau.

In de *hulpverlening* hebben de verschillende categorieën van gedetineerden andere problemen. Beklaagden zitten met problemen rond hun rechtszaak, veroordeelden met problemen rond hun

vrijlating en geïnterneerden ervaren grote problemen met hun overplaatsing naar een gespecialiseerde instelling. De belangrijkste hulpverlener voor de beklaagden is de advocaat. Voor veroordeelden en geïnterneerden is dat de psychosociale dienst. Veroordeelden vragen vaker maatschappelijke begeleiding en geïnterneerden meer psychologische begeleiding. Het justitieel welzijnswerk neemt een fundamentele plaats in binnen de hulpverlening aan veroordeelden en geïnterneerden maar slechts een marginale bij beklaagden. Zij kennen deze vorm van hulpverlening minder hoewel ze veel problemen hebben waarbij net het justitieel welzijnswerk goed geplaatst is om eraan tegemoet te komen.

In de relaties met de *naastbestaanden* zijn er minder grote verschillen tussen de verschillende categorieën van gedetineerden. Naarmate de detentie langer duurt, verbreken wel meer partnerrelaties. De vraag naar een meer *herstelgerichte detentie* lijkt zich vooral bij geïnterneerden te stellen en ook bij veroordeelden. Beklaagden zijn hier minder mee bezig.

➤ **AANBEVELINGEN**

Beklaagden moeten bij binnenkomst zo goed mogelijk geïnformeerd worden over het gevangenisleven. Recente, schriftelijke informatie die achteraf kan geraadpleegd worden is noodzakelijk.

Voor **veroordeelden** zijn de "kleine dingen" in de leefsituatie van alledag belangrijk: correctheid van het personeel, geen te lange wachttijden, voldoende douchen, behoorlijk eten, voldoende kantine, een veilige werkplek, enz.; kortom: voldoende menselijkheid in de leefsituatie. Naar de vrijlating toe vragen zij intensievere begeleiding om de overgang naar het vrije leven soepeler te laten verlopen. Het regime van halve vrijheid is dan ook gegeerd.

De problemen van de **geïnterneerden** zijn enorm. De huidige toestand is schrijnend en de wet tot bescherming van de maatschappij wordt niet naar behoren uitgevoerd. Geïnterneerden krijgen niet de verzorging die ze nodig hebben. Dit probleem vraagt dringend om een globale aanpak.

2.5.3 Anderstaligen

Anderstaligen hebben hetzelfde profiel als hun Nederlandstalige collega's maar hun gebrekkige talenkennis brengt specifieke problemen en behoeften met zich mee.

Op het vlak van *dienstverlening* geraken anderstalige gedetineerden minder vlug aan werk en kunnen ze minder gemakkelijk deelnemen aan activiteiten waarbij de taal een belangrijke rol speelt. Daarom nemen ze vaker deel aan sportactiviteiten en proberen ze in de bibliotheek boeken in hun taal te vinden om de verveling te doden. Meer dan de anderen vinden zij daarnaast arbeidstoeleiding belangrijk. Dit resultaat is des te verrassender omdat beklaagden (de grootste groep onder de anderstaligen) hier algemeen minder vaak mee bezig zijn.

Anderstaligen hebben een grote behoefte aan informatie allerhande. Buitenlanders kennen bovendien een aantal specifieke problemen. Een aantal wil in België blijven en probeert de verblijfsvergunning veilig te stellen. Anderen trachten na hun veroordeling dan weer een overplaatsing naar hun eigen land te bekomen. Anderstaligen hebben minder contacten met de *hulpverlening* omwille van het

taalprobleem. Zij spreken vlugger met de directeur, het aantal contacten met de psychosociale dienst is vergelijkbaar maar het justitieel welzijnswerk bereikt deze mensen minder.

Anderstaligen krijgen minder vaak *naastbestaanden* op bezoek. Zij kunnen bij hen dan ook minder met problemen terecht en hebben er minder steun aan. Anderstaligen zijn minder met hun *slachtoffer* bezig. Hiervoor zijn twee redenen: zij zitten voor andere feiten in de gevangenis en de meeste anderstaligen zijn beklaagden.

➤ **AANBEVELINGEN**

- Documentatie in verschillende talen kan de anderstaligen wegwijs maken binnen de gevangenis. Zij leren immers minder gemakkelijk van medegedetineerden hoe alles in zijn werk gaat.
- Anderstaligen willen dat de hulp- en dienstverlening ook voor hen bereikbaar is maar de taal vormt het grootste probleem. Een taalbad lijkt dan ook aangewezen voor de gedetineerden die in België zullen blijven. Een cursus Nederlands voor anderstaligen helpt hen zowel binnen als later buiten de gevangenis.
- Anderstaligen in de gevangenis die dezelfde taal spreken, kunnen veel aan elkaar hebben. Vaak worden twee landgenoten dan ook samen op één cel geplaatst. Maar dit volstaat niet want vaak zijn beide niet op de hoogte van een heleboel zaken binnen de gevangenis. Daarom zou het goed zijn mochten deze personen weten wie van de gedetineerden hun taal spreekt, en wie bovendien nog een andere voor de hulpverlening verstaanbare taal spreekt zodat deze persoon als tolk zou kunnen fungeren. In grote gevangenissen met veel anderstaligen zou men zelfs een aantal taalgroepen periodiek kunnen samenbrengen. Wellicht is er altijd minstens één gedetineerde onder hen die als tolk kan fungeren. Tijdens zo'n activiteit kunnen een aantal mededelingen gedaan worden door de gevangenis en een aantal activiteiten voorgesteld door de organisatoren. Verder biedt het de gedetineerden de mogelijkheid om een aantal vragen en problemen naar voor te brengen. Deze groep gedetineerden kan immers geen rapportbriefjes schrijven noch de antwoorden erop lezen.

2.5.4 Verschillende gevangenissen

De gevangenis is één van de meest bepalende factoren voor het hulp- en dienstverleningsaanbod. Op nagenoeg alle vlakken van de hulp- en dienstverlening oefent de gevangenis een invloed uit. Een aantal verschillen zijn te verklaren doordat sommige gevangenissen arresthuizen zijn en andere strafhuizen. Toch zijn hiermee niet alle verschillen te verklaren en zeker moeilijk te verdedigen. Gedetineerden willen meer eenvormigheid.

➤ **AANBEVELINGEN**

De directies beschikken over een grote mate van vrijheid omtrent de inrichting van de leefomstandigheden van gedetineerden. Dat belet niet dat minimumnormen en rechtszekerheid ook binnen de gevangensmuren moeten gelden.

2.6 TOT SLOT

De belangrijkste behoeften van gedetineerden situeren zich op het vlak van de vrijlating, de zorg voor de naastbestaanden en de concrete leefsituatie van alledag. In dit laatste speelt het hebben van werk voor velen een belangrijke rol naast een behoefte aan meer rechtszekerheid en een humane bejegening. Hulp- en dienstverlening die in het teken staan van deze factoren vinden gedetineerden dan ook het belangrijkste. Wij bevelen dan ook het volgende aan:

- De hulpverlening in elke **gevangenis** moet naar zijn populatie kijken en met dit rapport als basis een behoefte- en actieplan opstellen om beter aan de noden van de gedetineerden tegemoet te komen. Het behoefte- en actieplan kan verder uitgewerkt worden in samenwerking met een representatieve groep gedetineerden. Op die manier hebben gedetineerden ook het gevoel dat er met hun mening rekening gehouden wordt. Binnen de gevangeniscontext is dit immers veel meer uitzondering dan regel. Andersom kan de directie of wie dan ook bedenkingen of bezwaren naar deze groep terugkoppelen. Dit kan leiden tot een wederzijds begrip van elkaars situatie. Dit onderzoek kan dan ook de eerste stap zijn naar het luisteren naar behoeften van gedetineerden. Uit de reacties van gedetineerden was duidelijk af te leiden hoezeer ze dit gebaar apprecieerden.
- Anderzijds moet de **overheid** voldoende middelen ter beschikking stellen om de hulp- en dienstverlening op punt te stellen, vrijwilligers en organisaties van buiten stimuleren om de stap naar binnen te zetten en één forum te creëren waarop ervaringen uitgewisseld kunnen worden om zo de kennis te centraliseren en door te geven.

DEEL I

DE ONDERZOEKSOPZET

HOOFDSTUK I

HET ONDERZOEKSKADER

In dit eerste hoofdstuk gaan we kort in op de doelstelling van het onderzoek. Daarvoor schetsen we het historische kader waarbinnen het onderzoek gevoerd wordt. Daarna maken we een korte schets van de verantwoordelijkheden van de Vlaamse Gemeenschap binnen het domein van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Ten slotte bekommeren we ons om de concrete doelstelling van het onderzoek.

1 HISTORISCHE SITUERING VAN HET ONDERZOEK

Door de staatshervorming (Wet van 8 augustus 1980, art. 5, §1, II, 7°) werd de hulpverlening aan gedetineerden met het oog op hun sociale reïntegratie een expliciete gemeenschapsbevoegdheid. Ten gronde betekent de communautarisering van de sociale hulpverlening aan gedetineerden dat justitiabelen, los en onafhankelijk van de strafrechtelijke interventie, recht hebben op maatschappelijke hulp- en dienstverlening en, omgekeerd, dat de maatschappelijke hulpverlening georganiseerd door de Vlaamse Gemeenschap ook ten dienste moet staan van justitiecliënten (cf. infra).

Deze beleidsopvattingen werden verankerd in het Samenwerkingsakkoord van 28 februari 1994, afgesloten tussen de Staat en de Vlaamse Gemeenschap. Dit akkoord stelde dat de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en hun gezin een gezamenlijke opdracht is van het Ministerie van Justitie en de Vlaamse diensten voor justitieel welzijnswerk. Deze gezamenlijke opdracht binnen de gevangnissen wordt echter wel uitgevoerd vanuit een onderscheiden rol en taak. Het personeel van de psychosociale dienst staat in voor de begeleiding van het detentietraject (onderzoek en advies inzake strafuitvoering), de medewerkers van de diensten voor justitieel welzijnswerk begeleiden het psychosociaal traject (voorbereiding van de sociale integratie). Deze hulpverleners werken samen binnen de door het samenwerkingsakkoord opgerichte welzijnsteams in elke gevangenis.

Nog voor de ondertekening van het samenwerkingsakkoord besliste de Vlaamse regering een interdepartementale commissie 'Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' op te richten. Deze commissie heeft in haar eindverslag van begin 1995 getracht een algemeen beeld op te maken van het potentiële Vlaamse dienstverleningsaanbod aan gedetineerden.

Verschillende politieke en maatschappelijke evoluties (o.a. de proeve van beginselenwet van professor Dupont, de nieuwe federale wetgeving over de voorwaardelijke invrijheidstelling en de toenemende vraag naar maatschappelijke dienstverlening) lagen aan de basis van het opnieuw

opstarten van de Vlaamse interdepartementale commissie 'Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' op 9 juni 1998. Van deze commissie werd verwacht knelpunten te detecteren en voorstellen ter optimalisering te doen. In een tussentijds verslag kwam de commissie tot de conclusie dat de vele uitdagingen die zich nog stellen de uitwerking van een strategisch plan noodzakelijk maken. De Vlaamse regering gaf gevolg aan deze aanbeveling en besliste op 8 juni 1999 de interdepartementale commissie op te dragen een voorstel van strategisch plan uit te werken. Daartoe werd een stuurgroep opgericht die bestond uit leden van de interdepartementale commissie en een vertegenwoordiging van zowel het justitieel welzijnswerk als het Ministerie van Justitie. Dit leidde tot een ontwerp van Strategisch Plan dat in juli 2000 het licht zag.

In haar aanbevelingen oordeelde de tweede interdepartementale commissie ook dat ter ondersteuning van het Strategisch Plan een onderzoek noodzakelijk was dat gefundeerde gegevens zou aanbrengen over het profiel, de noden en de verwachtingen van gedetineerden op het vlak van intramurale hulp- en dienstverlening. Op die manier kan voorkomen worden dat het Strategisch Plan zou voorbyschieten aan de behoeften van de gedetineerden zelf. Het behoefteonderzoek inzake hulp- en dienstverlening aan gedetineerden waarvan hier sprake is, resulteerde in dit onderzoeksrapport.

2 HET OPTREDEN VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP IN DE DETENTIECONTEXT

Het uitgangspunt van het optreden van de Vlaamse Gemeenschap in de detentiecontext is dat een gedetineerde wel zijn vrijheid verliest maar zijn andere fundamentele grondrechten behoudt. Hij blijft lid van de samenleving en dus heeft hij recht op maatschappelijke hulp- en dienstverlening. Maar omdat hij vanwege zijn opsluiting dit recht enkel binnen de gevangenis kan uitoefenen, is het nodig dat de Vlaamse Gemeenschap haar hulp- en dienstverlening ook binnen de gevangenissen beschikbaar stelt. Zo blijft de gedetineerde het recht behouden op een menswaardig leven, op maatschappelijke hulp- en dienstverlening en op individuele ontplooiingskansen. Dit is de kern van het begrip welzijn en dit is niet enkel de taak van een departement welzijn maar vraagt om een geïntegreerd beleid over de verschillende departementen heen.

De centra algemeen welzijnswerk met de bijkomende taak justitieel welzijnswerk hebben tot opdracht de personen die als verdachte of dader van een misdrijf in aanraking komen met justitie, maar ook hun naastbestaanden, individueel en structureel te ondersteunen bij de uitoefening van hun recht op maatschappelijke hulp- en dienstverlening. Concreet krijgt deze ondersteuning vorm in twee dimensies : individuele en structurele hulpverlening. In de individuele hulpverlening (verder kortweg **hulpverlening** genoemd) trachten de mensen van justitieel welzijnswerk het brede welzijnsaanbod binnen het bereik van de gedetineerden en hun naastbestaanden te brengen. Dit neemt de vorm aan van gesprekken in de gevangenis waarin hulpvragen naar voor komen, inventarisatie van problemen en mogelijke oplossingen, het stimuleren tot persoonlijke keuzes en besluiten, verwijzing naar en samenwerking met andere instanties, bezoek van en aan familieleden, enz. De structurele hulpverlening (verder **dienstverlening** genoemd) houdt de organisatie van socio-educatieve activiteiten in. Deze worden georganiseerd in samenwerking met de collega's binnen het

welzijnsteam en vinden plaats binnen de domeinen van onderwijs, sociaal-culturele vorming, gezondheidszorg, arbeidstoeleiding, sport, lectuurbevordering, ontspanning, enz. Meestal worden diensten van buiten de gevangenis (VDAB, Basiseducatie, Openbare Bibliotheek, Bloso, enz.) gevraagd hun diensten ook aan te bieden binnen de gevangenis. Ook op vrijwilligers wordt een beroep gedaan.

3 DE ONDERZOEKSVRAAG

Onze onderzoeksvraag kadert in de hierboven geschetste context. De bedoeling is gefundeerde gegevens aan te dragen met betrekking tot het profiel, de noden en de verwachtingen van gedetineerden op het vlak van intramurale hulp- en dienstverlening ter ondersteuning van de strategische planning die door de interdepartementale commissie uitgewerkt wordt. Het gaat hierbij dus om individuele behoeften binnen de gevangenis zoals de gedetineerden zelf ze ervaren en waaraan de Vlaamse Gemeenschap vanuit haar bevoegdheidspakket tegemoet hoort te komen. Uit het voorgaande blijkt duidelijk dat de Vlaamse Gemeenschap deze bevoegdheid erg ruim interpreteert en dat zullen wij dus ook doen.

Wij hebben in de marge van ons onderzoek ook oog voor een aantal aspecten die niet strikt tot het onderzoekskader behoren maar toch specifieke aandacht verdienen. Het gaat hier vooreerst over de hulpverlening aan naastbestaanden van gedetineerden die ook een Vlaamse bevoegdheid is. Hoewel het verder om *intramurale* hulpverlening aan gedetineerden gaat, zullen wij niet uit het oog verliezen dat het om hulpverlening gaat *met het oog op hun reïntegratie*. Ten slotte zullen wij niet blind zijn voor behoeften waaraan volgens de bevoegdheidsverdeling de federale overheid tegemoet moet komen. Tegemoetkoming aan deze behoeften (zoals nood aan gepaste infrastructuur) vormt immers een succesvoorwaarde voor een adequate dienstverlening van de Vlaamse Gemeenschap.

De manier waarop wij getracht hebben een antwoord te vinden op al deze vragen kan u lezen in het volgende hoofdstuk waarin de methodologie van het onderzoek aan bod komt.

HOOFDSTUK II

METHODOLOGIE

In dit hoofdstuk over de methodologie bakenen we eerst de onderzoekspopulatie af. Daarna gaan we uitgebreid in op de concrete vorm van het onderzoek.

1 DE ONDERZOEKSPOPULATIE

Wanneer we de behoeften aan hulp- en dienstverlening bij gedetineerden willen onderzoeken, moeten we natuurlijk duidelijk aflijnen om welke gedetineerden het gaat. Als leidraad bij het afbakenen van de populatie hebben we het werkkterrein van het justitieel welzijnswerk gebruikt omdat zij het nu eenmaal zijn die het Vlaamse beleid op het terrein moeten waarmaken. Strikt genomen is de Vlaamse Gemeenschap enkel bevoegd voor de hulp- en dienstverlening aan Vlamingen. Maar in de praktijk is het zeker niet de bedoeling om anderstaligen uit te sluiten. Het justitieel welzijnswerk richt zich in werkelijkheid dan ook op alle gedetineerden in de Vlaamse gevangenissen maar enkel tot de Nederlandstaligen in de twee Brusselse gevangenissen. Vandaar dat we deze gedetineerden tot onze onderzoekspopulatie rekenen.

Toch is het belangrijk duidelijk te verstaan dat het begrip "gedetineerde" een veelheid van categorieën van personen omvat. Vandaar dat we deze grote groep in enkele subcategorieën zullen verdelen waarvoor we specifieke aandacht zullen hebben.

Vooreerst bestaat er het onderscheid naar **geslacht**. De verhouding tussen mannelijke en vrouwelijke gedetineerden bedraagt $\pm 95\% - 5\%$. Het is evident aandacht te schenken aan de verschillen in behoeften tussen beide categorieën.

Een tweede onderscheid is naar **taal**. Één op vier gedetineerden uit onze onderzoekspopulatie staat als niet-Nederlandstalig gecatalogeerd¹. Wij kunnen er dus niet aan voorbij oog te hebben voor de specifieke problematiek die zich stelt omtrent de behoeften van anderstaligen.

Een derde onderscheid betreft de **hechtenistitel** van de gedetineerden. Er bevinden zich enkele categorieën gedetineerden in de gevangenissen waarvan de aanwezigheid in de gevangenis maatschappelijk ter discussie staat: landlopers, minderjarigen, geïnterneerden en illegalen.

- Met de wet van 12 januari 1993 is de landloperij afgeschaft. Daardoor worden de *landlopers* een erg marginale groep binnen de gevangenissen en zullen zij er ook binnenkort uit verdwijnen. Daarom hebben wij deze categorie niet in onze onderzoekspopulatie opgenomen.

- Door de voorstellen tot hervorming van de wet op de jeugdbescherming zullen op termijn wellicht ook de *minderjarigen* uit de gevangenissen verdwijnen. Ook aan de specifieke problematiek die verbonden is aan deze categorie van gedetineerden zullen wij geen speciale aandacht besteden.
- *Geïnterneerden* worden voor onbepaalde duur opgesloten tot bescherming van de maatschappij. Hoewel deze mensen therapeutische behandeling nodig hebben, wordt hen deze binnen de gevangensmuren nauwelijks toebedeeld. De vraag wordt dan ook steeds nadrukkelijker gesteld naar een oplossing voor deze mensen. Die is echter vooralsnog niet in zicht waardoor we ons verplicht achten om deze in aantal erg significante groep (13% van de dagbevolking²) met erg specifieke behoeften in onze onderzoekspopulatie op te nemen.
- Een andere specifieke groep binnen de gevangenissen vormen de *illegalen*. Hun aantal is de laatste jaren afgenomen. Zij bevinden zich nu veelal in door het Ministerie van Binnenlandse Zaken beheerde administratieve detentiecentra. Wij besloten dan ook geen specifieke aandacht te besteden aan deze problematiek.

Onze onderzoekspopulatie is dus als volgt bepaald: *alle voorlopig gehechte, veroordeelde of geïnterneerde mannen en vrouwen die in één van de 16 Vlaamse gevangenissen verblijven, samen met dezelfde groep Nederlandstalige gedetineerden in de 2 Brusselse gevangenissen.*

¹ Bron: SIDIS-databank

² Bron: SIDIS-databank

2 EEN ONDERZOEK IN DRIE FASEN

Om de behoeften aan hulp- en dienstverlening grondig te kunnen onderzoeken, diende zowel een kwalitatieve als een kwantitatieve analyse te gebeuren. Het kwalitatief luik van het onderzoek bestond uit de afname van diepte-interviews en was er zowel op gericht de bestaande hulp- en dienstverlening in kaart te brengen als mogelijke nieuwe behoeften naar voor te laten komen. Dit kwalitatief luik werd gevolgd door het kwantitatief luik dat uit het afnemen van een aantal enquêtes bestond en dat ons een kwantitatief beeld moest geven van het aanbod van en de vraag naar hulp- en dienstverlening waarmee we in de kwalitatieve fase kennisgemaakt hadden.

Vanuit het perspectief van het veldwerk bestond het onderzoek eigenlijk uit drie fasen. In een eerste fase hadden we gesprekken met "bevoorrechte getuigen". Het ging hier om mensen die beroepsmatig of op vrijwillige basis actief waren op het vlak van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en van daaruit een goed zicht hadden op de behoeften. In een tweede fase van het onderzoek kwamen de gedetineerden zelf aan het woord via diepte-interviews. Deze eerste twee fasen betroffen het kwalitatief luik van het onderzoek. In de derde en kwantitatieve fase vulde een steekproef uit de gedetineerdenpopulatie een schriftelijke enquête in die ons in staat stelde de gegevens die in de kwalitatieve fasen naar voor kwamen kwantitatief te toetsen en in kaart te brengen.

2.1 DE EERSTE FASE: DIEPTE-INTERVIEWS MET BEVOORRECHTE GETUIGEN

In de eerste fase namen we 13 diepte-interviews af van in totaal 19 bevoorrechte getuigen die actief waren op het vlak van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. De vertegenwoordigers van het Departement Welzijn van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en van het Ministerie van Justitie die in de stuurgroep van het onderzoek vertegenwoordigd waren, schoven de meeste namen van bevoorrechte getuigen naar voor. De selectie van deze personen gebeurde op basis van een streven naar een zo groot mogelijke verscheidenheid, zowel wat de functie of organisatie betrof als wat de geografische spreiding betrof³. Verder zochten we vooral mensen die positief stonden tegenover de idee van een uitgebreide hulp- en dienstverlening aan gedetineerden.

³ De bevoorrechte getuigen waren:

Cindy Willekens	justitieel welzijnswerk Tongeren
Katie Triffaux	maatschappelijke assistente psychosociale dienst Tongeren
Chris Saelens	aalmoezenier Brugge
Trice Janssens	basiseducatie Hasselt
Ludo Schellekens	penitentiair assistent Merksplas
Patrick Gordts	kwartierchef Sint-Gillis
Jef Buts	directeur Hoogstraten
Lily Rutten	maatschappelijk assistente psychosociale dienst Antwerpen
Frederik Janssens	coördinator Vlaamse Federatie voor Forensisch Welzijnswerk
Carla Michiels	sociaal-cultureel werkster hulpgevangenis Leuven
Dave Nuyts	stagiair sociaal-cultureel werk gevangenis Antwerpen
Martine Puttaert	steunpunt voor slachtofferhulp
Maria De Bie	professor RUG – forensisch welzijnswerk
Paul Dauwe	directeur hulpgevangenis Leuven
Tom Vandamme	psycholoog Merksplas
Kristin Nuyts	steunpunt algemeen welzijnswerk
Kris Vanderhoydonck	justitieel welzijnswerk Hasselt
Hilde Deboeck	justitieel welzijnswerk Antwerpen

De meeste gesprekken verliepen bewust heel vrij, open en ongestructureerd. Deze manier van interviewen had het grote voordeel dat ook onverwachte onderwerpen naar voor konden komen. De enige lijn die in elk interview zat was dat zeker alle aandachtspunten in het gesprek zouden behandeld worden die de interdepartementale commissie inzake hulp- en dienstverlening in haar eindrapporten aangehaald had.

- Eerst werd (indien nodig) het onderzoek kort voorgesteld.
- Dan kwam de respondent aan bod. Wie is hij? Waar houdt hij zich concreet mee bezig, wat doet hij voor de gedetineerden? Welke knelpunten ervaart hij in zijn beroepservaring? Welk zicht heeft hij op de behoeften van gedetineerden? Hierbij kwamen een groot aantal problemen vanuit de respondent zelf naar voor. Meer dan eens gaf dit interview de respondent de kans om zijn hart te luchten en zijn vele ideeën tot verbetering naar voor te brengen.
- Onderwerpen die niet spontaan naar voor kwamen, bracht de onderzoeker aan. Zo kon hij zich een beeld vormen van wat er aan hulpverlening in de gevangenissen gebeurde.
- In de loop van het gesprek besteedde de onderzoeker steeds extra aandacht aan specifieke problemen in arresthuizen en strafinrichtingen, met geïnterneerden, gehandicapten, vrouwen, vreemdelingen, enz.

2.2 DE TWEDE FASE: DIEPTE-INTERVIEWS MET GEDETINEERDEN

In het totaal hebben 28 gedetineerden uit 16 verschillende gevangenissen een diepgaand gesprek gehad met de onderzoeker. De enige twee gevangenissen waar geen gesprekken werden afgenomen, zijn het penitentiair landbouwcentrum Ruiselede en de gevangenis van Vorst. Bij de selectie van deze gedetineerden streefden wij naar een zo groot mogelijke verscheidenheid in respondenten. Het was immers de bedoeling om zo veel mogelijk aan de rijke verscheidenheid binnen de gedetineerdenpopulatie tegemoet te komen.

In de overgrote meerderheid van de gevangenissen is de selectie van de gedetineerden gebeurd door de sociale dienst. Enkele keren was het de directie zelf die gedetineerden benaderde, één keer was het iemand van het justitieel welzijnswerk. Het nadeel van deze procedure was dat we het risico liepen dat men ons enkel gesprekken zou laten hebben met zogenaamde "modelgedetineerden". Maar deze procedure had voor ons het grote voordeel dat wij vooraf het profiel van de gedetineerde konden bepalen. Zo konden wij ervoor zorgen dat er voldoende verscheidenheid in onze respondentengroep zou zijn in geslacht, hechtenistitel, leeftijd, opleiding, afkomst, taal, misdrijf en strafmaat.

Het resultaat was het volgende:

- 24 respondenten waren mannen, 4 waren vrouwen.
- 17 gedetineerden waren veroordeeld waarvan 15 definitief; 6 personen zaten in voorhechtenis; 5 personen waren geïnterneerd.

-
- Één gedetineerde kende een regime van halve vrijheid.
 - De gemiddelde leeftijd van de respondenten bedroeg 28 jaar en 9 maand. De jongste respondent was 19, de oudste 65.
 - De meeste respondenten verlieten de school in één van hun laatste jaren secundair onderwijs. De rest maakte zijn middelbaar af. Drie personen volgden hoger onderwijs.
 - Onder de respondenten zaten tien mensen van buitenlandse afkomst. Vijfentwintig gesprekken verliepen in het Nederlands, twee in het Frans en één in het Engels.
 - Ook de verschillende grote misdrijfcategorieën kwamen aan bod: moord, slagen en verwondingen, diefstallen, drugsdelicten, zedenfeiten en oplichting.
 - Samen met de verschillende misdrijven varieerde ook de strafduur van de gedetineerden. Elf gedetineerden zaten bovendien niet voor het eerst in de gevangenis. De persoon die het langst in de gevangenis verbleef, zat er 7,5 jaar. De kortste verblijfsduur was twee maand en twee weken.

De diepte-interviews met gedetineerden vonden steeds plaats onder vier ogen in een rustig, apart lokaal. Gedurende het gesprek nam de onderzoeker notitie. De gesprekken duurden gemiddeld anderhalf uur en de gesprekken verliepen steeds volgens een eerder vast patroon.

- Eerst werd het onderzoek voorgesteld en het gespreksonderwerp afgebakend. Hoewel het een onderzoek van de Vlaamse Gemeenschap betrof, was het geenszins de bedoeling het gesprek te beperken tot de bevoegdheidssfeer van het justitieel welzijnswerk. Het gesprek ging algemeen over het gevangenisleven en de daaruit voortvloeiende behoeften. Natuurlijk werd er wel extra aandacht besteed aan de hulp- en dienstverlening die tot de bevoegdheid van de Vlaamse Gemeenschap behoort. Ter inleiding werd verder ook benadrukt dat de anonimiteit gewaarborgd zou blijven. Bij sommige gedetineerden (vooral beklaagden) ligt dit gevoeliger dan bij anderen.
- Steeds werden de gegevens betreffende leeftijd, afkomst, hechtenistitel, straftijd, opsluitingsduur en strafverleden van de respondent genoteerd. Verder werd er gepolst naar de leefsituatie vóór de detentie (opleiding, arbeids- en gezinssituatie). Deze vragen werden onder andere gesteld omdat de behoeften vaak met deze kenmerken samenhangen maar ook om bij de keuze van een volgende respondent iemand met een ander profiel te kunnen kiezen.
- Als aanloop naar de hulp- en dienstverleningsbehoeften werd meestal vertrokken van de specifieke situatie van de gedetineerde. Concreet werd er gevraagd hoe de dag en de week van de gedetineerde eruit zag, wat hij deed, maar ook wat hij zou willen doen. Vanuit deze invalshoek werd dan verder ingegaan op de individuele hulp- en dienstverleningsvragen.

- **Hulpverlening**

We trachtten de behoefte aan individuele hulpverlening in een zo vroeg mogelijk stadium te onderkennen. Vaak moet er immers al een redelijk afgelijnd probleembesef zijn vooraleer de gedetineerde naar de hulpverlening stapt (als hij dat al doet). Maar soms is er wel een potentiële behoefte aanwezig maar geraakt deze niet tot bij de hulpverlening omdat het probleembesef ontbreekt. Wij wilden graag ook deze problemen naar voor laten komen die niet tot bij de

hulpverlening geraakten. Dit was voor ons vooral belangrijk in het licht van de eerste fase van het onderzoek waarin wij al een behoorlijk zicht kregen op de effectieve hulpvragen van de gedetineerden. Vandaar dat wij eigenlijk in de diepte-interviews met gedetineerden van nul trachtten te vertrekken, alsof we nog niets afwisten van de behoeften. Vandaar ook een zeer open vraagstelling: "Wat zijn uw zorgen, wat houdt u bezig hier in de gevangenis? Met welke problemen worstelt u?". Deze problemen refereerden we dan aan het bestaande hulpverleningskader met vragen als: "Kan u met deze problemen ergens terecht? Wordt er dan iets aan gedaan? Hoe verloopt dat? Waar loopt het mis?".

▪ ***Dienstverlening***

Ook in de dienstverlening wilden we vermijden al te zeer binnen het reeds bestaande dienstverleningskader over de behoeften te blijven. De aanvankelijke vraagstelling vertrok dan ook van het gegeven dat de gedetineerde voor een bepaalde tijd in de gevangenis zit. Hoe wil hij die detentietijd nu invullen? Heeft hij ambities? Slaagt hij erin zijn ambities waar te maken? Waar wringt het schoentje?

Daarnaast konden we natuurlijk ook weer niet om het bestaande dienstverleningskader heen. Daarom stelden we ook vragen als: "Aan welke activiteiten neemt u deel? Aan welke wel, aan welke niet? Waarom neemt u (niet) deel? Hoe vaak vindt dat plaats? Hoe valt dat mee? Aan welke activiteiten zou u willen deelnemen?". Bij deze kwamen velerlei activiteiten aan bod zoals werk, sport, onderwijs, informatieavonden, ontspanning, de wandeling, bezoek, beroepsopleidingen, enz. Eigenlijk ging het om alles wat zich in de gevangenis buiten de cel afspeelde.

Om ook zicht te krijgen op de infrastructuur in de gevangenissen, bezocht de onderzoeker in samenspraak met het Ministerie van Justitie een aantal typegevangenissen: Antwerpen als overbevolkt arresthuis, Brugge als een nieuwe gevangenis met veel ruimte, Hoogstraten als open gevangenis en Turnhout als een ouder arresthuis met geïnterneerden.

2.3 DE DERDE FASE: DE SCHRIFTELIJKE ENQUÊTE

De derde fase van het onderzoek bestond uit het afnemen van een schriftelijke vragenlijst van een steekproef uit de gedetineerdenpopulatie. Om de betrouwbaarheid van de enquêtegegevens en de geldigheid van de enquête als meetinstrument naar waarde te kunnen schatten is het nodig uitgebreid in te gaan op het precieze verloop van de derde fase. Eerst gaan we in op de inhoud van de enquête, dan komt de steekproeftrekking aan bod en ten slotte overlopen we het veldwerk.

2.3.1 De enquête

De schriftelijke enquête omvatte 102, nagenoeg allemaal gesloten vragen en bestond analytisch gezien uit drie grote delen:

- Het eerste deel behelsde de deelname en de behoefte aan *dienstverlening* (vragen 1 tot 60).
- Het tweede deel vroeg naar de behoefte aan en ervaringen met de *hulpverlening* (vragen 61 tot 81).
- In het derde deel van de enquête vroegen we naar een aantal kenmerken die ons een beter zicht zouden geven op de gedetineerdenpopulatie en die vermoedelijk een invloed uitoefenden op de behoeften aan hulp- en dienstverlening (*onafhankelijke variabelen*) (vragen 82 tot 102).

Laat ons deze delen even kort analyseren.

- **Deel I: dienstverlening**

De dienstverlening was onderverdeeld in vijf subcategorieën:

- activiteiten (vragen 1 tot 7)
- sport (vragen 8 tot 14)
- de bibliotheek (vragen 15 tot 24)
- onderwijs (zelfstudie) (vragen 25 tot 45)
- arbeidstoeleiding (vragen 46 tot 54)

Binnen elke subcategorie was er plaats voor vijf aandachtspunten:

- Hoeveel mensen bereikt de dienstverlening?
- Hoe evalueren de gedetineerden de dienstverlening?
- Welke functie vervult de dienstverlening?
- Hoe zou de dienstverlening idealiter verlopen?
- Hoe kan je de behoefte binnen de gevangenis vergelijken met buiten?

Ten slotte stonden er in het deel over dienstverlening enkele algemene vragen naar het gevangenisleven waarbinnen de behoefte aan dienstverlening zich situeert en naar de belangrijkheid van de verschillende subcategorieën binnen de dienstverlening (vragen 55 tot 60).

- **Deel II: hulpverlening**

De vragen over hulpverlening waren ondergebracht in drie grote delen:

- Vragen naar de huidige probleemsituatie van de gedetineerde. Wat hield de gedetineerde bezig en bij wie ging hij met zijn probleem te rade (vragen 61 tot 66)?
- Een beperkt aantal vragen over de contacten met de psychosociale dienst (vragen 67 tot 70).
- Een vragenlijst over de kennis van en de contacten met het justitieel welzijnswerk en een evaluatie ervan (vragen 71 tot 78).

Daarna werden er drie vragen opgenomen over de houding van de gedetineerde tegenover het slachtoffer (vragen 79 tot 81).

- **Deel III: enkele vragen over de gedetineerde zelf**

Het derde deel bevatte vragen naar kenmerken die als onafhankelijke variabelen inspelen op de behoeften. Vooreerst werd er gevraagd naar een aantal persoonlijke gegevens van de gedetineerden (vragen 82 tot 85) en naar hun detentiesituatie (vragen 86 tot 92). Dan volgden vragen over hun

naastbestaanden en leefsituatie vóór de detentie (vragen 93 tot 99). Daarna werd gevraagd naar het bezoek (vragen 100 en 101) en ten slotte was er een open slotvraag naar mogelijke aandachtspunten binnen de hulp- en dienstverlening (vraag 102).

2.3.2 De steekproef

We kozen ervoor om een representatieve steekproef van gedetineerden de enquêtes in kleine groepjes te laten invullen onder begeleiding van de onderzoeker. Om dit plan te kunnen uitvoeren was het nodig een representatieve steekproef te trekken uit de gedetineerdenpopulatie. Hoe dit precies in zijn werk ging, wordt onder deze hoofding beschreven.

2.3.2.1 Een gestratificeerde toevalssteekproef

Deze vorm van steekproeftrekking leek ons het best tegemoet te komen aan de specifieke omgevingsfactoren. Deze factoren betreffen vooral het kleine aantal vrouwen in de gevangenis en het grote verloop binnen de gedetineerdenpopulatie.

De essentie van een toevalssteekproef is dat elk element in de onderzoekspopulatie een gelijke kans heeft om tot de steekproef te behoren. Stratificatie betekent dat we het aantal gedetineerden per variabele vooraf vastleggen.

De stratificatie van de variabele *gevangenis* heeft voor ons vooral een praktisch nut. Het laat ons toe om de populatie op te delen in een aantal subpopulaties waardoor we in staat zijn op meerdere dagen een steekproef te trekken, telkens uit een subpopulatie (cf. infra).

De stratificatie van de variabele *geslacht* heeft een andere reden. Omdat het aantal vrouwen in de gevangenis gering is (191 in onze onderzoekspopulatie op 28 augustus 2000) zouden we een enorme steekproef moeten opzetten om in een gewone toevalssteekproef genoeg vrouwen te hebben om voldoende gefundeerde uitspraken over hen te kunnen doen. Daarom hebben we besloten om de vrouwelijke gedetineerden in de steekproef te oververtegenwoordigen. Een vrouw heeft dubbel zoveel kans als een man om in onze steekproef opgenomen te worden.

Op basis van deze steekproef zullen wij over de volgende categorieën van gedetineerden wetenschappelijk voldoende gefundeerde uitspraken kunnen doen en vergelijken:

- Mannen - vrouwen
- Beklaagden - veroordeelden - geïnterneerden
- Nederlandstaligen - anderstaligen

2.3.2.2 De steekproeftrekking

- *De SIDIS-databank*

Als basis gebruikten we de gegevensbank SIDIS⁴. Deze databank bevat beschrijvingen van de gedetineerden en hun detentiesituatie (opsluitingsfiche). Elke gevangenis is verantwoordelijk voor de verzameling van deze gegevens die voor controle en exploitatie ter beschikking gesteld worden van het hoofdbestuur.

Via de SIDIS-gegevensbank beschikten we over de volgende gegevens van elke gedetineerde:

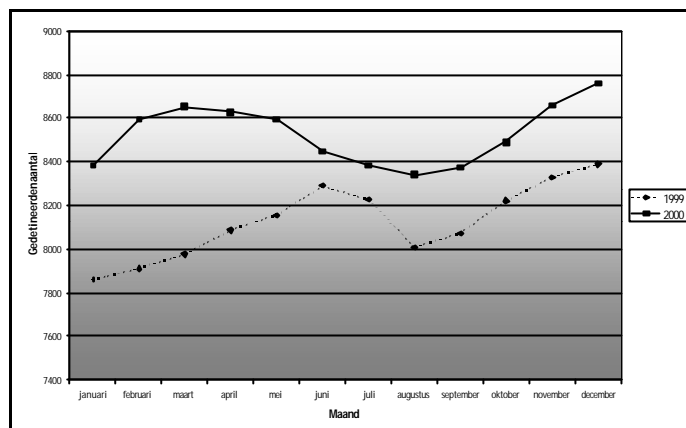
- gevangenis
- geslacht
- taal
- hechtenistitel
- burgerlijke staat
- land van verblijf
- gemeente
- een code die de dienst SIDIS exclusief voor dit onderzoek aan elke gedetineerde meegaf ter identificatie

- *De steekproeftrekking*

Het zou omwille van de eenvoud prachtig geweest zijn mochten we hebben kunnen vertrekken van de gedetineerdenpopulatie op één bepaalde dag en daaruit onze steekproef trekken. Het probleem hierbij zou zijn dat een groot aantal gedetineerden tegen de tijd dat we effectief de enquêtes zouden uitvoeren, al overgeplaatst of vrijgelaten zouden zijn. Daarom kozen we ervoor op drie verschillende dagen een beroep te doen op de populatiegegevens uit de SIDIS-databank, telkens van 6 gevangenis, om over zo recent mogelijke gegevens te beschikken zonder het praktisch haalbare, zowel voor de mensen van SIDIS als voor ons, uit het oog te verliezen. De drie data waarvan de dienst SIDIS ons de populatiegegevens leverde waren 30 augustus 2000, 14 september 2000 en 27 september 2000. Deze data zijn niet onbelangrijk. De dagbevolking in de gevangenis kent immers gedurende het jaar een karakteristiek verloop (Grafiek 1). In de maanden augustus en september bereikt het aantal gedetineerden steeds een jaarlijks minimum als gevolg van de vakantieperiode. Er komen dan minder gedetineerden binnen. Vooral het aandeel beklagden in de totale bevolking zal daarom in onze steekproef kleiner zijn dan in een steekproef die bijvoorbeeld in de winter getrokken zou worden. Een tweede opmerking die dient gemaakt te worden in verband met onze timing is dat de afname van de enquêtes vlak na de zomer viel. In veel gevangenis staat de hulp- en dienstverlening in de zomermaanden op een laag pitje en komt pas in de maand september terug op gang. Onze enquêtes werden ingevuld tussen 1 september en 15 oktober 2000. Bij de interpretatie van een aantal enquêteresultaten moet hiermee rekening gehouden worden.

⁴ SIDIS: letterwoord voor Système Informatique Détention; Detentie Informatica Systeem

GRAFIEK 1: EVOLUTIE VAN DE GEDETINEERDENPOPULATIE IN BELGIË⁵

Onze onderzoekspopulatiepopulatie bestond uit 3868 gedetineerden⁶. Bij de steekproeftrekking pikten we per gevangenis op toevallige wijze 17% van de mannen en 34% van de vrouwen uit de populatie om ze in onze steekproef op te nemen.

- **De "vervangingspool"**

Voor elke op toevallige wijze geselecteerde gedetineerde duidden wij ook een vervanger aan. De vervanger was steeds met de oorspronkelijke kandidaat vergelijkbaar m.b.t. de volgende kenmerken:

- Geslacht: *man* - *vrouw*
- Hechtenistitel: *beklaagd* - *veroordeeld* - *geïnterneerd*
- Taal: *Nederlandstalig* - *anderstalig*

2.3.3 Het veldwerk

Zoals eerder vermeld kozen we ervoor om de enquête af te nemen in kleine groepjes onder begeleiding van de onderzoeker.

- **De betrokkenen op de hoogte brengen**

Onmiddellijk na de steekproeftrekking werd de lijst met codenummers van de geselecteerde gedetineerden naar de gevangenisdirecties gefaxt samen met de bevestiging dat de enquêtes inderdaad zouden doorgaan op de reeds eerder telefonisch overeengekomen datum. De gevangenisdirecties konden weten welke gedetineerden precies geselecteerd waren via de lijst die de dienst SIDIS onder de gevangenis verspreide waarop telkens de naam van de gedetineerde stond, gekoppeld aan het codenummer waarover wij beschikten. Wij beschikten niet over de namen vanwege de bescherming van de private levenssfeer.

De gedetineerden werden van de enquête op de hoogte gebracht via een brief die ook aan de gevangenisdirecties gefaxt werd met de vraag deze onder de geselecteerde gedetineerden te verspreiden. Deze brief beschreef waarover de enquête zou gaan, wanneer en hoe ze zou doorgaan en

⁵ Bron: MINISTERIE VAN JUSTITIE, DIRECTORAAT-GENERAAL STRAFINRICHTINGEN

riep hen op om mee te werken. De brief was opgesteld in het Nederlands, in het Frans en in het Engels.

- ***De afname van de enquête***

Het plan om op zes weken tijd alle enquêtes af te nemen in de 18 gevangenissen in Vlaanderen en Brussel is op enkele details na vlot verlopen. Elke twee weken kwamen de 6 gevangenissen aan bod waarvan in het begin van die periode de steekproef getrokken was. Bij de meeste gevangenissen volstond één dag om de enquêtes af te nemen, in Antwerpen en Gent deed de onderzoeker er twee dagen over, in Brugge en Merksplas drie.

De enquêtes werden meestal in afzonderlijke groepjes afgenomen, variërend van grootte (tot maximaal 21 personen). In Brugge werd gewerkt met een continu systeem. Zodra één gedetineerde de enquête ingevuld had, mocht de volgende komen. Meestal gingen de enquêtes door in een leslokaaltje, in de bezoekszaal, in een ontspanningszaaltje of in de kapel. In drie gevangenissen was er bij de afname een penitentiair beambte aanwezig maar deze hield zich steeds afzijdig.

Er waren enquêtes in het Nederlands, in het Frans en in het Engels. Gedetineerden voor wie het niet mogelijk was deze talen te begrijpen en die toch kwamen opdagen, moesten noodgedwongen terugkeren tenzij iemand anders in het groepje als tolk kon fungeren. Wie problemen had met lezen of schrijven, kon de onderzoeker meestal zelf helpen of ze kregen hulp van een medegedetineerde.

Het invullen van de vragenlijst duurde gemiddeld zo'n veertig minuten. De snelsten deden er twintig minuten over, anderstaligen hadden meestal wat meer tijd nodig.

- ***De verzamelde gegevens***

Uiteindelijk werden er 379 ingevulde enquêtes verzameld, 350 ingevuld door mannen en 29 ingevuld door vrouwen. Alle gevangenissen werden aangedaan behalve de vrouwengevangenis Berkendaal die tot de gevangenis van Vorst behoort. Uit tijdsoverwegingen hebben wij het na twee pogingen opgegeven. Het ging hier om 8 enquêtes in de steekproef.

We kenden een uitval van 45% (de totale steekproef omvatte 690 enquêtes). De redenen voor de uitval zijn moeilijk te achterhalen. Enerzijds is geweten dat de gedetineerdenpopulatie een relatief groot aantal anderstaligen en analfabeten telt. Anderzijds is een gedetineerde altijd "thuis" en bereikbaar in tegenstelling tot een enquête in de buitenwereld.

Hoe systematisch is deze uitval? Welke mensen hebben afgehaakt en waarom? Een vergelijking van een aantal steekproefgegevens met de populatiegegevens uit de SIDIS-databank kan hierop een antwoord geven. De steekproefgegevens zijn steeds gewogen naar geslacht.

⁶ Om de gedetineerdenpopulatie die de dienst SIDIS leverde zo dicht mogelijk te laten aansluiten bij onze onderzoekspopulatie hebben we Frans- en anderstaligen in de Brusselse gevangenissen (Vorst en Sint-Gillis) niet in de populatie opgenomen.

➤ *Gevangenis*

TABEL 1: AANTAL GEDETINEERDEN VOLGENS GEVANGENIS

	Steekproef		Populatie	
	N	%	N	%
Antwerpen	33	8,8	451	11,7
Brugge	77	20,4	759	19,6
Dendermonde	23	6,0	165	4,3
Gent	27	7,0	376	9,7
Hasselt	11	3,0	64	1,7
Hoogstraten	21	5,4	146	3,8
Ieper	8	2,2	105	2,7
Leuven Centraal	22	5,7	264	6,8
Leuven Hulp	15	4,1	144	3,7
Mechelen	6	1,6	82	2,1
Merksplas	60	15,8	657	17,0
Oudenaarde	16	4,3	140	3,6
Ruiselede	6	1,6	46	1,2
Sint-Gillis	13	3,5	92	2,4
Tongeren	6	1,6	70	1,8
Turnhout	15	4,1	117	3,0
Vorst	7	1,9	70	1,8
Wortel	11	3,0	120	3,1
Totaal	379	100,0	3868	100,0

Ontbrekend (N=0) Ontbrekend (N=0)

We zien geen grote verschillen tussen de steekproefpercentages en de populatiegegevens. Enkel Hasselt laat zich in positieve zin opmerken door nagenoeg geen uitval te vertonen. Verder zijn ook Dendermonde en Hoogstraten significant oververtegenwoordigd. Antwerpen en Gent daarentegen zijn ondervertegenwoordigd. Toch kunnen we niet zeggen dat de steekproefverdeling significant afwijkt van de verdeling in de populatie.

Uit bovenstaande gegevens mag ook blijken dat het geen enkele zin heeft om uit deze gegevens onderzoeksresultaten per gevangenis af te leiden. Daarvoor zijn de aantallen gedetineerden in de kleine gevangenissen veel te klein.

➤ *Hechtenistitel*

TABEL 2: AANTAL GEDETINEERDEN VOLGENS HECHTENISTITEL

	Steekproef		Populatie	
	N	%	N	%
Beklaagd	79	23,2	871	22,5
Veroordeeld*	227	66,2	2496	64,5
Geïnterneerd	36	10,6	501	13,0
Totaal	342	100,0	3868	100,0

Ontbrekend (N=37) Ontbrekend (N=0)

*: Inclusief niet definitief veroordeelden

Zoals verwacht zijn de geïnterneerden in de steekproef licht ondervertegenwoordigd (10,6% in de steekproef tegenover 13% in de populatie). Maar het aantal van 36 geïnterneerde respondenten is zeker geen uitzonderlijk lage waarde.

↪ *Taal*

TABEL 3: AANTAL GEDETINEERDEN VOLGENS TAAI⁷

	Steekproef		Populatie	
	N	%	N	%
Nederlands	284	74,9	2823	73,3
Frans	75	19,8	523	13,6
anders	20	5,3	503	13,1
Totaal	379	100,0	3849	100,0

Ontbrekend (N=0) Ontbrekend (N=19)

In deze gegevens valt op dat er geen vertekening optreedt bij de Nederlandstaligen. De Nederlandstaligen zijn in de steekproef dus niet significant meer vertegenwoordigd. Maar binnen de groep anderstaligen zijn de Franstaligen wel oververtegenwoordigd ten opzichte van de andere anderstaligen. Dit is onder meer te verklaren doordat bij het aanduiden van de vervangers een niet-Nederlandstalige steeds vervangen werd door een niet-Nederlandstalige, hetzij Franstalige, hetzij anderstalige. Vermits anderstaligen niet steeds het Engels of het Frans meester zijn, werden zij meer dan eens vervangen door een Franstalige vervanger.

↪ *Land van verblijf*

In de steekproef zitten er significant meer gedetineerden die op de vraag waar ze woonden voor ze in de gevangenis terechtkwamen een EU-land antwoordden dan wat men op basis van de SIDIS-gegevens zou verwachten. Vooral het relatief hoog aantal Nederlanders valt op. We hebben hiervoor geen onmiddellijke verklaring.

TABEL 4: AANTAL GEDETINEERDEN VOLGENS LAND VAN VERBLIJF

	Steekproef		Populatie	
	N	%	N	%
België	306	85,3	3367	90,9
EU-land	39	11,0	230	6,2
Niet-EU-land	13	3,7	109	2,9
Totaal	358	100,0	3706	100,0

Ontbrekend (N=21) Ontbrekend (N=162)

⁷ In de SIDIS-databank is de taal die de gedetineerde spreekt opgenomen. Voor de steekproefgegevens hebben we ons gebaseerd op de taal van de enquête die de gedetineerden invulden. In dat geval betekent de categorie "anders" dan ook de Engelse versie van de enquête.

⇒ *Conclusies*

De steekproef is zeker representatief voor de kenmerken gevangenis, hechtenistitel en taal (Nederlandstaligen-anderstaligen). Maar voor andere variabelen weten we het niet omdat we niet over de nodige populatiegegevens beschikken. Belangrijk is wel te weten dat de gedetineerden in halve vrijheid ondervetegenwoordigd zijn omdat de enquêtes meestal gedurende de werkuren afgenomen werden.

DEEL II

DE RESULTATEN

- *ALGEMEEN* -

HOOFDSTUK III

BEELD VAN DE GEDETINEERDE EN DE GEVANGENIS

In dit inleidende hoofdstuk proberen we de besloten wereld van de gevangenis iets toegankelijker te maken. We tekenen een profiel van "de gedetineerde" en vormen ons een beeld van zijn dagdagelijkse leefwereld.

1 EEN PROFIEL VAN "DE GEDETINEERDE"

Wie zit er nu eigenlijk in de gevangenis? Is er sprake van zoiets als een typische gedetineerde of is de gedetineerdenpopulatie een weerspiegeling van de Belgische bevolking? In wat volgt bekijken we eerst een aantal persoonsgegevens van de gedetineerden, vervolgens gaan we in op hun scholings- en tewerkstellingsgraad. Daarna komt hun sociale omgeving en woonsituatie aan bod om ten slotte te eindigen met een aantal gegevens omtrent de detentie zelf.

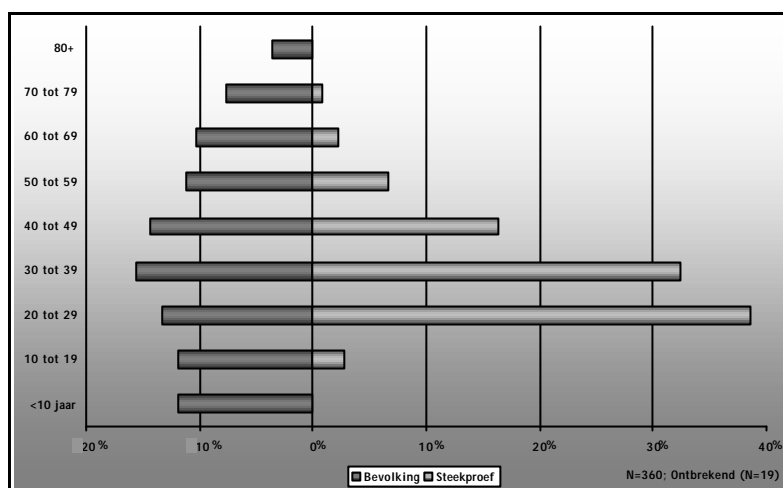
1.1 PERSOONSGEGEVENS

Zoals eerder reeds vermeld bestaat de gedetineerdenpopulatie voor 95% uit mannen⁸. Wanneer we naar de leeftijdsverdeling kijken blijkt uit onze steekproef dat het bovendien vooral om twintigers en dertigers te gaan. Meer dan driekwart (76,9%) is jonger dan 40. De gemiddelde leeftijd is 34 jaar. Onze jongste respondent bij de enquêtes was 17, de oudste 73. Gedetineerden op gevorderde leeftijd zijn relatief schaars. Grafiek 2 toont de verdeling van de gedetineerden in de steekproef naar leeftijd en spiegelt ze aan de leeftijdsverdeling in de Belgische bevolking⁹. Hieruit blijkt duidelijk de oververtegenwoordiging van twintigers en dertigers in de gedetineerdengroep en het relatief beperkt aantal vijftigplussers.

⁸ Bron: SIDIS-databank

⁹ Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken 1998, Nr 3 A

GRAFIEK 2: LEEFTIJDVERDELING VAN DE BELGISCHE BEVOLKING TEGENOVER DIE VAN DE GEDETINEERDEN IN DE STEEKPROEF

In onze steekproef zijn 29 verschillende nationaliteiten vertegenwoordigd. Toch werken we niet graag met het kenmerk nationaliteit omdat het erg weinig zegt over afkomst of taal. Nationaliteit lijkt ons wel interessant om te zien waar de mensen met verschillende nationaliteiten verblijven. Het valt immers op dat de gedetineerden met een Europese nationaliteit meestal ook in hun land van oorsprong wonen maar in België gearresteerd werden. Bij de vreemdelingen van buiten de Europese Unie is dat meestal niet het geval. Zij woonden meestal in België als immigrant of als vluchteling.

TABEL 5: LAND VAN VERBLIJF VAN GEDETINEERDEN VOLGENS NATIONALITEIT

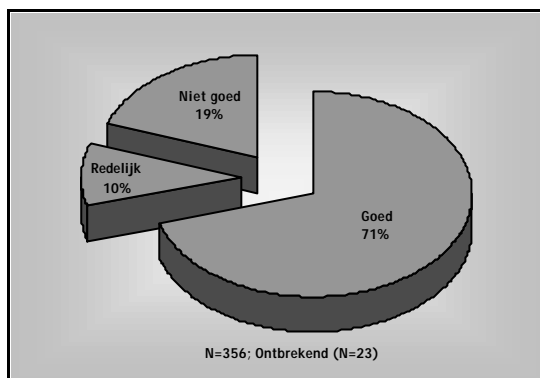
Nationaliteit	Land van verblijf			Totaal (N=346)
	België	EU-land	niet-EU-land	
Belgische	96,5	2,6	0,9	100
Europese (EU-burger)	21,1	76,3	2,6	100
niet-Europese (niet-EU-burger)	83,1	3,9	13,0	100
Totaal	85,3	11,0	3,8	100

Ontbrekend (N=33)

$\chi^2=210,58$; $df=4$; $p<<0,001$

Liever dan vast te houden aan de variabele nationaliteit zullen wij in de rest van dit rapport werken met een kenmerk dat in het alledaagse leven in de gevangenis veel belangrijker is voor de gedetineerden: de taal. Wij vroegen aan elke gedetineerde naar zijn kennis van het Nederlands. Tabel 6 toont dat 71% van de gedetineerden in onze steekproef goed Nederlands zegt te spreken. 10% kan zich behelpen. Maar liefst 19% spreekt niet goed Nederlands en de praktijk leert ons dat de kennis van het Nederlands van deze mensen quasi nihil is. Een groot gedeelte spreekt wel vlot Frans, een ander deel kan zich behelpen met Engels. Wie deze talen totaal niet machtig was, viel helemaal uit de boot omdat zij de enquête niet konden invullen zodat het aantal gedetineerden dat geen Nederlands spreekt nog groter mag geschat worden.

GRAFIEK 3: SPREEK JE NEDERLANDS?

1.2 OPLEIDING EN TEWERKSTELLING

Traditioneel wordt de gedetineerdenpopulatie aanzien als laaggeschoold. Is dat ook zo? In onze steekproef kan 6,1% van de gedetineerden die zich in ons onderwijssysteem konden herkennen (10% kon dat niet), geen enkel diploma uit het regulier onderwijs voorleggen; 28,8% heeft als hoogste onderwijsdiploma het diploma lager onderwijs en 18,2% het diploma lager secundair onderwijs. Iets meer dan de helft van de gedetineerden (53,1%) is dan ook laaggeschoold te noemen. In de Belgische bevolking (25 tot 64-jarigen) is dat 47%¹⁰. Dat lijkt geen groot verschil maar het is belangrijk rekening te houden met het verschil in de leeftijdsverdeling tussen de twee populaties dat hoger al aan bod kwam. De Belgische bevolking kent immers relatief meer ouderen die traditioneel een lagere scholingsgraad hebben.

TABEL 6: SCHOLINGSGRAAD VAN DE GEDETINEERDEN IN DE STEEKPROEF

	N	%
geen of onvolledig lager onderwijs	20	6,1
lager onderwijs	93	28,8
lager secundair onderwijs	59	18,2
hoger secundair onderwijs	118	36,4
hoger onderwijs	34	10,5
Totaal	324	100,0

Ontbrekend (N=20); Ander schoolstelsel (N=35)

Laat ons daarom twee vergelijkbare leeftijdsgroepen tegenover elkaar plaatsen: de 25 tot 34-jarigen.

- 49% van de gedetineerden in die leeftijdscategorie is laaggeschoold. Deze groep doet het nauwelijks beter dan de hele groep gedetineerden hoewel je zou verwachten dat deze jongere generatie minder laaggeschoold zou zijn. Hun leeftijdsgenoten in de Belgische bevolking doen het aanmerkelijk beter. Slechts 30% kan geen diploma hoger secundair onderwijs voorleggen.
- Het percentage 25 tot 34-jarige gedetineerden dat minstens een diploma hoger secundair onderwijs behaalde (51%) is ook een flink stuk lager dan de 70% in de Belgische bevolking.
- De gedetineerden volgden ook minder vaak hoger onderwijs dan de bevolking. Slechts 10,5% van de 25 tot 34-jarige gedetineerden heeft een diploma hoger onderwijs. We hebben geen cijfers

¹⁰ Bron: NIS, opgenomen in: MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, VRIND 1999: *Vlaamse Regionale Indicatoren*, Brussel, Administratie Planning en Statistiek, 2000

voor de scholingsgraad van de Belgische bevolking in de leeftijdscategorie van de 25 tot 34-jarigen maar in de totale bevolking heeft 24% een diploma hoger onderwijs. Gedetineerden blijken dus inderdaad wel als laaggeschoold te karakteriseren.

Er is ook een onderscheid waar te nemen in de studierichtingen die de gedetineerden in het secundair onderwijs volgden. Bijna de helft (46%) van de gedetineerden die secundair onderwijs volgden, volgde beroepsonderwijs in hun laatste jaar secundair onderwijs. Dat percentage ligt bijvoorbeeld een flink stuk hoger dan de 26% leerlingen die in het schooljaar 1998-1999 BSO volgden¹¹. Er zijn dan weer minder gedetineerden die algemeen secundair onderwijs volgden: slechts 15,3% tegenover 37,3% van de huidige schoolbevolking. De cijfers van het TSO, het KSO en zelfs het BuSO lopen ongeveer gelijk (Tabel 7).

TABEL 7: AANTAL GEDETINEERDEN NAAR STUDIERICHTING IN HUN LAATSTE JAAR SECUNDAIR ONDERWIJS, VERGELEKEN MET DE SCHOOLBEVOLKING IN HET SECUNDAIR ONDERWIJS IN HET SCHOOLJAAR 1998-1999

	Gedetineerden		Schoolbevolking	
	N	%	N	%
ASO	43	15,3	112626	37,3
TSO	82	29,4	90301	29,9
KSO	7	2,4	5093	1,7
BSO	128	46,0	78408	26,0
BuSO	19	6,9	15659	5,2
Totaal	279	100,0	302087	100,0

Ontbrekend (N=20); Ander schoolstelsel (N=42); Weet niet (N=17)
Geen secundair onderwijs (N=20)

We vroegen de gedetineerden ook naar hun werksituatie op het moment dat ze in de gevangenis terechtkwamen. Hun antwoorden vind je terug in Tabel 8.

TABEL 8: WERKSITUATIE VÓÓR DE DETENTIE

	N	%
ik ging de hele dag naar school	6	1,8
ik had betaald werk	157	45,1
ik was werkloos	104	30,0
ik was huisman/huisvrouw	8	2,3
ik was gepensioneerd (brugpensioen, pré-pensioen)	10	3,0
ik was met ziekte- of bevallingsverlof	16	4,6
ik was in loopbaanonderbreking	3	0,9
ik was arbeidsongeschikt	34	9,8
andere	9	2,6
Totaal	348	100,0

Ontbrekend (N=31)

Bij deze cijfers vallen twee grote categorieën op: de werkenden en de werklozen. Hoe verhouden deze percentages zich nu tot de bevolkingspercentages? Een eerste vergelijking die we kunnen maken is naar de activiteitsgraad¹². Onder gedetineerden is deze gelijk aan 46,4%. Bij de Belgische bevolking

¹¹ Bron: OND, opgenomen in: MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, *VRIND 1999: Vlaamse Regionale Indicatoren*, Brussel, Administratie Planning en Statistiek, 2000

¹² Activiteitsgraad = het aantal werkenden ten opzichte van de bevolking op beroepsactieve leeftijd (ouder dan 15 en jonger dan 65)

is 63,0% van de bevolking op beroepsleeftijd werkend¹³. Maar vermits we weten dat gedetineerden vooral mannen tussen 25 en 49 jaar zijn (71,8% van de gedetineerden behoort tot deze groep), kunnen we ons beter op die categorie toespitsen. Bij deze groep is de vertekening nog veel groter. Van de gedetineerden onder hen was slechts 47,8% werkend tegenover 93,2% in de Belgische bevolking.

Ons percentage werkloze gedetineerden is moeilijker te vergelijken met het aantal werklozen in de Belgische bevolking door de erg enge werkloosheidsdefinities die in officiële statistieken terug te vinden zijn. Werkloos zijn betekent bij gedetineerden ook lang niet altijd werkzoekend zijn. Een aantal onder hen zal zeker goed zijn boterham verdiend hebben. Aan de andere kant is uit de diepte-interviews gebleken dat werkloos zijn of werk hebben bij deze groep van week tot week kan verschillen. Velen onder hen zaten in het circuit van de uitzendarbeid. Toch mogen we gerust stellen dat 30,0% werklozen een enorm aantal is.

1.3 SOCIALE OMGEVING EN WOONSITUATIE VAN DE GEDETINEERDE

Slechts 19,3% van de gedetineerden is gehuwd¹⁴. Dit steekt sterk af tegen de 58,1% gehuwden in de totale bevolking¹⁵. Dit blijkt niet het gevolg te zijn van de leeftijdsverdeling want wanneer we de leeftijdsgroep van de 25 tot 49-jarigen bekijken, vergroten de verschillen tussen gehuwden en ongehuwden nog. Ook het relatief hoge aantal gescheiden gedetineerden is opvallend.

TABEL 9: GEDETINEERDENPOPULATIE EN BELGISCHE BEVOLKING NAAR BURGERLIJKE STAND

	Gedetineerden		Bevolking	
	% Populatie	% 25 tot 49-jarigen	% Populatie	% 25 tot 49-jarigen
ongehuwd	65,9	63,6	26,6	22,5
gehuwd	19,3	22,9	58,1	67,9
gescheiden	13,5	12,5	6,5	8,7
weduwnaar/weduwe	1,3	1,0	8,8	0,9
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

Maar ongehuwd betekent niet zonder partner; 58,5% van de gedetineerden in onze steekproef zegt een partner te hebben. Maar dit is nog steeds zeer weinig, alleen al in vergelijking met de 67,9% gehuwden in de leeftijdsgroep van de 25 tot 49-jarigen in de bevolking. Van de gedetineerden met partner woonde 60,6% ook effectief samen met deze partner.

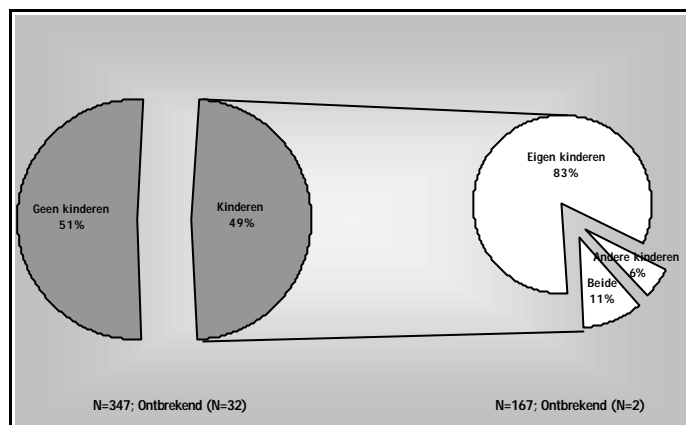
Grafiek 4 toont dat bijna de helft van de gedetineerden in onze steekproef één of meer kinderen had. In het overgrote deel van de gevallen ging het om eigen kinderen. Wanneer het om andere kinderen ging, betrof het meestal kinderen van de partner uit een vorige relatie. Hoe ouder men is, hoe groter de kans dat men kinderen heeft.

¹³ Bron: NIS, SEB, opgenomen in: MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, *VRIND 1999: Vlaamse Regionale Indicatoren*, Brussel, Administratie Planning en Statistiek, 2000

¹⁴ Bron: SIDIS-databank

¹⁵ Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken 1998, Nr 2

GRAFIEK 4: AANTAL GEDETINEERDEN MET KINDEREN

In 48,8% van de gevallen woonde de gedetineerde die kinderen had ook samen met deze kinderen. Gezien de gemiddelde leeftijd van de gedetineerden nemen wij aan dat dit meestal niet het gevolg is van het feit dat die kinderen het ouderlijk huis reeds verlaten hebben¹⁶.

Als we bekijken hoe de gedetineerden uit de steekproef voor hun detentie leefden, kunnen we in 57,8% van de gevallen spreken van een gezin waarvan de gedetineerde deel uitmaakte; 28,6% woonde alleen (Tabel 10).

TABEL 10: LEEFSITUATIE VÓÓR DE DETENTIE

	N	%
alleen	99	28,6
bij de partner	72	21,0
bij de kind(eren)	9	2,5
bij partner en kind(eren)	72	20,9
bij (één van) de ouders	46	13,4
in een opvangcentrum	9	2,7
bij anderen	15	4,3
andere	23	6,6
Totaal	345	100,0

Ontbrekend (N=34)

Wat de effectieve woonplaats betreft, woonde 63% van de gedetineerden die woonachtig waren in het Vlaamse gewest in een SIF+-gemeente¹⁷. Dit is meer dan dubbel zoveel als de proportionele 30%¹⁸. In dezelfde lijn blijkt dat 56% van de gedetineerden woonde in wat het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen "grootsteden" en "regiosteden" noemt¹⁹. Dat is opnieuw meer dan dubbel zoveel als de proportionele 25%.

¹⁶ Meer informatie over gedetineerden en hun kinderen is terug te vinden in: S. BUYSE, K. DE JAEGER, M. H. SAUVEUR, *Als je ouder in de gevangenis zit... hoe dichtbij blijven*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1996

¹⁷ Bron: SIDIS-databank

¹⁸ MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, *Kansarmoede volgens het decreet op het Sociaal Impulsfonds: geactualiseerde cijfers voor 1998 (Stativaria 22)*, Brussel, Administratie Planning en Statistiek, 1999

¹⁹ Het gaat hier om de gemeenten Aalst, Antwerpen, Brugge, Genk, Gent, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Roeselare, Turnhout en Sint-Niklaas.

1.4 DETENTIESITUATIE

Hoe zijn de volgende groepen in de steekproef vertegenwoordigd: beklaagden, veroordeelden en geïnterneerden, kortgestraften en langgestraften (Tabel 11)?

TABEL 11: AANTAL GEDETINEERDEN VOLGENS HECHTENISTITEL

	N	%
Beklaagden	79	23,3
Niet-definitief veroordeelden	27	7,9
Definitief veroordeelden	198	58,1
-minder dan 1 jaar	15	4,4
-1 jaar tot 3 jaar	64	18,8
-3 jaar tot 5 jaar	56	16,4
-5 jaar tot 10 jaar	39	11,4
-langer dan 10 jaar	16	4,7
-levenslang	7	2,1
Geïnterneerden	36	10,7
Totaal	341	100,0

Ontbrekend (N=38)

Bijna twee op drie gedetineerden in de steekproef zijn veroordeelden. Bijna één op vier gedetineerden zit in voorarrest. De overige groep vormen de geïnterneerden.

Voor de grootste groep gedetineerden is het niet de eerste maal dat ze in de gevangenis terecht kwamen (55,4%). Voor één op drie (33,1%) was het zelfs al minstens de derde keer. Het gaat hier wel degelijk telkens om een andere straf.

TABEL 12: AANTAL OPSLUITINGEN VAN GEDETINEERDEN VOLGENS HECHTENISTITEL

Hechtenistitel	Aantal opsluitingen					Totaal (N=339)
	1	2	3	4	5 en meer	
Beklaagde	69,2	10,3	7,7	2,6	10,3	100,0
Veroordeelde	37,8	24,9	16,0	6,2	15,1	100,0
Geïnterneerde	38,9	27,8	8,3	5,6	19,4	100,0
Totaal	45,1	21,8	13,3	5,3	14,5	100,0

Ontbrekend (N=40)

$\chi^2=26,23$; $df=8$; $p<0,001$

Wanneer we het aantal opsluitingen uitsplitsen naar hechtenistitel (Tabel 12) is het opvallend dat 69,2% van de beklaagden wél voor het eerst in de gevangenis zit tegenover slechts 37,8% van de veroordeelden. De percentages van de geïnterneerdenpopulatie lopen ongeveer gelijk met die van de veroordeelden. Veel gedetineerden komen dus meerdere malen in de gevangenis terecht.

1.5 EEN TYPISCHE GEDETINEERDE IS EEN ...

Het profiel van de gedetineerden in onze steekproef wijkt klaar en duidelijk af van dat van de Belgische bevolking. Gedetineerden zijn vooral mannen tussen 20 en 40, afkomstig uit verstedelijkte gebieden. Vergeleken met anderen lijken zij minder sociale banden te hebben. Zij zijn lager geschoold dan hun leeftijdsgenoten en volgden meestal technisch of beroepsonderwijs dat ze vaak niet afmaakten. Het gevolg hiervan is een hoge werkloosheid en een lage activiteitsgraad. De kans op recidivisme is groot.

2 DE LEEFWERELD VAN DE GEDETINEERDE

Om een goed zicht te krijgen op de plaats die hulp- en dienstverlening innemen in het leven van de gedetineerde, is het nodig deze te plaatsen binnen het kader van de detentie. Uiteraard veranderen de behoeften ook in de loop van de detentie.

Onderstaande tekst tracht bij wijze van illustratie deze omgevingsfactoren te schetsen zoals ze aanwezig zijn doorheen de detentie van een doorsnee gedetineerde. Het verhaal dat volgt is een verhaal dat veel gedetineerden kunnen vertellen. Het is dan ook de weerslag van de rode draad die doorheen de diepte-interviews met de gedetineerden liep wanneer we het hadden over de plaats die de hulpverlening voor de persoon in kwestie innam.

Als je voor de eerste maal de gevangenis binnenkomt, kom je in een volkomen nieuwe wereld terecht waar niets mag en alles moet, zo lijkt het. Bij je binnenkomst moet je alle persoonlijke bezittingen inleveren en krijg je je gevangenisplunje. Ze stoppen je in een cel, meestal met één of meer mensen die je niet kent. Je bent bang. Je kent de gevangenis in de Amerikaanse films. Je hoofd draait op volle toeren, te veel problemen komen ineens op je af. Geen wonder dat een aantal mensen op dat moment met de gedachte rondlopen zich van het leven te benemen. De meeste gedetineerden spreken ook van een soort "waas" die de eerste weken en zelfs maanden rond je hangt. Er gebeurt een heleboel met je "maar je bent er precies niet helemaal bij". Het is dan ook geen wonder dat wanneer de sociale dienst je uitnodigt voor een intakegesprek (wat bij de meeste respondenten het geval was) waarbij je op een half uurtje een massa informatie over je heen krijgt, eigenlijk bijna niets hiervan je echt bereikt. Bovendien hebben zij het over zaken die je nog niet eens gezien hebt of meegemaakt hebt in de gevangenis. Dat maakt het moeilijk om alles te begrijpen. Men sluit het gesprek wel af met te zeggen "als je problemen hebt, schrijf je maar een rapportbriefje" maar dat doe je toch niet in het begin.

Aanvankelijk leren de gedetineerden dan ook vooral van elkaar hoe alles werkt in de gevangenis. Als je met meerderen op cel zit, leer je sneller dan alleen. Als je alleen bent, durf je in het begin vaak niet eens gaan wandelen en dat is meestal de enige plaats voor sociaal contact. Gedetineerden die al iemand kennen die ook in die gevangenis opgesloten zit, ervaren dit als positief. Dan staan ze er niet meer helemaal alleen voor.

Je krijgt vaak een welkomstpakketje met wat papier, postzegels en enkele andere spullen maar dit is meestal ontoereikend. Je moet bijvoorbeeld op zoek naar tabak. Die krijg je meestal van je medegedetineerden. Die weten hoe het is als je pas binnenkomt. Voor al de rest moet je wachten op de kantine. Dat is als je geld hebt. Anders is alles veel moeilijker. Ook op je huurtelevisie moet je wachten indien je alleen op cel zit. Als je met meer bent, kan je meekijken. In afwachting van je televisie, lees je wat van de bibliotheek. Strips of zo als die er zijn. Die zijn licht verteerbaar. Je kan je immers niet goed concentreren, je bent met je proces bezig en met je situatie buiten: je familie, je werk, je woonst, enz.

Regelmatig zie je je advocaat in verband met je proces. Hij geeft ook de informatie die je nodig hebt over de gerechtsprocedure. Elke maand verschijn je voor de Raadkamer. Die kan je voorlopig

vrijlaten of beslissen dat je aangehouden blijft in afwachting van je proces. Verschijnen voor de Raadkamer is verschrikkelijk stresserend.

Er zijn vaak nog een groot aantal zaken die buiten geregeld dienen te worden. Een aantal gedetineerden kunnen hiervoor terecht bij familie of vrienden. Maar wanneer het de familie is die door de arrestatie in de problemen komt of wanneer de gedetineerde alleenstaand is, komt de vraag terecht bij de hulpverlening en meer bepaald bij het justitieel welzijnswerk. Zij zijn de instantie bij uitstek om deze problemen te behandelen. Wanneer bij de intake door de sociale dienst blijkt dat de gedetineerde moeilijkheden in deze sfeer heeft, gebeurt er dan al een doorverwijzing naar het justitieel welzijnswerk. Deze dienst neemt dan contact op met de familie. Het grootste probleem is wel het opslaan van het huisraad wanneer een huurwoning opgezegd wordt. Vaak kan men nergens terecht en verliest men alles. Dit maakt de latere reïntegratie natuurlijk alleen maar moeilijker. De betrokken gedetineerden ervaren dit als een groot probleem. Stel je ook eens voor dat je door de aanhouding je werk en je flat met je huisraad verliest en dat de Raadkamer je na enkele maanden voorlopig vrijlaat. Plots sta je op straat en je kan nergens heen. Ofwel kom je terug in de criminaliteit terecht ofwel tracht je opnieuw je leven op te bouwen om misschien over een paar maand na je veroordeling je straf te gaan uitzitten waardoor je weer alles wat je opgebouwd hebt, verliest.

Het is dan ook geen wonder dat wie familie of een relatie heeft, deze als enorm belangrijk ervaart. Dit verklaart ook de belangrijke plaats die het bezoek inneemt voor de gedetineerde. Maar lang niet iedereen heeft die luxe.

Na een tijd pas je je aan je nieuwe situatie aan. Stilaan wordt de gevangenis je thuis, zeker als het er niet naar uitziet dat je binnenkort vrijuit zal gaan. Je begint dan te zoeken naar bezigheid om je zinnen te verzetten. Op cel blijf je immers toch maar de hele tijd piekeren. Eigenlijk is elk excuus goed om van cel weg te zijn. Werk is natuurlijk ideaal. Ook al is het meestal hersenloze en eentonige arbeid, toch ben je het grootste deel van de dag van cel weg en 's avonds ben je moe zodat je goed slaapt. Bovendien kan je een centje verdienen zodat je je wat kantine kan veroorloven. Wat geld opzij leggen voor later kan ook maar door de lage verdiensten is dit veeleer een druppel op een hete plaat omdat je als gedetineerde vaak een enorme openstaande schuld hebt. Dat kunnen boetes zijn maar vooral de burgerlijke partij en de gerechtskosten wegen door. Maar meestal is er niet voldoende werk beschikbaar. Dan kom je op de wachtlijst.

Als je niet werkt, zit je tot 22 op 24 uur op cel. Je hebt dan enkel de twee wandelingen, 's morgens en 's middags om van cel weg te zijn. Enkel voor het douchen en het bezoek (als je het hebt) kom je voor de rest nog uit je cel. In sommige gevangenissen kan je 's avonds wel nog naar de ontspanningszaal gaan. Daar kan je wat sociaal contact hebben en je wat amuseren. Verder kan je je met een rapportbriefje inschrijven voor wat activiteiten waarvoor je meestal ook eerst op de wachtlijst komt. Het is dan ook geen wonder dat sommige gedetineerden elke mogelijkheid aangrijpen om van cel weg te zijn. Geveinsde ziekte voor een doktersbezoek is hiervan een schoolvoorbeeld.

Zolang je in voorarrest zit, zie je behalve de intake niemand meer van de hulpverlening. Soms is dat ook niet nodig maar vooral mensen die levensdelicten plegen, vragen vaker om psychologische bijstand. Zij kunnen last hebben van nachtmerries of hyperventilatie. Verder hebben ze vaak een heel negatief zelfbeeld. Zij vragen vaak om psychologische bijstand maar moeten er soms heel lang op wachten. Ook komen er vragen om therapie van geïnterneerden of drugsverslaafden. Maar er is een gebrek aan voldoende psychologen en psychiaters. Bovendien gaan een aantal mensen (vooral na de veroordeling) er niet graag naartoe omdat ook hier alles in hun dossier komt en men geen risico wil lopen dat dit hun vrijlating in gevaar brengt. Een ander probleem is het groot verloop van het personeel. Je kan niet elk half jaar met een nieuwe psycholoog een vertrouwensrelatie beginnen opbouwen. Een derde probleem is het gebrek aan ervaring van de jonge hulpverleners.

Veel van de psychologische problemen worden dan ook maar onderdrukt. Gedetineerden proberen die gedachten naar de achtergrond te verdringen door zoveel mogelijk bezig te zijn. Zij voelen zich wel in de steek gelaten. Het is ook opvallend hoe gemakkelijk psychiaters geneesmiddelen voorschrijven.

Als gedetineerde word je hoe langer hoe rustiger. Vaak komt met de veroordeling de knik. Dan weet je waar je aan toe bent. Je gaat ervan uit dat je op één derde van je straf kan vrijkomen. Je weet dat dit een gunstmaatregel is maar toch richt je je erop. Iedereen zegt immers dat jij dan wel vrij zal komen. Het is dan aan jou om te kijken hoe je de komende tijd het best zou kunnen invullen. Sommigen willen dat zinvol doen, anderen willen gewoon zo snel mogelijk de tijd om krijgen. Het belangrijkste blijft dus de vraag naar bezigheid. Anders geformuleerd neemt de vraag naar individuele hulpverlening af en neemt de vraag naar dienstverlening toe. Bij de meeste gedetineerden toch. Je hebt er ook die gewoon op hun vrijlating schijnen te wachten. Ze werken niet, zitten de hele dag op cel naar hun televisie te staren. Ze leven vaak 's nachts en slapen overdag want de nacht gaat sneller voorbij.

Anderen willen hun tijd wel zinvol invullen. De belangrijkste plaats neemt het werk daarin in. Soms zijn er ook activiteiten maar veel te weinig. Ze laten je maar even niet meer opgesloten voelen. Daar is het hem om te doen. Dat vermindert de stress ook. Want daar is er een teveel van binnen de gevangenis. Wie niet genoeg uit zijn cel kan, zoekt zijn toevlucht tot andere middelen om er even tussenuit te knijpen. Toegang tot drugs is er in elke gevangenis wel. Bij langgestraften is het ook van belang "bij te blijven" met de wereld buiten want die zal nogal veranderd zijn tegen de tijd dat zij buitenkomen.

Verder is het bezoek heel belangrijk omdat het de relaties in stand houdt. Deze relaties vinden veel gedetineerden essentieel naar een succesvolle reïntegratie toe. Het maakt echt een wereld van verschil als je iemand hebt om voor te leven of niet. Het werkt motiverend.

Totnogtoe zag je nog steeds niemand van de hulpverlening indien je niet zelf het initiatief hiertoe nam. Als je dat wel deed, kwam je vaak van een koude kermis thuis. Of je werd niet geroepen, of je werd met een kluitje in het riet gestuurd. Dat is de algemene toon. Naar de vrijlating toe komt daar verandering in, tenminste als je voor de commissie voorwaardelijke

invrijheidstelling (V.I.) moet verschijnen. Met een korte straf kom je automatisch vrij en sta je op een gegeven moment op straat. Heb je dan iemand om naartoe te gaan, heb je geluk. Als dat niet zo is en je hebt alles verspeeld door je detentie, ben je bijna gedoemd om terug in de criminaliteit te belanden. Bovendien heb je in de gevangenis nog heel wat "vakkennis" opgedaan en een heleboel nieuwe relaties aangegaan die niet van de ene dag op de andere verbroken worden. Vele kleine drugscriminelen verzamelen zich in de gevangenis rond de grote dealers, kijken naar hen op en behouden die band ook na hun vrijlating. Het zijn ook vaak deze mensen die als het ware "abbonementen" op gevangenisverblijven nemen. Deze mensen lachen ook vaak met hun korte straffen. Ze hebben het gevoel door Justitie niet serieus genomen te worden. Tot ze een volgende keer veroordeeld worden en hun vroegere niet uitgezeten straftijd bij moeten uitzitten. Dan schrikken ze en pleiten ervoor dat ze de eerste keer beter een zwaardere straf hadden gekregen. Dan zouden ze wel nagedacht hebben!

Wanneer gedetineerden voor de V.I.-commissie verschijnen, zijn er een aantal instanties die een rapport moeten voorleggen. De sociale dienst zal daarom de gedetineerde uitnodigen voor een gesprek. Wanneer gedetineerden in V.I. willen gaan, hebben ze best ook werk en een woonst. In het beste geval begeleidt de hulpverlening hen hierbij. In het slechtste geval moet de gedetineerde alles zelf regelen en dat is een enorme opgave. Je moet verlov vragen om buiten alles te gaan regelen. Zal je dat ook krijgen? Wanneer? Het duurt allemaal zo lang dat je gestresseerd afwacht. Als je dan verlov hebt kan je op pad. Maar als je op zoek bent naar werk, kan je geen enkele werkgever vertellen wanneer je voor hem beschikbaar zal zijn want je weet immers niet wanneer je precies zal vrijkomen. Als je dossier in orde is, heb je kans dat de commissie beslist dat je vrijgelaten wordt. Anders volgt er uitstel. De commissie neemt haar beslissing op basis van de verschillende dossiers. Je eigen reclasseringsplan kan dan al volledig in orde zijn, als iemand een negatief advies geeft, word je uitgesteld. Dan is je V.I.-datum voorbij en vanaf nu kan je snel buiten zijn maar het kan ook nog lang duren. Je leeft in grote onzekerheid. Ondertussen kan je het werk dat je gevonden hebt, weer verliezen doordat je niet op tijd vrijkwam. Het is frustrerend wanneer je reclasseringsplan in orde is maar iemand van de psychosociale dienst die je nauwelijks kent, je een negatief advies geeft. Waarop baseren die mensen zich? Er is zeer moeilijk mee om te gaan dat deze mensen die je helpen bij het opstellen van jouw dossier, jou in hun eigen dossier een negatief advies kunnen geven. "Ze zouden je moeten helpen maar ze duwen je dieper in de stront".

De geïnterneerden bekleden toch wel een specifieke positie in de gevangenissen. Zolang ze in voorarrest zitten, zijn ze vergelijkbaar met de anderen. Eenmaal geïnterneerd komen ze vaak op een aparte sectie terecht waar zwaar gestoorden tussen de minder zware gevallen zitten. Veel geïnterneerden beseffen bij hun gerechtelijke uitspraak niet eens wat internering precies inhoudt. In de rechtszaal kunnen ze sowieso niet volgen. De advocaat meldt dan dat je geïnterneerd bent. Wanneer je dan leert wat dat inhoudt, lijkt het op het eerste zicht nogal mee te vallen. Je verschijnt om de zes maand voor de commissie tot bescherming van de maatschappij en telkens is er een kans dat je vrijkomt. Voor deze commissie kun je voorstellen indienen om naar een

instelling te mogen gaan. Je moet vaak zelf deze instelling vinden. Hierbij is hulp van de bevoegde diensten meer dan nodig. Deze hulpverlening is er wel maar het blijkt zeer moeilijk om zo'n instelling te vinden. Ofwel is er geen plaats, ofwel wil men geen geïnterneerden opnemen, ofwel bestaan de voorzieningen gewoon niet.

Je kan dus voldoende gemotiveerd zijn om aan je probleem te werken maar als je geen instelling vindt of wanneer de commissie geen goedkeuring verleent, blijf je in de gevangenis zitten. Daar lukt het niet om aan je probleem te werken. Vooreerst is er een groot verloop van hulpverleners. De gevangenis heeft ook een negatieve uitwerking op je. Je kan jezelf niet zijn in de gevangenis. Niet onder de gedetineerden en niet naar de penitentiaire beambten toe. Zij doen misschien hun best maar ze zijn geen verplegend personeel. Bovendien kan je door de afsluiting van de buitenwereld nooit de mogelijkheden hebben die een instelling je bieden kan. Ondertussen blijf je zitten in de gevangenis. De uitzichtloosheid en het gebrek aan een strafeinde wegen zwaar. Sommigen kunnen na een aantal jaren naar een instelling. Maar dan heb je je problemen al verdrukt. Dan is het te laat. Maar veel geïnterneerden geraken niet eens in een instelling. Zij hebben alle hoop verloren. Zij leven in hun eigen wereldje.

3 EERSTE CONCLUSIES VOOR DE HULP- EN DIENSTVERLENING

De gedetineerde heeft vanaf het moment dat hij de gevangenis binnenstapt slechts één grote behoefte die alle andere overheerst: vrijheid. Vanaf de eerste seconde vraagt hij zich af: wanneer kan ik vrijkomen en hoe kan ik het snelst mijn vrijheid herwinnen? Om deze behoefte te kunnen vervullen, zou hij bij wijze van spreken al zijn overige behoeften opgeven. Zijn prioriteit is zo snel mogelijk buiten geraken en pas als hij daarvoor al het nodige gedaan heeft, zal hij aandacht besteden aan de rest: zijn leven binnen de gevangenis.

Maar om vrij te komen is hij volledig afhankelijk van een aantal partijen. Voor beklagden is dat vooral zijn advocaat en het gerecht. Voor veroordeelden zijn dat vooral de leden van het personeelscollege in de gevangenis en/of de V.I.-commissie. Voor geïnterneerden is dit de commissie tot bescherming van de maatschappij. De gedetineerden verwacht van al deze partijen de volle inzet voor zijn dossier. Maar hij voelt zich door de meeste onder hen in de kou gezet. Hij klaagt over de traagheid van de procedures, over het gebrek aan informatie, incompetentie van de hulpverleners, ongelijke behandeling van gedetineerden, enz. Dit alles zorgt voor enorme frustraties. Men voelt zich mensonwaardig behandeld.

Het is belangrijk om dit alles in het achterhoofd te houden wanneer we het hebben over de behoeften van gedetineerden aan hulp- en dienstverlening. Omdat de zonet genoemde behoeften op de eerste plaats komen, is voor de gedetineerden alle hulp- en dienstverlening die er rechtstreeks op gericht is de vrijlating te bespoedigen van grotere waarde dan de hulp- en dienstverlening die hier niet rechtstreeks op gericht is. Gedetineerden vinden daarom hulpverlening belangrijker dan dienstverlening. Bij hulpverlening is er immers een directer verband met de vrijlating. Bij dienstverlening is dat verband voor gedetineerden minder duidelijk. Het lijkt hen meer om de gevangenis leefbaar te maken en de frustraties van het niet bereiken van de primaire behoefte op te vangen. Maar dienstverlening kan een belangrijke aanvulling op de hulpverlening zijn en mag er eigenlijk niet los van staan. Zij kan bijdragen tot een betere toekomst voor de gedetineerde na zijn vrijlating. Ook dit vinden veel gedetineerden erg belangrijk. Ze vinden het jammer dat er zo weinig hiervoor gedaan wordt. Later gaan we hier nog verder op in.

Een laatste belangrijk aspect in het leven van de gedetineerde waar we totnogtoe evenwel weinig aandacht aan besteedden, is de relatie van de gedetineerde met zijn naastbestaanden. Deze wordt als heel belangrijk ervaren. De familie is een steun en toeverlaat. Zij zijn vaak alles wat de gedetineerde nog rest. Het bezoek vormt dan ook het hoogtepunt in het leven binnen de gevangenis. Maar natuurlijk heeft niet iedereen naastbestaanden en krijgt niet iedereen bezoek. Velen ervaren dit als een groot gemis.

HOOFDSTUK IV

DIENSTVERLENING

In dit vierde hoofdstuk staan de behoeften van gedetineerden aan **dienstverlening** centraal. In een inleiding schetsen we eerst wat de dienstverlening aan gedetineerden precies inhoudt. Vervolgens komen verschillende dienstverleningssectoren uitgebreid aan bod: sociaal-cultureel werk, sport, leatuurvoorziening, onderwijs en arbeidstoeleiding. Aan het eind van dit hoofdstuk trekken we enkele algemene conclusies.

1 INLEIDING

In deze inleiding besteden we eerst aandacht aan wat dienstverlening in de detentiecontext precies inhoudt en welke vormen deze aanneemt. Daarna gaan we in op de betekenis van dienstverlening in het leven van de gedetineerde. Ten slotte bekijken we in welke mate de behoeften aan dienstverlening van gedetineerden op dit ogenblik bekend zijn.

1.1 BEGRIPSBEPALING

Onder dienstverlening verstaan wij de voortzetting van het Vlaamse overheidsbeleid binnen de muren van de gevangenis. Er is immers geen reden om aan te nemen dat het Vlaams welzijns-, gezondheids-, onderwijs-, werkgelegenheids-, cultuur- en ander beleid zou ophouden aan de gevangensmuren. Concreet betekent de dienstverlening binnen deze muren het verbeteren van de maatschappelijke positie van de gedetineerden door middel van een vormingsaanbod zoals taalles, de uitbouw van een gevangenisbibliotheek, beroepsopleidingen, sport, cultuur, enz. Meestal worden personen (veelal vrijwilligers) of organisaties van buiten aangesproken om binnen de gevangenis hun diensten aan te bieden. Het zoeken van deze mensen en de concrete organisatie van de activiteiten wordt in de praktijk in de verschillende gevangenissen door verschillende mensen en instanties gedaan. Het is allerminst een coherent geheel. Volgende groepen of instanties zijn bevoegd voor de dienstverlening:

1. Het justitieel welzijnswerk, afhankelijk van het Departement Welzijn van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
2. De sociaal-culturele werkers, gesubsidieerd door het Departement Cultuur van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Hun taak is het concreet organiseren van activiteiten die begeleid worden door vormingswerkers uit externe organisaties. Het sociaal-cultureel werk in de gevangenissen is nog steeds slechts een pilootproject ook al loopt het al zeven jaar. Er werken

op dit ogenblik vier sociaal-culturele werkers halftijds in zeven gevangenissen²⁰. Hulpverleners in de overige gevangenissen zijn vragende partij voor de aanstelling van een sociaal-cultureel werker in hun gevangenis.

3. Omdat de aanwezigheid van de Vlaamse Gemeenschap in feite erg pover blijft, nam het Ministerie van Justitie initiatieven om deze Vlaamse leemten op te vullen: de KAPA's²¹. Dit zijn adjunct-penitentiaire assistenten die niet hun normale taken als penitentiaire beambten uitvoeren maar zich bezig houden met de organisatie van allerlei activiteiten.
4. Soms houdt de gevangenisdirectie zelf zich ook bezig met het organiseren van activiteiten. Niet zelden is er ook een gedetineerde aangesteld wiens dagtaak het is de mensen die zich bezighouden met dienstverlening bij te staan.

Ondanks de aanwezigheid van zowel het justitieel welzijnswerk als het sociaal-cultureel werk vult de Vlaamse Gemeenschap haar bevoegdheid inzake dienstverlening dus niet voldoende in.

De vraag stelt zich ook of het bestaan van twee aparte diensten wel bevorderlijk is voor het organiseren van dienstverlening. Binnen de gevangenissen wordt vlot samengewerkt maar het ontbreekt aan formeel overleg over de gevangenisgrenzen heen. Er bestaat een aparte koepelorganisatie voor het justitieel welzijnswerk (het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk) en voor het sociaal-cultureel werk (De Vlaamse Federatie voor Forensisch Welzijnswerk). Er is overleg maar vaak informeel en beperkt.

Maar zelfs met de beste intenties en middelen zijn er een aantal barrières die een effectieve dienstverlening bemoeilijken:

- Vooreerst moet de nodige **infrastructuur** voorhanden zijn. Dat is voor veel gevangenissen een acuut probleem. Er zijn te weinig gemeenschapsruimten. De weinige lokaaltjes zijn op veel ogenblikken bezet. Maar ook in de open lucht ontbreekt het aan de nodige infrastructuur. Voetbal kan bijvoorbeeld niet gespeeld worden omdat er geen plaats beschikbaar is.
- Activiteiten organiseren is bovendien niet enkel een zaak van de mensen van de Vlaamse Gemeenschap. Het betekent ook extra werklast voor het **gevangenispersoneel**. De penitentiaire beambten moeten de gedetineerden van en naar de activiteiten begeleiden en er soms ook nog bij aanwezig blijven. Verder belemmert een activiteit vaak andere zaken die moeten gebeuren zoals douchen of telefoneren. Een aantal penitentiaire beambten hebben het er ook moeilijk mee dat er allerlei dienstverlening voor gedetineerden georganiseerd wordt en niet voor hen. Vooral de penitentiaire beambten met al een lange carrière achter de rug, hebben het soms moeilijk met deze veranderingen. Het is daarom belangrijk dat penitentiaire beambten betrokken worden bij de dienstverlening want zij zitten op de eerste lijn bij de gedetineerde. Nu komt het vaak voor dat de beambte helemaal geen idee heeft waarvoor hij een bepaalde gedetineerde uit zijn cel laat.
- Het spreekt ook vanzelf dat er een **persoon of sociaal-culturele organisatie** bereid moet gevonden worden om de activiteit concreet vorm te geven. Zo kan de Franse les moeilijk zonder

²⁰ Deze gevangenissen zijn Antwerpen, Brugge, Leuven Hulpgevangenis en de vier gevangenissen in de Noorderkempen: Hoogstraten, Merksplas, Turnhout en Wortel.

leerkracht Frans. Deze persoon moet ook vrij zijn wanneer het met het oog op het gebruik van de infrastructuur en het inzetten van het gevangenispersoneel goed uitkomt. Al bij al is de drempel voor sociaal-culturele organisaties om naar de gevangenissen te komen erg hoog. De gevangenis is een veelal onbekende wereld waar dienstverlening een specifieke aanpak vergt.

- Bij elke activiteit moet ook de **veiligheid** gewaarborgd zijn. De directie beslist autonoom of en hoe bij een bepaalde activiteit de veiligheid al dan niet gewaarborgd kan worden.
- Een vijfde moeilijkheid bij het organiseren van activiteiten is dat de activiteiten van veel organisaties van buiten **niet toepasbaar zijn op de specifieke doelgroep** van de gedetineerden. Een lessenreeks die vier weken duurt is bijvoorbeeld niet mogelijk omdat veel gedetineerden in arresthuizen niet zo lang in hechtenis blijven ofwel na veroordeling overgeplaatst worden.
- Een andere belangrijke hindernis die moet genomen worden, is het gebrek aan **financiële middelen**. Voor de organisatie van activiteiten kan geput worden uit twee fondsen. Het Ministerie van Justitie voorziet ondanks de staats Hervorming nog steeds een budget voor voordrachten en lessen in de Vlaamse strafinrichtingen. Verder is er nog het Steunfonds voor gedetineerden. Dit fonds wordt gespijsd door de winst op de kantineverkoop. Een voorwaarde voor het aanwenden van de budgetten van dit fonds is wel dat de aanwending ervan ten bate van de hele gevangenisgemeenschap moet staan. In de praktijk zijn sommige gevangenissen eerder geneigd dit fonds aan te spreken dan andere. De Vlaamse Gemeenschap voorziet geen werkingsmiddelen voor dienstverlening aan gedetineerden.

1.2 BETEKENIS VAN DE DIENSTVERLENING VOOR DE GEDETINEERDE

Voor de gedetineerde betekent dienstverlening vooral een zinvol gebruik van de zee van tijd die de gevangenschap met zich mee brengt. Bovendien biedt de concrete vormgeving van deze dienstverlening in groepsactiviteiten de gedetineerde de mogelijkheid om eens buiten zijn cel te zijn, zich even niet opgesloten te voelen, het gevoel van een outcast in de maatschappij te zijn even te zien verdwijnen. Het doorbreekt de sleur van alledag en de "onmenselijkheid" die de gedetineerde gewaarwordt tijdens zijn detentie. Voor wie niet werkt is er op een gewone dag enkel de wandeling om uit de cel te zijn. De niet-werkers in onze steekproef brengen dan ook gemiddeld 20 en een half uur op cel door. De werkers hebben meer geluk. Zij zitten gemiddeld slechts 15 uur per dag in hun kamertje opgesloten.

Het is verkeerd te denken dat ieder zijn eigen cel heeft. Één gedetineerde per cel geldt slechts in 54,6% van de gevallen. Wie alleen zit en wie niet wordt door meerdere factoren bepaald. Het hangt in eerste instantie af van de gevangenis waarin men terecht komt. Arresthuizen kunnen geen binnenkomenden weigeren. Dit maakt dat de overbevolking hier het grootst is en dus het vaakst mensen met meerderen op cel zitten. Wanneer aan hun capaciteit voldaan is, kunnen strafhuizen wel gedetineerden "weigeren" die op overplaatsing wachten. Vandaar dat maar 41,8% van de beklaagden

²¹ KAPA: letterwoord voor Contractueel Adjunct-Penitentiair Assistent; Assistant Pénitentiaire Adjoint Contractuel

alleen op cel zit tegenover 64,7% van de veroordeelden. Van de geïnterneerden zit slechts iets meer dan één op drie alleen op zijn kamer.

TABEL 13: AANTAL GEDETINEERDEN PER CEL VOLGENS HECHTENISTITEL

Hechtenistitel	Aantal gedetineerden per cel					Totaal (N=338)
	1	2	3	4	5 en meer	
Beklaagd	41,8	35,4	11,4	1,3	10,1	100,0
Veroordeeld	64,7	21,9	3,6	7,6	2,2	100,0
Geïnterneerd	34,3	28,6	17,1	8,6	11,4	100,0
Totaal	56,2	25,7	6,8	6,2	5,0	100,0

Ontbrekend (N=41) $\chi^2=39,02$; $df=8$; $p << 0,001$

Maar als je tot 24 uur op een dag op je kamer zit, vaak met meerdere personen, wat doe je dan de godganse dag? De antwoorden vind je terug in Tabel 14.

TABEL 14: DE MEEST COURANTE DAGELIJKSE BEZIGHEDEN VAN EEN GEDETINEERDE²²

	N (N=347)	% van de antwoorden	% van de gedetineerden
Tv-kijken	281	30,7	80,9
Slapen	92	10,1	26,5
Nadenken	93	10,1	26,7
Lezen	115	12,5	33,0
Spellen spelen	23	2,5	6,7
Praten	31	3,4	9,0
Studeren	37	4,0	10,6
Creatief bezig zijn	39	4,3	11,3
Celwerk	15	1,6	4,3
Brieven schrijven	103	11,3	29,8
Vervelen	61	6,6	17,5
andere	25	2,7	7,1
Totaal	915	100,0	

Ontbrekend (N=32)

Tv-kijken is hét tijdverdrijf bij uitstek. 80,9% van de gedetineerden duidt dan ook tv-kijken aan als één van hun drie favoriete bezigheden. De overige bezigheden volgen op geruime afstand. Onder deze zijn lezen, brieven schrijven, nadenken en slapen het populairst. Geen wonder is het verder dat 17,5% van de gedetineerden zich constant verveelt.

1.3 DE BEHOEFTE AAN DIENSTVERLENING

Is dienstverlening een alternatief voor het isolement van het gevangenisleven en voor de verveling? Zelfs hulpverleners hebben slechts een beperkt zicht op de behoeften van gedetineerden aan dienstverlening. Tot voor kort dacht men er niet zijn aan zijn oor te luisteren te leggen bij de doelgroep, de gedetineerden. De redenen hiervoor liggen voor de hand:

²² De gedetineerden konden maximaal 3 bezigheden aanduiden.

1. Binnen het oude retributief-repressieve denken over straf is er geen plaats voor de behoeften van gedetineerden.
2. Een substantieel aandeel van de geboden dienstverlening wordt aangeboden vanuit een (her)opvoedingsgedachte waarbij er weinig aandacht is voor het luisteren naar behoeften.
3. Hulpverleners vertrekken van het dienstverleningsaanbod in de buitenwereld en proberen wat enigszins toepasbaar is binnen de gevangenissen aan gedetineerden aan te bieden.

- ***De oude strafcultuur***

Er is de laatste tien jaar binnen het gevangeniswezen enorm veel veranderd maar de oude cultuur rond de strafuitvoering als leedtoevoeging houdt toch stand. Dit weerspiegelt zich onder andere in de infrastructuur van de gevangenis en in het volledig gebrek aan een rechtspositie voor de gedetineerde. In zo'n cultuur is voor de behoeften van gedetineerden nauwelijks plaats. Bovendien volgen de infrastructuur en de wetgeving maar schoorvoetend de recente evoluties in het denken over straf.

- ***De (her)opvoedingsgedachte***

Veel activiteiten binnen de gevangenissen worden verstrekt vanuit een (her)opvoedingsgedachte. Men gaat er dan van uit dat het organiseren van een bepaalde activiteit "goed zou zijn voor de gedetineerde". Er worden bijvoorbeeld cursussen "slachtoffer in beeld" georganiseerd. Die moeten de daders (op vrijwillige basis) zich laten inleven in de situatie van hun slachtoffer.

- ***Het aanbod als uitgangspunt***

Bij dienstverlening vertrekt men al te vaak en gemakkelijk van het bestaande aanbod binnen en buiten de gevangenis. De redenen hiervoor zijn voor een stuk al onder hoofding 1.1 aangehaald: het organiseren van activiteiten is niet eenvoudig. Houd hierbij nog voor ogen dat de vraag van gedetineerden het aanbod vele malen overstijgt. De gedetineerde is blij met alles wat hij aangeboden krijgt. Alles is immers beter dan 22 op 24 uur op cel te zitten. Maar vandaar ook dat zijn mening weinig gevraagd wordt: hij schijnt met alles tevreden te zijn.

Deze drie oorzaken zijn er in zeer belangrijke mate verantwoordelijk voor dat er in de gevangenis nog **geen cultuur is van het luisteren naar behoeften** van gedetineerden. Iedereen is het erover eens dat het wenselijk zou zijn maar het gebeurt nauwelijks.

2 SOCIAAL-CULTUREEL WERK

2.1 BEGRIPSBEPALING

Binnen het brede gamma van de dienstverlening neemt het organiseren van allerlei sociaal-culturele activiteiten een belangrijke plaats in. Met sociaal-cultureel werk bedoelen we georganiseerde evenementen binnen het sociaal-cultureel domein waaraan gedetineerden buiten hun cel en onder begeleiding deelnemen. Het gaat om taalcursussen, informatieavonden, gespreksgroepen, enz. We stelden grote verschillen vast tussen de gevangenen, zowel in de aard van de activiteiten als in de frequentie waarmee ze voorkomen. Dit heeft deels te maken met het gebrek aan een achterliggende eenduidige visie in het beleid die de mensen in het werkveld zou kunnen sturen maar ook met de omgevingsfactoren die in elke gevangenis weer anders zijn en een grote invloed uitoefenen op de mogelijkheden van het organiseren van activiteiten in elke gevangenis.

Om toch tot een uniforme en naar de gedetineerde toe werkbare lijst van sociaal-culturele activiteiten te komen die voor alle gevangenen kon gelden, hebben we de veelheid van bestaande activiteiten ingedeeld in vijf categorieën: cursussen, informatieavonden, films, toneel en optredens en gespreksgroepen. Sport komt onder een volgende hoofding apart aan bod.

- *Cursussen*

Onder cursussen verstaan we een reeks van regelmatige activiteiten die samen één geheel vormen en waarvan de deelnemers min of meer dezelfde blijven. Als je inschrijft voor een cursus, schrijf je in principe dus in voor meerdere activiteiten. Bovendien is het eigen aan cursussen dat zij een actieve deelname van de deelnemers vragen.

De meest voorkomende cursussen zijn vormingscursussen (bijvoorbeeld taal- en computerlessen) en cursussen die gericht zijn op cultuurcreatie (tekenen, gitaarles, enz.). Deze cursussen zijn vrij eenvoudig te organiseren. Alles wat je nodig hebt is een leerkracht en een klaslokaaltje. Daarnaast zijn er een aantal cursussen die specifiek gericht zijn op gedetineerden zoals "op vrije voeten" en "slachtoffer in beeld". Deze laatste worden ingericht door het Ministerie van Justitie.

Cursussen zijn erg succesvol in de gevangenen. Ze zitten bijna altijd vol. Maar in de gevangenis kunnen we dit gegeven nauwelijks als norm van behoeftevervulling beschouwen. Bij wijze van overdrijving opperde een gedetineerde zelfs: *"De dag dat er een cursus lucifers tellen georganiseerd wordt, zit die cursus ook vol"*. Cursussen bieden immers de mogelijkheid om op regelmatige tijdstippen van cel weg te zijn en gezellig samen met andere gedetineerden de cursus te volgen. Deelname aan cursussen alleen is bijgevolg geen criterium voor succes. Kritieke succesfactoren zijn dan ook:

- *de mogelijkheid en het belang van certificering*: voor gedetineerden is zo'n getuigschrift belangrijk én voor hun latere integratie én als bevestiging van hun capaciteiten waaraan ze voordien vaak getwijfeld hebben;

- *de intrinsieke motivatie van de cursist* (anders dan gezelligheid en ontspanning): een screening van de kandidaten is hierbij aangewezen;
- *de timing van de cursussen*: veel cursussen passen niet in de rigide dagindeling binnen de gevangenissen. De tijdsduur van een cursus zou aangepast moeten zijn aan het doelpubliek. Definitief veroordeelden hebben over het algemeen een richtdatum waarvoor ze zeker niet zullen vrijkomen maar arresthuizen zijn een echt duivenkot. Daarom zouden een aantal cursussen in plaats van wekelijks beter dagelijks gegeven worden gedurende een kortere periode.

- ***Informatieavonden***

Op informatieavonden komt een gastspreker, meestal namens een organisatie, een uiteenzetting geven over een bepaald thema. De mogelijke onderwerpen zijn eindeloos. Het kan gaan over de huurwetgeving, over de euro, over kanker, over internet, enz. De organisatie van deze avonden is nog eenvoudiger dan bij cursussen en er kan ook een groter doelpubliek bereikt worden omdat de toehoorders niet actief hoeven deel te nemen. Toch worden er niet zoveel informatieavonden georganiseerd. De opkomst kan soms ook laag uitvallen als het onderwerp de gedetineerden totaal niet aanspreekt. Informatieavonden lenen zich ook minder tot het vervullen van andere functies voor gedetineerden dan de vormingsfunctie. Wederom zijn de onderwerpen die het dichtst aanleunen bij de leefwereld van de gedetineerden het populairst: informatie rond verlof, de V.I.-wet, werkloosheid, wonen, de commissie tot bescherming van de maatschappij (voor geïnterneerden), het OCMW, enz. Maar de verschillende onderwerpen spreken natuurlijk niet steeds alle gedetineerden aan. Beklaagden en veroordeelden hebben bijvoorbeeld weinig behoefte aan een informatieavond over de commissie tot bescherming van de maatschappij.

- ***Films, toneel en optredens***

Deze "grotere" activiteiten hebben het voordeel een groter publiek te kunnen bereiken. Je hoeft dus geen mensen uit te sluiten zoals je dat moet doen bij cursussen omdat de vraag nu eenmaal vele malen groter is dan het aanbod. Deze massa-activiteiten zijn bovendien eenmalig en dus perfect te organiseren in arresthuizen. Zij vervullen vooral een ontspannende functie.

Uit een aantal andere onderzoeken die in de verschillende gevangenissen gehouden werden waar een sociaal-cultureel werker actief was, blijken films qua voorkeur het hoogst te scoren, op de voet gevolgd door muziekoptredens. Toneel volgt op een afstand. Er wordt wel eens geklaagd dat steeds dezelfde films vertoond worden en dat sommige gedetineerden het met hun rumoer voor de anderen verpesten. Muziekoptredens worden erg gesmaakt maar het controlesysteem verhindert soms dat men echt goed uit de bol kan gaan²³.

- ***Gespreksgroepen***

In een aantal gevangenissen bestaan gespreksgroepen waarin een aantal gedetineerden samenkomen om onder begeleiding van een deskundige in alle discretie rond een bepaald thema gesprekken te

voeren. Dit kunnen telkens verschillende thema's zijn, ofwel wordt gewerkt rond één thema zoals verslaving.

Een aantal gedetineerden hecht veel waarde aan deze gespreksgroepen. Het is een veilige plaats waar alles mag gezegd worden en waar ook gevoelens mogen geuit worden en dat is uitzonderlijk in de machocultuur die binnen de gevangenis heerst. Toch zijn er ook negatieve ervaringen wanneer wat in de groep gezegd wordt plots door anderen naar buiten gebracht wordt. Ook binnen de groep kunnen er zeer negatieve reacties tegenover elkaar voorkomen. Dit doet zich vooral voor wanneer de gespreksgroep te gemengd is. Zo kunnen bijvoorbeeld daders van zedendelicten op bijzonder weinig respect rekenen van de andere gedetineerden.

Van het grootste belang bij gespreksgroepen is dat men vrijuit kan spreken en dat alles binnenskamers blijft. Het introspectieve aspect en het werken rond zingeving ervaren de gedetineerden als zeer positief.

2.2 CIJFERGEGEVENS

Van de gedetineerden in onze steekproef zei slechts één op drie (32,6%) in de afgelopen maand deelgenomen te hebben aan een activiteit²⁴. We kunnen spreken van "slechts" één op drie want op de vraag waarom twee derde niet deelnam kregen we de volgende antwoorden:

TABEL 15: REDENEN WAAROM MEN NIET DEELNAM AAN SOCIAAL-CULTURELE ACTIVITEITEN IN DE AFGELOPEN MAAND

	N	%
Omdat ik pas in de gevangenis zit	25	11,6
Er waren geen activiteiten	65	29,3
Er was geen vrije plaats meer	15	7,0
De onderwerpen waren niet interessant	19	8,4
Ik had iets te doen wat ik leuker of belangrijker vond	24	10,9
Mijn hoofd stond er niet naar	23	10,2
De sfeer daar staat me niet aan	16	7,5
Ik mocht niet deelnemen door een maatregel van de directie	4	1,9
Omdat ik de taal niet goed spreek	10	4,5
andere	19	8,7
Totaal	220	100,0

Ontbrekend (N=38)

De belangrijkste reden waarom men niet deelnam aan een activiteit was eenvoudigweg omdat er geen activiteiten waren of omdat er geen vrije plaats meer was. Als we daarbij nog de gedetineerden rekenen die de taal niet genoeg spreken om te kunnen deelnemen, moeten we concluderen dat 40,9% van de gedetineerden wel had willen deelnemen maar niet kon. Zonder inhoudelijk naar de verschillende activiteiten te kijken, kunnen we dus stellen dat de vraag naar activiteiten het aanbod kwantitatief ruim overstijgt.

²³ VLAAMSE FEDERATIE VOOR FORENSISCH WELZIJNSWERK, *Sociaal-cultureel werk in de Vlaamse gevangenissen, Dossier 2000*, Berchem, VFFW, 2000

²⁴ Wij herinneren eraan dat voor veel gedetineerden deze afgelopen maand een zomermaand betrof en dat het activiteitenaanbod 's zomers in het algemeen op een lager pitje staat.

Wanneer we een uitsplitsing maken naar de verschillende activiteiten, zien we dat cursussen in termen van bereik (het aantal gedetineerden dat effectief kan deelnemen aan de activiteit) het meest aangeboden worden (Tabel 16). 61,8% van de gedetineerden die deelnamen aan een activiteit in de afgelopen maand, volgde een cursus. Op de tweede plaats vinden we films, toneel en optredens terug. Zoals geweten zijn dat activiteiten die een grote groep gedetineerden tegelijkertijd kunnen bereiken. Gespreksgroepen en informatieavonden komen merkbaar minder voor.

TABEL 16: BEREIK VAN HET ACTIVITEITENAANBOD

	N (N=110)	% van de activiteiten	% van de gedetineerden
cursussen	68	46,6	61,8
informatieavonden	7	4,9	6,5
films, toneel en optredens	45	30,7	40,7
gespreksgroepen	17	11,7	15,5
andere	9	6,1	8,1
Totaal	146	100,0	

Ontbrekend (N=20)

De vraag die zich hier natuurlijk stelt is of deze differentiatie binnen het aanbod tegemoetkomt aan de vraag van de gedetineerden? Tabel 17 vergelijkt de effectieve deelname aan activiteiten met de vraag ernaar.

TABEL 17: VERGELIJKING TUSSEN DE VRAAG NAAR EN DE EFFECTIEVE DEELNAME AAN ACTIVITEITEN

	Deelname		Vraag	
	N	%	N	%
cursussen	68	46,6	170	60,2
informatieavonden	7	4,9	24	8,6
film, toneel en optredens	45	30,7	53	18,7
gespreksgroepen	17	11,7	29	10,3
andere	9	6,1	6	2,2
Totaal	146	100,0	283	100,0

Ontbrekend (N=20) Ontbrekend (N=66)
 Wil niet deelnemen (N=30)

In deze tabel is abstractie gemaakt van de 9,5% gedetineerden die liever niet aan sociaal-culturele activiteiten wensen deel te nemen. Deze groep mensen is niet specifiek te karakteriseren. We richten ons hier op de 90% van de gedetineerden die wel wenst deel te nemen.

Zowel bij de vraag als bij de effectieve deelname vormen cursussen de hoogste prioriteit. Toch overstijgt de vraag van 60,2% van de gedetineerden die het liefst aan cursussen wil deelnemen ruim de 46,6% van de huidige deelname.

Films, toneel en optredens kennen dan weer een veel grotere deelname dan er vraag naar is. Vraag naar en deelname aan gespreksgroepen lopen ongeveer parallel. Informatieavonden kennen een relatief klein succes maar toch overstijgt de vraag de effectieve deelname. Zoals we eerder stelden, zijn de behandelde onderwerpen in deze informatieavonden van groot belang.

Let wel dat het hier steeds gaat over relatieve vraag- en deelnamegegevens. Kwantitatief bekeken overtreft de vraag steeds de effectieve deelname.

Omdat activiteiten als gevolg van het geringe aanbod toch vol zitten, is het van belang erachter te komen waarom gedetineerden eigenlijk deelnemen aan activiteiten. Daarom vroegen wij hen welke betekenis de activiteiten voor hen in de eerste plaats hadden. We maakten in de antwoorden een onderscheid naar de zes functies van het sociaal-cultureel werk zoals Joris Vaessen ze naar voor bracht in zijn basisbehoefteonderzoek bij gedetineerden inzake sociaal-cultureel werk²⁵.

- *Sociale functie*: Gedetineerden komen vooral naar de activiteiten voor de gezelligheid, om wat bij te praten.
- *Stressregulerende functie*: Gedetineerden nemen vooral deel om zich af te reageren, hun stress kwijt te geraken.
- *Ontspanningsfunctie*: Gedetineerden willen zich ontspannen, zich niet langer gevangen voelen tijdens de activiteiten.
- *Tijdverdrijvende functie*: Gedetineerden nemen deel om het wachten dat de straf met zich meebrengt te versnellen.
- *Vormingsfunctie*: Gedetineerden komen vooral naar de activiteiten om iets bij te leren.
- *Communicatief bevrijdende functie*: Gedetineerden willen creatief bezig zijn, ze willen het gevoel hebben een stem te hebben.

De nuanceverschillen tussen deze functies zijn soms flinterdun. Toch stelt dit ons in de mogelijkheid een erg genuanceerd beeld te creëren.

TABEL 18: BELANGRIJKSTE FUNCTIE VAN SOCIAAL-CULTURELE ACTIVITEITEN VOOR GEDETINEERDEN

	N	%
Sociale functie	24	7,0
Stressregulerende functie	32	9,3
Ontspanningsfunctie	38	11,2
Tijdverdrijvende functie	36	10,6
Vormingsfunctie	160	47,2
Communicatief bevrijdende functie	21	6,1
Neem nooit deel	26	7,7
andere	3	0,9
Totaal	340	100,0

Ontbrekend (N=39)

Uit Tabel 18 blijkt dat bijna de helft van de gedetineerden in de eerste plaats aan activiteiten deelneemt om iets bij te leren. Ontspanning en tijdverdrijving die gedeeltelijk in elkaars verlengde liggen, vormen ook belangrijke motivaties. Opvallend laag scoren de sociale functie en ook de communicatief bevrijdende functie. Blijkbaar vallen creatieve activiteiten lang niet bij iedereen in de smaak.

Let wel dat we hier aan gedetineerden vroegen waarom ze *in de eerste plaats* deelnamen aan activiteiten. Wanneer we in de diepte-interviews deze vraag stelden, kwamen er steeds meerdere antwoorden naar voor. Nog maar eens een aanduiding dat de activiteiten multifunctioneel dienen te zijn. Maar algemeen is er toch liefst een vormingsaspect aan verbonden.

²⁵ JORIS VAESSEN, *Basisbehoefteonderzoek gedetineerden in relatie tot het sociaal-cultureel werk*, Berchem, VFFW, 1998

2.3 CONCLUSIES

Voor de meeste gedetineerden is het volgen van een cursus de meest geliefde sociaal-culturele activiteit. Zo'n cursus biedt hun de mogelijkheid om herhaaldelijk op vaste tijdstippen aan iets te werken waaraan ze iets hebben. Hiermee kunnen ze ook hun eigenwaarde opkrikken, zeker wanneer aan een succesvolle beëindiging van de cursus een certificaat verbonden is. Het biedt hen verder de kans om hun cel te verlaten en hun tijd zinvol te besteden. De onderwerpen zijn interessant genoeg, daarover wordt niet geklaagd. Maar het onderwerp is lang niet het belangrijkste voor hen. Ze willen graag wat bijleren maar ze hebben te weinig zicht op hun mogelijkheden tot leren. Hier lijkt ons dan ook een belangrijke taak weggelegd voor de dienstverleners.

Een probleem met het organiseren van cursussen is dat het verloop in de gevangenis groot is. Lang niet elke gedetineerde kan weken na elkaar steeds aanwezig zijn in de cursus. Daarom pleiten wij voor cursuspakketten die korter maar intensiever zijn. Maar dit is voor organisaties die ook buiten de gevangenis actief zijn vaak moeilijk haalbaar.

Over de andere activiteiten kunnen we moeilijk meer dan algemene uitspraken doen omdat het aanbod zo divers is. De grootte van het aanbod verschilt ook van gevangenis tot gevangenis. We leerden dan ook dat het aanbod per gevangenis zou moeten geëvalueerd worden. Elke gevangenis met zijn specifieke populatie en eigen infrastructuur is immers anders.

Waarom kan niet in elke gevangenis gewerkt worden met een VOS-groep²⁶? Zo'n groep bestaat uit een representatieve vertegenwoordiging van de gedetineerdenpopulatie en komt regelmatig samen. De bedoeling is de behoeften van de gedetineerden aan dienstverlening naar voor te brengen en voorstellen te formuleren. Op die manier hebben gedetineerden ook het gevoel dat er met hun mening rekening gehouden wordt. Binnen de gevangeniscontext is dit immers veel meer uitzondering dan regel. Andersom kan de directie of wie dan ook bedenkingen of bezwaren naar deze groep terugkoppelen. Dit kan leiden tot een wederzijds begrip van elkaars situatie. Dit onderzoek kan dan ook de eerste stap zijn naar het luisteren naar behoeften van gedetineerden. Uit de reacties van gedetineerden was duidelijk af te leiden hoezeer ze dit gebaar apprecieerden.

Natuurlijk vraagt dit luisteren naar gedetineerden meer personeel. Maar ook structureel moet er het een en ander veranderen. Het is één ding om in dialoog met gedetineerden te treden omtrent de al dan niet haalbaarheid van een bepaald activiteiten voorstel maar wanneer het aanbod zo klein blijft omwille van de beperkte werkingsmiddelen en de hoge drempel voor organisaties van buiten om de gevangenis binnen te komen, blijft de frustratie bij de gedetineerden groot om de eenvoudige reden dat zij hun recht op maatschappelijke dienstverlening niet kunnen laten gelden. Er is een beleid nodig dat dit recht binnen de gevangenissen kan garanderen, althans meer dan nu het geval is.

²⁶ VOS: Letterwoord voor Vorming-Ontspanning-Sport

3 SPORT

3.1 BEGRIPSBEPALING

Sport kan binnen de gevangensmuren verschillende vormen aannemen. Allereerst zijn er georganiseerde sportactiviteiten. Deze vinden plaats onder begeleiding op de gevangenskoer of in een zaaltje. Verder is er ook soms de mogelijkheid om aan sport te doen tijdens de wandeling. Het kan dan gaan om voetbal, tafeltennis, basketbal, enz. Maar dit behoort zeker niet in alle gevangnissen tot de mogelijkheden. De gedetineerden trachten hun tekort aan lichaamsbeweging verder op te vangen door oefeningen op cel te doen. Met deze laatste vorm van sport houden we echter geen rekening in het hieronder geschetste betoog.

3.2 CIJFERGEGEVENS

Uit de diepte-interviews bleek al dat de behoefte aan sport groot is. De gedetineerden hebben een groot gebrek aan beweging. Met uitzondering van de wandeling en het werk zitten zij immers continu op cel. Veel gedetineerden klagen dan ook van stramme spieren. De belangrijkste reden om aan sport te doen is dan ook de gezondheid. Pas in tweede instantie ziet men sport als een manier om zich af te reageren, zijn stress kwijt te geraken of zich te ontspannen.

TABEL 19: BELANGRIJKSTE FUNCTIE VAN SPORT VOOR GEDETINEERDEN

	N	%
Sociale functie	16	4,5
Stressregulerende functie	59	17,2
Ontspanningsfunctie	35	10,0
Tijdverdrijvende functie	23	6,6
Vormingsfunctie	8	2,4
Gezondheidsfunctie	168	48,8
Sport zegt me niets	29	8,3
andere	7	2,1
Totaal	345	100,0

Ontbrekend (N=34)

In onze steekproef had 36,0% van de gedetineerden in de afgelopen maand aan sport gedaan²⁷. Maar ook hier bestaan grote verschillen tussen de gevangnissen. De redenen voor niet-deelname waren diverser dan bij sociaal-culturele activiteiten. Toch duidt opnieuw bijna één op drie gedetineerden "er was geen sport" of "de sportactiviteiten zaten vol" als reden aan (Tabel 20). Men zegt dat het steeds dezelfde mensen zijn die mogen volleyballen en dat je moet wachten op een "openstaande betrekking" eer je mag deelnemen.

²⁷ Wij herinneren eraan dat voor veel gedetineerden deze afgelopen maand een zomermaand betrof en dat het activiteitenaanbod 's zomers in het algemeen op een lager pitje staat.

TABEL 20: REDENEN WAAROM MEN NIET DEELNAM AAN SPORTACTIVITEITEN IN DE AFGELOPEN MAAND

	N	%
Om medische redenen	36	16,1
Door een maatregel van de directie	15	6,9
Er was geen sport	50	22,2
De sportactiviteiten zaten vol	22	9,6
Ik had iets anders te doen	26	11,4
Ik houd niet van sport	16	7,2
Het is meestal niet gezellig	15	6,9
Ik had er geen zin in	24	10,5
Ik spreek de taal niet goed genoeg	1	0,5
anders	19	8,7
Totaal	224	100,0

Ontbrekend (N=22)

Uit het voorgaande zouden we al kunnen afleiden dat de behoefte aan sport groter is dan het huidige aanbod. Dit blijkt des te meer wanneer we het aantal uren per week dat men effectief aan sport doet plaatsen tegenover het aantal uren sport dat men ideaal zou vinden (Tabel 21).

TABEL 21: VERGELIJKING TUSSEN DE VRAAG NAAR EN DE EFFECTIEVE DEELNAME AAN SPORT IN EEN WEEK

	Deelname		Vraag	
	N	%	N	%
0 uur	239	69,1	86	23,5
1 à 2 uur	42	12,2	35	9,4
3 à 4 uur	23	6,5	50	13,7
5 uur en meer	42	12,2	196	53,4
Totaal	346	100,0	367	100,0

Ontbrekend (N=33) Ontbrekend (N=12)

Bijna 70% van de gedetineerden komt niet iedere week aan sport toe. Toch zou meer dan de helft van de gedetineerden minstens vijf uur per week aan sport willen doen. Opnieuw vervalt de effectieve deelname aan sportactiviteiten in het niets tegenover de vraag ernaar. Gemiddeld zouden de gedetineerden zelfs 6,5 uur per week aan sport willen doen. Een uurtje per dag, zou je kunnen stellen.

Tabel 22 toont welke sporten de gedetineerden het liefst zouden beoefenen. De traditionele top-3 (fitness, voetbal en biljart) die al in andere enquêtes naar voor kwam, kreeg ook in onze enquête bevestiging. Fitness is verreweg het populairst. In de meeste gevangenissen is er een klein fitnesszaaltje maar niet iedereen kan deelnemen omdat er onvoldoende uren fitness zijn. Dit ligt zowel aan onvoldoende personeel als aan het gebrek aan infrastructuur. In de categorie "andere" sporten is het aantal voorkeuren voor zwemmen opvallend. Dit is iets wat men individueel en op eigen tempo kan doen. De gedetineerden klagen immers nogal eens dat er erg ruw gespeeld wordt bij de ploegsporten. Ook wat oudere gedetineerden vinden zich terug in het zwemmen maar ook in de minder intensieve sporten als biljart en pétanque.

TABEL 22: SPORTEN WAARAAN DE GEDETINEERDEN HET LIEFST Zouden DEELNEMEN²⁸

	N (N=336)	% van de sporten	% van de gedetineerden
Badminton	51	6,0	15,1
Basketbal	59	7,0	17,7
Biljart	104	12,2	30,9
Fitness	215	25,3	64,1
Pétanque	23	2,7	6,7
Sjoelbak	8	0,9	2,3
Tafeltennis	89	10,5	26,5
Voetbal	156	18,4	46,6
Volleybal	92	10,8	27,5
andere	53	6,2	15,8
Totaal	850	100,0	

3.3 CONCLUSIES

De behoefte aan sport binnen de gevangenis stelt zich nadrukkelijk en het aanbod slaagt er niet in aan de vraag te voldoen. Redenen hiervoor zijn terug te vinden in het tekort aan zowel infrastructuur als voldoende personeel. Gedetineerden aanvaarden wel dat er soms weinig plaats is maar dat zou door het organiseren van een beurtrol opgevangen kunnen worden. De gevangenissen zouden sport dusdanig moeten organiseren dat iedereen op regelmatige basis kan deelnemen. Omdat fitness de populairste sport is, is de voorziening van een fitnesszaaltje in elke gevangenis wenselijk, eventueel met opvouwbare toestellen die aan de kant kunnen geschoven worden.

²⁸ De gedetineerden konden maximaal drie sporten aanduiden.

4 LECTUURVOORZIENING

4.1 BEGRIPSBEPALING

De stereotype gevangenisbibliotheek staat bekend als klein en hopeloos verouderd. In veel gevangenissen is men wel bezig aan een vernieuwing in samenwerking met de plaatselijke openbare bibliotheken. Een permanent samenwerkingsverband tussen de gevangenissen en de plaatselijke openbare bibliotheken is zeer zinvol. Deze samenwerking bestaat erin dat de openbare bibliotheek voor een bepaalde periode een deel van haar collectie ter beschikking stelt van de gevangenis. De gedetineerden in gevangenissen waar deze samenwerking reeds bestaat, evalueren deze evolutie zeer positief omdat hierdoor het lecturaanbod vergroot.

De uitleenprocedure in de meeste gevangenissen bestaat erin dat de gedetineerden in een rapportbriefje schrijven dat ze een boek willen lenen. Daarop krijgen ze de catalogoog van de gevangenisbibliotheek op hun cel geleverd. Vaak staan daarin echter niet meer dan enkel de auteurs en de titels van de boeken vermeld.

In sommige gevangenissen kunnen gedetineerden op bepaalde ogenblikken in groepjes ook echt naar de bibliotheek toe gaan. Op die manier kunnen de gedetineerden zelf in de boeken snuisteren en krijgen ze ook een stuk zelfstandigheid terug. Ieder draagt immers de verantwoordelijkheid van de door hem uitgeleende boeken. Deze evolutie wordt door de betrokkenen als zeer positief ervaren. Op alle andere vlakken wordt aan gedetineerden immers alle verantwoordelijkheid ontnomen.

In sommige gevangenissen is het ook mogelijk om rechtstreeks boeken te bestellen van de openbare bibliotheek. Eens per week gaat dan een verantwoordelijke van de gevangenisbibliotheek naar de openbare bibliotheek en leent een aantal boeken uit die de gedetineerden aangevraagd hebben. Deze procedure duurt wel redelijk lang en is daarom minder populair onder gedetineerden.

4.2 CIJFERGEGEVENS

Van de gedetineerden in onze steekproef zegt 37,2% enkele keren per week een boek of tijdschrift ter hand te nemen. Opvallend is toch dat meer dan de helft minder vaak dan eens per maand een boek of tijdschrift leest en meer dan één op vijf leest zelfs nooit.

TABEL 23: LEESGEWOONTEN VAN DE GEDETINEERDEN (BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN)

	N	%
Enkele keren per week	139	37,2
Enkele keren per maand	23	6,2
Af en toe	128	34,2
Nooit	84	22,4
Totaal	374	100,0

Ontbrekend (N=5)

Om deze gegevens wat beter te kunnen interpreteren vroegen we de gedetineerden ook naar een vergelijking tussen hun leesgedrag binnen en buiten de gevangenis. 40,7% zegt in de gevangenis meer te lezen dan erbuiten, 20,7% leest evenveel en 38,6% zegt minder te lezen.

Wie minder leest in de gevangenis haalt als voornaamste reden de gebrekkige bibliotheek aan. Maar ook de stresserende situatie waarin gedetineerden zich bevinden, komt als een belangrijke reden naar voor (Tabel 24).

TABEL 24: OORZAKEN VAN VERMINDERD LEESGEDRAG BINNEN DE GEVANGENIS

	N	%
Omdat ik minder zin heb	16	13,4
Omdat ik in de bibliotheek niet vind wat ik wil lezen	42	35,1
Omdat ik minder tijd heb	15	12,8
Omdat ik me moeilijk kan concentreren	33	27,6
Omdat ik niet weet hoe ik aan boeken kan geraken	7	6,0
andere	6	5,1
Totaal	120	100,0

Ontbrekend (N=32)

De redenen om meer te lezen liggen meer voor de hand: de gedetineerden hebben nu meer tijd en willen die op een zinvolle of ontspannende manier doorbrengen. Dit kwam in de diepte-interviews al naar voor en wordt bevestigd door Tabel 25. Daaruit blijkt dat het lezen van boeken, net als de deelname aan sociaal-culturele activiteiten, vooral een vormingsfunctie vervult (51,4%). Één op vier gedetineerden zoekt vooral ontspanning in de lectuur. 15% leest om de tijd te doen passeren.

TABEL 25: BELANGRIJKSTE FUNCTIE VAN HET LEZEN VOOR GEDETINEERDEN

	N	%
Sociale functie	3	1,1
Ontspannende functie	76	27,6
Tijdverdrijvende functie	43	15,6
Vormingsfunctie	142	51,4
andere	12	4,3
Totaal	277	100,0

Ontbrekend (N=18)

Deze verdeling naar de betekenis van het lezen voor gedetineerden vind je voor een stuk ook terug in de specifieke lectuurvoorkeuren (Tabel 26). Één op drie gedetineerden verkiest informatieve boeken. Opvallend hoog is de voorkeur voor tijdschriften (24,4%). Romans nemen met 20,1% slechts een derde plaats in. 10,4% van de gedetineerden wil niets lezen. Strips blijken niet zo populair al kwam de behoefte aan deze vorm van lectuur in de diepte-interviews wel sterk naar voor. Misschien valt deze behoefte meer op omdat het aanbod van strips in de gevangenissen veelal zeer beperkt is in tegenstelling tot romans en informatieve boeken.

TABEL 26: LECTUURVOORKEUREN VAN GEDETINEERDEN

	N	%
Informatieve boeken	108	33,4
Strips	23	7,1
Romans	65	20,1
- actie	23	7,0
- drama	7	2,1
- humor	9	2,9
- romantiek	12	3,7
- thriller	15	4,5
Tijdschriften	79	24,4
Niets	34	10,4
andere	15	4,7
Totaal	323	100,0

Ontbrekend (N=56)

Wanneer we wat nader bekijken welke romans en welke informatieve boeken het liefst gelezen zouden worden, dan zien we dat er voor elk onderwerp wel een publiek is. Qua romans steken de categorieën actie en thriller er wat bovenuit. De voorkeuren binnen non-fictie zijn zeer divers. Enkel boeken over sport steken er lichtjes bovenuit.

Wanneer we kijken naar waar de gedetineerden hun boeken halen, blijkt dat slechts 43% van de gedetineerden zich meestal tot de bibliotheek richt om boeken te lenen. 36% van de boeken die men leest, is eigen aankoop. 21% van de boeken is door het bezoek meegebracht maar dit is niet in elke gevangenis toegestaan.

GRAFIEK 5: HERKOMST VAN DE LECTUUR

De redenen voor dit beperkt gebruik van de gevangenisbibliotheek kunnen we duidelijk afleiden uit de evaluatie van de bibliotheek door de gedetineerden. De enquête trachtte de bestaande bibliotheken te evalueren op drie vlakken. Ten eerste werd gevraagd of het bestaande aanbod uitgebreid genoeg was, ten tweede of de boeken nieuw genoeg waren en ten derde of de uitleenprocedure goed werkte. De resultaten zijn terug te vinden in Tabel 27.

TABEL 27: EVALUATIE VAN DE GEVANGENISBIBLIOTHEEK M.B.T. UITGEBREIDHEID, MODERNITEIT EN UITLEENPROCEDURE

	Uitgebreidheid		Moderniteit		Uitleenprocedure	
	N	%	N	%	N	%
Goed	68	28,6	50	23,0	189	67,0
Niet goed	171	71,4	168	77,0	93	33,0
Subtotaal	239	100,0	218	100,0	282	100,0
Aanbod/procedure onbekend	127	34,7	146	40,1	77	21,4
Totaal	366	100,0	364	100,0	358	100,0

Ontbrekend (N=13) Ontbrekend (N=15) Ontbrekend (N=21)

De resultaten zijn bedroevend te noemen. Slechts 28,6% van de gedetineerden die de bibliotheek kennen, zegt dat het aanbod aan hun verwachtingen voldoet en 77% van de gedetineerden vindt het aanbod verouderd. Met de uitleenprocedure is het in het algemeen iets beter gesteld. 67% vindt de uitleenprocedure goed.

Deze cijfers blijken belangrijk te zijn want wie wel zijn gading vindt in de bibliotheek leest meer. Dat bewijst Tabel 28. Natuurlijk beseffen we dat we hier werken met een subjectieve maatstaf voor de kwaliteit van de bibliotheek. Toch is het opvallend hoe zowel deze kwaliteitsvariabele als het aantal boeken dat men in de afgelopen maand uitleende enorm varieert tussen de verschillende gevangenis. Zoals eerder vermeld beschikken we over te weinig enquêtes om voor elke gevangenis afzonderlijk voldoende betrouwbare uitspraken te kunnen doen maar uit onze cijfers valt duidelijk af te leiden dat er meer gelezen wordt in gevangenis met een betere bibliotheek.

TABEL 28: INVLOED VAN DE BIBLIOTHEEKEVALUATIE OP HET AANTAL UITGELEENDE BOEKEN PER MAAND

Evaluatie van de bibliotheek		Aantal uitgeleende boeken (afgelopen maand)					
		0	1 à 2	3 à 4	5 à 6	6+	
Uitgebreidheid	Goed	33,8	26,5	17,6	8,8	13,2	100,0
	Niet goed	48,8	13,3	17,5	4,8	15,7	100,0
	Aanbod onbekend	87,1	5,6	3,2	0,8	3,2	100,0
Moderniteit	Goed	32,0	24,0	14,0	8,0	22,0	100,0
	Niet goed	46,0	14,7	19,0	6,1	14,1	100,0
	Aanbod onbekend	84,6	7,0	4,2	0,7	3,5	100,0
Procedure	Goed	38,5	20,3	17,6	8,6	15,0	100,0
	Niet goed	71,9	5,6	11,2	0,0	11,2	100,0
	Procedure onbekend	93,4	5,3	1,3	0,0	0,0	100,0

Uitgebreidheid $\chi^2=71,95$; $df=8$; $p<<0,001$

Moderniteit $\chi^2=70,82$; $df=8$; $p<<0,001$

Procedure $\chi^2=82,75$; $df=8$; $p<<0,001$

4.3 CONCLUSIES

Het potentiële leespubliek in de gevangenis is groot. Om de overvloed aan tijd (lees verveling) tegen te gaan zouden de gedetineerden graag een beroep doen op een moderne bibliotheek waarin iedereen zijn gading kan vinden. Naast boeken wordt er best ook aandacht besteed aan het verstrekken van tijdschriften en eventueel kranten. De ideale uitleenprocedure bestaat erin de gedetineerden de gelegenheid te geven zelf naar de bibliotheek toe te gaan en zelf de boeken te kiezen.

Verder kan de vraag gesteld worden waarom het bibliotheekaanbod beperkt zou moeten worden tot lectuur. In een aantal bibliotheken is er ook een uitleenaanbod van cd's en videospellen. De dienstverlening in de openbare bibliotheken is ook niet beperkt tot enkel lectuurvoorziening. Is het werkelijk onmogelijk om gedetineerden op een beveiligde manier en onder toezicht toegang te geven tot het internet? Veel gedetineerden zijn nieuwsgierig naar deze nieuwe wereld van telecommunicatie en vooral bij langgestraften bestaat de vrees de boot te missen.

In gevangenissen waar reeds stappen in de richting van een modernisering van de bibliotheek gezet zijn, is het effect ervan op het leesgedrag duidelijk merkbaar. Elders bestaan er vaak nog zeer beperkte en verouderde bibliotheken waaruit nauwelijks een boek ontleend wordt.

5 ONDERWIJS

5.1 BEGRIPSBEPALING

Wanneer je met een gedetineerde over onderwijs in de gevangenis spreekt, zal hij meestal denken aan de taal- en computerlessen die zo nu en dan in de meeste gevangenissen georganiseerd worden. Onder deze hoofding hebben wij het echter concreet over studievormen die ook in de buitenwereld bestaan: "Begeleid Individueel studeren", Basiseducatie, Onderwijs voor Sociale Promotie, de Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap en de Open Universiteit.

- ***Begeleid Individueel Studeren (B.I.S.)***

B.I.S. is een dienst van de afdeling Volwassenenonderwijs van het Departement Onderwijs van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. B.I.S. verstrekt cursussen via afstandsonderwijs (per correspondentie). De cursus bestaat uit zelfstudie met begeleiding van een mentor die de huistaken verbetert en studietips geeft.

Iedereen kan zich het hele jaar door inschrijven en meteen met de lessen beginnen. Er zijn geen leeftijdsgrenzen of diplomavereisten. De toegang tot de opleidingen is volledig vrij. Er zijn cursussen op verschillende niveaus. Gedetineerden zijn vrijgesteld van inschrijvingsgeld. Enkel de 32 frank aan postzegels voor de inzending van de huistaken en in uitzonderlijke gevallen de kosten van een handboek of atlas worden door de cursist betaald.

De cursussen vormen een goede voorbereiding op de examens van de examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap, algemeen secundair onderwijs (ASO) (cf. infra). De meeste cursisten volgen echter een cursus uit persoonlijke interesse. Van elke afgewerkte cursus is een attest te verkrijgen. Dat heeft niet de waarde van een diploma, het toont enkel aan dat een bepaalde cursus gevolgd werd.

Voor gedetineerden die hun tijd zinvol willen gebruiken met zelfstudie lijkt B.I.S. een ideale oplossing. Ieder kan op zijn eigen tempo studeren op de momenten dat hij dat wil. B.I.S. is dan ook veruit de populairste vorm van zelfstudie in de gevangenis. Het correspondentiesysteem met de mentor verloopt vlot. In de diepte-interviews was er niets dan lof over het systeem.

Toch kan het voor een gedetineerde een niet geringe financiële inspanning zijn om aan zelfstudie te doen.

- ***Basiseducatie***

Er zijn 29 centra voor basiseducatie, verspreid over Vlaanderen en Brussel. Basiseducatie is een educatieve voorziening voor laaggeschoolde en educatief achtergestelde volwassenen. Het onderwijs- en vormingsaanbod is gericht op het aanleren en verbeteren van basiscompetenties die elementair zijn voor het functioneren in en het participeren aan de samenleving.

Het cursusaanbod basiseducatie omvat vijf leerdomeinen: Nederlands als moedertaal, Nederlands als tweede taal, alfabetisering in de eigen taal: Turks en Arabisch (dit wordt niet in de gevangenis aangeboden), sociale kennis en vaardigheden en rekenen. Het cursusaanbod van de leerdomeinen omvat verschillende niveaus, die aansluiten op de verschillende instapniveaus van cursisten. Daarnaast is het nog belangrijk de cursus "op vrije voeten" te vermelden.

De samenwerking tussen de gevangenis en de centra voor basiseducatie verloopt over het algemeen moeizaam. Vooreerst kan men in de meeste gevangenis nauwelijks werken met een vaste groep. Dat stelt ook een probleem met betrekking tot de financiering. Daarnaast komt het bijleren voor de gedetineerde niet altijd op de eerste plaats. Lesgevers moeten vooral individueel werken en vaak meer doen dan alleen maar lesgeven. Gedetineerden willen hun verhaal soms kwijt aan iemand van buiten de gevangenis. Er is een geëigende aanpak nodig, anders dan in de samenleving. De centra voor basiseducatie noch de wetgeving terzake zijn hierop voorzien. Omwille van deze moeilijkheden werken veel gevangenis nu met vrijwilligers.

- ***Onderwijs voor Sociale Promotie***

Onderwijs voor Sociale Promotie of 'avondonderwijs' wordt in Vlaanderen in ruim een 130-tal centra voor Volwassenenonderwijs aangeboden. Het Onderwijs voor Sociale Promotie wordt georganiseerd op secundair niveau (beroeps en technisch) en op het niveau van het hoger onderwijs van het korte type. Elke volwassene en elke adolescent die aan de voltijdse leerplicht voldaan heeft, kan zich inschrijven als hij in bezit is van minstens een diploma secundair onderwijs of als hij ouder dan 21 jaar is en slaagt in een toelatingsproef.

Onderwijs voor Sociale Promotie wil de kans bieden een studiebewijs te behalen, zich in zijn vak bij te scholen of te vervolmaken, zijn talenkennis te vergroten of persoonlijke ontplooiing en maatschappelijke integratie te bevorderen.

Voor het volgen van de lessen wordt een bijdrage gevraagd maar gedetineerden die verblijven in een Belgische strafinrichting zijn vrijgesteld van betaling. Er worden in enkele strafinrichtingen cursussen hulpkok, boekhouden, groenzorg, informatica en andere georganiseerd. Het is veelal een cursus van één jaar. Deze brengt sociale vaardigheden en verantwoordelijkheid bij. Bovendien is het bezigheid en krijgt men aan het eind een getuigschrift. Maar dit onderwijs is niet specifiek arbeidsmarktgericht.

- ***Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap***

Eigenlijk bestaan er drie examencommissies, één voor het secundair onderwijs, één voor het hogescholenonderwijs en één voor het academisch onderwijs. Iedereen die één van deze onderwijsdiploma's wil behalen, kan zich inschrijven. Er is geen enkele voorwaarde, tenzij de betaling van het inschrijvingsgeld. Per kalenderjaar zijn er telkens twee zittingen. Je legt examen af op basis van de examenprogramma's van de examencommissie of het leerplan van een school van je keuze. Je legt examen af over alle vakken die voorkomen in het programma van de examencommissie of in de studierichting van je keuze als je met een schoolleerplan werkt.

Gedetineerden kunnen de examens afleggen in de gevangenis. Schriftelijke examens gebeuren meestal onder supervisie van een penitentiair beambte. Voor mondelinge examens komt de examencommissie naar de gevangenis toe.

- ***Open Universiteit***

De Open Universiteit is een wettelijk erkende Nederlandse instelling voor hoger onderwijs. Zij is bevoegd om academische diplomaprogramma's aan te bieden. Deze studieprogramma's monden uit in een Nederlands wettelijk erkend universitair diploma dat gelijkwaardig kan verklaard worden met equivalente Belgische diploma's. Studeren bij de Open Universiteit Nederland betekent afstandsonderwijs. Er is geen diploma of toelatingsexamen vereist. Er zijn maar twee voorwaarden: 18 jaar of ouder zijn en het inschrijvingsgeld betalen.

Het is onduidelijk of in de gevangenissen zelf examens afgelegd kunnen worden. De begeleiding bij de Open Universiteit is minder intensief dan bij bijvoorbeeld het Begeleid Individueel Studeren al kan er tijdens telefonische gesprekken steeds om hulp gevraagd worden maar dat is voor de gedetineerden met hun beperkte en sterk geregleerde beltijd geen evidente zaak.

5.2 CIJFERGEGEVENS

Weinig gedetineerden volgen onderwijs in de gevangenis. In onze steekproef volgden 53 gedetineerden op dit ogenblik onderwijs. Dat is 14,2% van de steekproefpopulatie. Wanneer we alle gedetineerden beschouwen die ooit wel eens onderwijs volgden in de gevangenis (hetzij nu, hetzij vroeger), tellen we er 87 oftewel 23,4%.

Tabel 29 toont dat van de verschillende aangehaalde vormen van zelfstudie het Begeleid Individueel Studeren het meest populair is. 61% van de gedetineerden die in de gevangenis studeren, volgt zo'n afstandscursus. De lessen van basiseducatie vormen ook een substantieel deel van het gevolgde onderwijsaanbod. Andere vormen van onderwijs komen eerder marginaal voor met uitzondering van de examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap waarvoor momenteel 6 gedetineerden in onze steekproef (1,6%) een diploma trachten te halen. Opvallend is de lage score van Onderwijs voor Sociale Promotie. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de enquêtes in september en oktober afgenomen werden en dat deze vorm van onderwijs vaak pas later op het jaar op gang komt. Maar dat geldt ook voor de lessen van basiseducatie.

TABEL 29: AANTAL GEDETINEERDEN DAT IN DE GEVANGENIS ONDERWIJS VOLGT OF VOLGDE

	Momenteel		Voorheen	
	N (N=53)	% van de studenten	N (N=56)	% van de studenten
Begeleid Individueel Studeren	32	61,1	34	61,0
Basiseducatie	18	33,0	24	44,0
- lezen en schrijven	14	25,9	15	27,5
- rekenen	4	7,1	9	16,5
Onderwijs voor Sociale Promotie	2	3,9	1	1,8
Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap	6	11,0	6	10,3
- secundair onderwijs	3	5,9	3	5,5
- hoger onderwijs	3	5,1	3	4,8
Open Universiteit	0	0,0	1	1,8
ander onderwijs	3	5,9	3	4,8
Totaal	60	100,0	69	100,0

Ontbrekend (N=7)

De motivatie om onderwijs te volgen komt vooral voort uit de wil om iets bij te leren (Tabel 30). Uit de diepte-interviews kwam duidelijk naar voor dat het behalen van een diploma zeker niet het ultieme doel is. Studie wordt zelden gezien als een mogelijkheid om een mislukte schoolcarrière goed te maken. Het praktische nut is voor de gedetineerde van groter belang: leren (correct) schrijven, een betere toegang tot de arbeidsmarkt bewerkstelligen, enz.

Er is wel een belangrijk verschil tussen zelfstudie en klassikaal onderwijs. Voor wie aan zelfstudie doet, is de vormingsfunctie zonder meer de belangrijkste. Klassikaal onderwijs daarentegen vervult naast de belangrijkste vormingsfunctie ook andere functies zoals een sociale en een tijdverdrijvende functie.

TABEL 30: BELANGRIJKSTE FUNCTIE VAN ONDERWIJS VOOR DE STUDERENDE GEDETINEERDEN

	Momenteel		Voorheen	
	N	%	N	%
Sociale functie	0	0,0	0	0,0
Stressregulerende functie	0	0,0	3	5,9
Ontspannende functie	4	8,3	3	5,9
Tijdverdrijvende functie	0	0,0	1	1,2
Vormingsfunctie	34	68,3	41	78,0
Communicatief bevrijdende functie	1	2,1	2	3,9
Om een diploma te hebben	10	20,0	3	5,1
andere	1	1,3	0	0,0
Totaal	50	100,0	53	100,0

Ontbrekend (N=10)

Ontbrekend (N=16)

Dat studeren in een gevangenisomgeving lang niet evident is, blijkt uit het feit dat de helft van de studerende gedetineerden in onze steekproef (50,6%) de gevangenis een moeilijke plaats om te studeren vindt. De meest aangehaalde redenen hiervoor zijn het voortdurende rumoer, het feit dat men met meerderen op cel zit en vooral het feit dat men er helemaal alleen voorstaat. Dit laatste is niet verwonderlijk aangezien bijna 60% van alle studerende gedetineerden geen begeleiding krijgt binnen de gevangenis (Tabel 31). Nochtans vindt 88,3% van de gedetineerden die momenteel onderwijs volgen dat het wel nodig is iemand te hebben binnen de gevangenis die hen helpt bij hun

studie. Inhoudelijk worden de verschillende vormen van onderwijs door de gedetineerden wel positief geëvalueerd. Er is weinig kritiek op de onderwijsmethoden.

TABEL 31: AANTAL STUDERENDE GEDETINEERDEN DAT BEGELEIDING KRIJGT IN DE GEVANGENIS

	Momenteel		Voorheen	
	N	%	N	%
Klassikaal onderwijs	16	31,7	16	29,8
Individuele begeleiding	5	9,6	6	11,6
Geen begeleiding	29	58,7	32	58,6
Totaal	50	100,0	55	100,0

Ontbrekend (N=10) Ontbrekend (N=14)

De hierboven geschetste moeilijkheden bij het studeren in de gevangenis, samen met de overplaatsingen naar andere gevangenissen zijn er de belangrijkste oorzaken van dat er vaak wel aan onderwijs begonnen wordt maar dat de studie niet afgemaakt wordt. 37,6% van de gedetineerden die vroeger onderwijs volgden, maakte deze studie af.

De manieren waarop gedetineerden te weten komen dat ze in de gevangenis onderwijs kunnen volgen zijn divers. Ze lezen het veelal op affiches of horen erover van medegedetineerden of van het justitieel welzijnswerk (Tabel 32).

TABEL 32: WIJZE WAAROP GEDETINEERDEN TE WETEN KOMEN DAT ZE ONDERWIJS KUNNEN VOLGEN

	Momenteel		Voorheen	
	N	%	N	%
Ik wist dat al voor ik in de gevangenis terecht kwam	6	12,7	7	13,4
Van de psychosociale dienst	4	8,5	7	12,9
Van het justitieel welzijnswerk	9	18,3	10	17,1
Van medegedetineerden	10	20,4	12	22,2
Van een penitentiair beampte	3	5,6	3	4,9
Ik heb het ergens gelezen	13	27,6	15	27,7
andere	3	6,9	1	1,8
Totaal	49	100,0	56	100,0

Ontbrekend (N=11) Ontbrekend (N=13)

5.3 CONCLUSIES

Onderwijs in de gevangenis kan verschillende vormen aannemen. Soms kan de gedetineerde echt naar de les gaan (klassikaal onderwijs), soms is het uitsluitend zelfstudie (al dan niet met persoonlijke begeleiding van een leerkracht-vrijwilliger) en soms een combinatie van beide (iemand volgt bijvoorbeeld een B.I.S.-cursus en krijgt begeleiding van de leerkracht basiseducatie). De mogelijkheden verschillen ook van gevangenis tot gevangenis.

Algemeen ervaren gedetineerden onderwijs in de gevangenis positief. Gedetineerden hebben veel tijd en zijn vaak gemotiveerd om deze tijd zinvol te gebruiken door wat bij te leren dat kan bijdragen tot de nieuwe start die ze na hun detentie in de samenleving zullen moeten nemen. Het is niet zo dat zij onderwijs vooral zien als een manier om een vroeger niet behaald diploma alsnog te behalen maar onderwijs verbetert een aantal vaardigheden die velen onder hen ontbreken zoals het goed kunnen lezen en schrijven.

Inhoudelijk is het onderwijsaanbod goed maar het wordt te weinig aangeboden. Te weinig gedetineerden zijn op de hoogte van de onderwijsmogelijkheden. En voor wie echt wil leren is het moeilijk om vol te houden: het lawaai in de gevangenis en het samenleven met meerdere gedetineerden op één cel maakt studeren moeilijk.

6 ARBEIDSTOELEIDING

6.1 BEGRIPSBEPALING

We hebben gekozen voor het begrip arbeidstoeleiding als algemeen overkoepelende term die alle mogelijke maatregelen en activiteiten omvat die tijdens de detentie kunnen ontplooid worden om de tewerkstelling van gedetineerden na hun vrijlating te bevorderen. Eigenlijk gaat het dus hoofdzakelijk om de activiteiten die de VDAB (en de BGDA in Brussel) in de buitenwereld ontplooit. Zij zijn de meest voor de hand liggende partner om hun activiteiten ook naar gedetineerden te richten.

Maar zoals bij nagenoeg alle organisaties van buiten ontstaan er problemen wanneer het aanbod van de buitenwereld de gevangenis moet binnengebracht worden. Dan komen de vragen naar praktische haalbaarheid en financiële ondersteuning opnieuw naar voor.

6.2 CIJFERGEGEVENS

Als mogelijke activiteiten die zouden kunnen ontplooid worden binnen de gevangenis legden we de gedetineerden in de steekproef enkele mogelijkheden voor en vroegen hun wat men binnen de gevangenis het best kon doen om hen aan werk te helpen wanneer ze vrijkwamen. Hun antwoorden vind je terug in Tabel 33.

TABEL 33: VOORKEUREN VOOR ENKELE VORMEN VAN ARBEIDSTOELEIDING

	N	%
Ik heb geen hulp nodig	119	36,4
Sollicitatiecursus	21	6,4
Informatie van de VDAB	61	18,6
Mogelijkheden scheppen om werk te zoeken	52	16,0
Beroepsopleiding	69	21,1
andere	5	1,6
Totaal	327	100,0

Ontbrekend (N=52)

Ruim één op drie gedetineerden zegt geen hulp nodig te hebben om na vrijlating aan werk te geraken. Veelal gaat het hier om mensen die niet hoeven te werken (vooral gepensioneerden en werkonbekwamen), mensen die ondanks de detentie hun werk nog niet verloren hebben of mensen die altijd terechtkunnen in de familiezaak en dergelijke.

Wie wel hulp kan gebruiken, vindt een cursus solliciteren zoals die in enkele gevangenissen regelmatig gegeven wordt, meestal niet de beste oplossing. Men ziet meer heil in een actievere opstelling van de VDAB waarbij een deskundige naar de gevangenis komt en informatie geeft over de opleidings- en tewerkstellingsmogelijkheden na de vrijlating. Veel gedetineerden hebben immers weinig of geen zicht op wat de VDAB precies voor hen kan doen.

Een substantieel aantal gedetineerden vindt dat de gevangenis het zoeken naar werk best aan henzelf kan overlaten maar dat men genoeg materiaal ter beschikking moet stellen om zelf werk te zoeken. Dit materiaal betreft kranten met jobaanbiedingen, de toegang tot een WIS-computer, enz. Maar het volgen van een beroepsopleiding vinden de gedetineerden nog steeds het meest aangewezen.

- **Beroepsopleidingen**

De gevangenis van Hoogstraten is de enige inrichting waar op systematische wijze, in samenwerking met de VDAB, versnelde beroepsopleidingen georganiseerd worden. 30% van de gedetineerden in Hoogstraten volgt een beroepsopleiding. De cursussen worden gegeven door monitoren die behoren tot het personeel van de gevangenis en regelmatig contact houden met de VDAB om ervaringen uit te wisselen, om zich op de hoogte te houden van nieuwe materialen en technieken en om hun cursus aan te passen aan de wijzigingen die in de VDAB-cursus worden aangebracht. De cursussen voor versnelde beroepsopleidingen die in Hoogstraten gegeven worden, zijn gericht op de knelpuntberoepen. De cursussen duren meestal een half jaar. Indien de cursist bij het doorlopen van de herscholing een voldoende technische kennis bereikt, ontvangt hij een getuigschrift waarin bevestigd wordt dat hij met goed gevolg de opleiding in de gevangenis voltooid heeft. Zij die erom verzoeken, krijgen de kans om na het beëindigen van hun opleiding in de gevangenis, onder het stelsel van de halve vrijheid, gedurende drie weken praktische proeven af te leggen in het plaatselijk VDAB-opleidingscentrum in Herentals. Wanneer ze hierin slagen, krijgen ze het officiële VDAB-getuigschrift van versnelde beroepsopleiding, een positieve waardering door een neutraal getuigschrift zonder gevangenisetiket.

Gedetineerden die Nederlandstalig zijn, niet ouder dan 50 jaar, tussen vijf maanden en vijf jaar strafrestant hebben en vroeger geen straf van meer dan één jaar ondergaan hebben, kunnen een aanvraag indienen tot overplaatsing naar Hoogstraten om een beroepsopleiding te volgen. Momenteel geraken niet alle plaatsen ingevuld. De voorwaarden zijn dan ook streng. Zo komen recidivisten, geïnterneerden en ook vrouwen niet in aanmerking voor Hoogstraten.

Buiten Hoogstraten worden slechts af en toe opleidingen georganiseerd. Slechts weinigen krijgen de toelating om een opleiding buiten de gevangenis te volgen.

Van de gedetineerden in onze steekproef zei 5,7% een beroepsopleiding te volgen (3,6% binnen en 2,0% buiten de gevangenis). De interesse om een opleiding te volgen is echter groot. Wij vroegen aan alle gedetineerden die nog geen opleiding volgden of ze de kans hiertoe zouden grijpen indien deze hen geboden zou worden en hun straf lang genoeg zou zijn. Tabel 34 toont de resultaten.

TABEL 34: AANTAL GEDETINEERDEN DAT EEN BEROEPSOPLEIDING ZOU VOLGEN

	Algemeen		Onbetaald		Mits overplaatsing	
	N	%	N	%	N	%
Zou een beroepsopleiding volgen	246	76,7	193	60,8	153	48,5
Zou geen beroepsopleiding volgen	75	23,3	124	39,2	162	51,5
Totaal	321	100,0	317	100,0	315	100,0
	Ontbrekend (N=38)		Ontbrekend (N=41)		Ontbrekend (N=44)	

Ruim driekwart (76,7%) van de gedetineerden die momenteel geen beroepsopleiding volgen, zegt dat ze dat wel zouden willen doen. De 75 gedetineerden in onze steekproef die niet geïnteresseerd zijn in een beroepsopleiding, zijn vooral mensen die geen hulp nodig hebben om werk te vinden na hun vrijlating.

Wanneer we deze gedetineerden vroegen of ze nog steeds een beroepsopleiding zouden volgen indien deze onbetaald zou zijn, haakte 16% van de gedetineerden af. Het grootste deel van de afhakers zijn gedetineerden die financieel afhankelijk zijn van hun gevangenisarbeid.

Ten slotte vroegen we de gedetineerden of ze nog steeds deze beroepsopleiding zouden volgen indien zij daarvoor moesten verhuizen naar een andere gevangenis die verder van hun naastbestaanden vandaan kon liggen. Daarop haakten opnieuw een aantal gedetineerden af. Het aantal gedetineerden dat dan nog steeds een beroepsopleiding zou volgen, zakte dan tot onder de helft.

We hebben het hier enkel gehad over de vraag naar opleidingen binnen de gevangenis en maakten abstractie van het feit dat de veel gedetineerden niet in aanmerking komen voor het volgen van een beroepsopleiding vanwege hun onzekere verblijfsduur (beklaagden), hun korte straf of hun strafeinde dat nog ver verwijderd is.

Daarnaast bestaat er natuurlijk ook de mogelijkheid om buiten de gevangenis een beroepsopleiding te volgen. Daarvoor kan de gedetineerde een uitgaanspermissie krijgen. De aanwezige infrastructuur voor beroepsopleidingen in de samenleving (die natuurlijk veel uitgebreider is dan deze binnen een gevangenis ooit kan zijn) staat zo ook ten dienste van de gedetineerdenpopulatie.

Algemeen blijkt de vraag naar opleidingen is enorm groot. Het is een manier om de tijd zinvol door te brengen, het biedt mogelijkheden voor de V.I.-commissie als je een beroepsopleiding gevolgd hebt en bovendien biedt het hoop op een betere toekomst. Werk hebben buiten vinden de gedetineerden immers van groot belang voor hun toekomst, niet enkel om de V.I.-commissie tevreden te stellen. Zij zien arbeid echt als een bezigheid die hen uit de criminaliteit kan weghouden.

6.3 CONCLUSIES

De gedetineerden hebben een grote behoefte aan arbeidstoeleiding. Het is zonder meer de moeite waard na te gaan hoe de methode van trajectbegeleiding zoals de VDAB die hanteert voor langdurig werklozen toe te passen is op de gedetineerdenpopulatie. Een aantal activiteiten die behoren tot de trajectbegeleiding zoals sollicitatietraining, persoonlijke vorming en zelfs beroepsopleidingen worden al georganiseerd in de gevangenissen maar er is nood aan een geïntegreerde aanpak, gekoppeld aan individuele begeleiding. Zeker gedetineerden hebben dit nodig omdat ze vanuit zichzelf minder zin voor initiatief hebben en omdat ze hun kansen op de arbeidsmarkt vaak rooskleuriger inzien dan ze in werkelijkheid zijn. Het groot probleem bij dit alles is evenwel dat de gedetineerden niet weten wanneer ze vrijkomen. Dit legt een hypotheek op alle initiatieven die op dit vlak genomen zouden kunnen worden.

Gedetineerden wensen eigenlijk een geleidelijke overgang van het gevangenisleven naar het leven buiten. Binnen wordt immers alles voor je geregeld, soms jaren lang en opeens sta je er alleen voor. Veel gedetineerden willen dan ook een regime van halve vrijheid op het eind van hun detentie om zich aan te passen aan het leven buiten, om werkritme op te doen of om een opleiding te gaan volgen. *"Waarom mag ik over een jaar wel vrij rondlopen maar nu niet in halve vrijheid over straat lopen? Ben ik over een jaar dan een ander mens?"* Waarom kan een gedetineerde pas in een arbeidstraject stappen als hij vrijkomt en niet al in de gevangenis?

7 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Er wordt nogal wat georganiseerd voor gedetineerden: cursussen, informatieavonden, films en optredens, gespreksgroepen, enz. Maar van alles wordt te weinig georganiseerd en dit meer aanbod dan vraagbepaald. De situatie is bovendien erg verschillend van gevangenis tot gevangenis.

Maar het volgende mogen we nooit uit het oog verliezen: voor de gedetineerde zijn er twee hoofdbehoeften in de gevangenis: werken en bezoek ontvangen.

In onze steekproef werkte 60,9% van de gedetineerden. Dit percentage verschilt wel erg van gevangenis tot gevangenis. De redenen waarom men werkt, zijn terug te vinden in Tabel 35. De financiële functie, de aanpassing aan het vrije leven en het tijdverdrijf wegen het zwaarst door.

TABEL 35: BELANGRIJKSTE FUNCTIE VAN WERK VOOR GEDETEINEERDEN

	N	%
sociale functie	10	4,8
stressregulerende functie	10	5,0
ontspanningsfunctie	16	7,9
tijdverdrijvende functie	44	21,4
vormingsfunctie	7	3,3
financiële functie	61	30,0
aanpassen het aan vrije leven	44	21,6
andere	12	5,9
Totaal	204	100,0

Ontbrekend (N=32)

Maar de vraag naar werk blijkt nog groter te zijn dan de 60,9% van de gedetineerden die nu werk heeft. Dat blijkt uit Tabel 36. Bijna de helft van de "werklozen" (48,4%) zegt niet te werken omdat ze wachten op werk of omdat er niet genoeg werk is.

TABEL 36: REDENEN WAAROM MEN NIET WERKT

	N	%
Ik sta op de wachtlijst	48	39,4
Ik ben werkonbekwaam	14	11,6
Er is niet genoeg werk	11	9,0
Ik heb geld genoeg	7	6,0
Ik mag niet werken door een maatregel van de directie	8	6,8
Mijn hoofd staat er nu niet naar	15	12,8
Taalprobleem	5	4,3
andere	12	10,2
Totaal	121	100,0

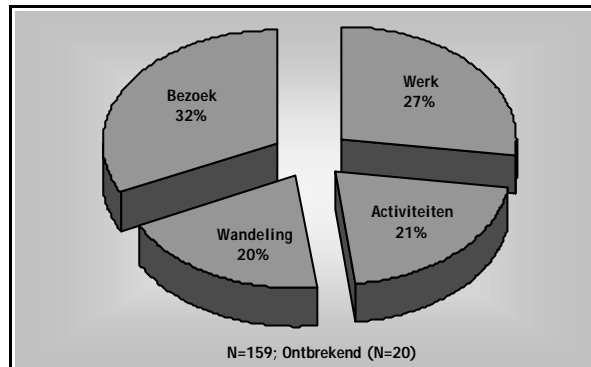
Ontbrekend (N=35)

Werk neemt een bevoorrechte positie in binnen de gevangnissen en wordt alleen nog overstegegen door het bezoek. Dit kwam al in de diepte-interviews naar voor en werd bevestigd in onze enquête. Daarin vroegen wij de gedetineerden werk, bezoek, activiteiten en de wandeling te rangschikken naar belangrijkheid voor hen²⁹. De resultaten leverden Grafiek 6 op. Algemeen scoort het bezoek het

²⁹ Het belangrijkste kreeg een score van 4, het op één na belangrijkste een score van 3 enzovoort. Op die manier leverden de gemiddelde scores een totaal van 10 punten op. Grafiek 6 toont deze verdeling in percenten.

hoogst, gevolgd door werk. Activiteiten en de wandeling zijn duidelijk van minder belang en scores nagenoeg even hoog.

GRAFIEK 6: RELATIEF BELANG VAN DE WANDELING, ACTIVITEITEN, BEZOEK EN WERK VOOR GEDETINEERDEN

Het belang van de dienstverlening in de gevangenis mag dus niet overschat worden. Toch wilden we weten welke dienstverlening bij de gedetineerden het hoogst aangeschreven stond. Vooral vormingsactiviteiten doen het goed (Tabel 37).

TABEL 37: WELKE FUNCTIE VERVULT EEN ACTIVITEIT BEST ZODAT GEDETINEERDEN ER HET LIEFST AAN DEELNEMEN ?

	N	%
Sociale functie	44	12,8
Stressregulerende functie	31	9,0
Ontspanningsfunctie	49	14,4
Tijdverdrivende functie	41	11,8
Vormende functie	135	39,3
Communicatief bevrijdende functie	43	12,6
Totaal	344	100,0

Ontbrekend (N=35)

Wanneer we concreter de vraag stelden naar welke vorm van dienstverlening ze het belangrijkste vonden, ontdekten we bovendien het volgende:

- De meeste gedetineerden vonden de uitbouw van een degelijke bibliotheek erg belangrijk.
- Alle initiatieven die kunnen bijdragen tot het vinden van werk buiten de gevangenis staan hoog in aanzien.
- Zoals verwacht doen ook cursussen het goed.
- Sport is geen prioriteit.

TABEL 38: VOORKEUREN VOOR VERSCHILLENDE VORMEN VAN DIENSTVERLENING

	N	%
Cursussen	57	17,1
Films, toneel en optredens	40	11,9
Informatieavonden	19	5,7
Gespreksgroepen	24	7,0
Sport	24	7,1
Bibliotheek	110	32,8
Arbeidstoeleiding	61	18,3
Totaal	335	100,0

Ontbrekend (N=44)

Maar de hindernissen om de dienstverlening op een behoorlijk niveau te brengen, blijven erg hoog:

- een gebrekkige infrastructuur en financiële middelen;
- de organisatie in de gevangenissen zelf;
- de traditie van aanbod- in plaats van vraaggericht werken.

➤ **AANBEVELINGEN**

Algemeen:

- per gevangenis een behoefteplan opstellen. Daarom zou elke gevangenis moeten werken met een VOS-groep en de activiteiten meer vraaggestuurd organiseren.
- één overkoepelend forum creëren waar overleg tussen de vertegenwoordigingen van de Vlaamse Gemeenschap in de verschillende gevangenissen mogelijk is, informatie kan gecentraliseerd en gedistribueerd worden, dat kan sturen en bijstaan.
- van overheidswege organisaties van buiten stimuleren om hun diensten ook binnen de gevangenis aan te bieden.
- het gevangenispersoneel betrekken bij de dienstverlening van de Vlaamse Gemeenschap. Op dit ogenblik moeten zij soms gedetineerden lossen en zij weten niet waarvoor. Verder is er ook jaloezie naar de gedetineerden toe omdat er voor deze criminelen een heleboel georganiseerd wordt en niets voor hen.

Naar dienstverleningssector:

- *Sociaal-cultureel werk*: de cursusduur beter afstemmen op het grote verloop in de gevangenissen. Er is ook een vraag naar certificering.
- *Sport*: in elke gevangenis minstens een fitnessruimte uitbouwen.
- *Lectuurvoorziening*: de uitbouw van een degelijke bibliotheek in elke gevangenis, gelinkt aan een openbare bibliotheek, verderzetten. Best kunnen de gedetineerden dan ook zelf naar deze bibliotheek gaan.
- *Onderwijs*: de onderwijsmogelijkheden beter bekend maken en begeleiding voor de studerende gedetineerden voorzien. Hiervoor kan men een beroep doen op vrijwilligers
- *Arbeidstoeleiding*: veel aandacht besteden aan alles wat te maken heeft met werk, zowel binnen als buiten de gevangensmuren. De VDAB kan een belangrijke rol spelen als expert in arbeidstoeleiding.

HOOFDSTUK V

HULPVERLENING

In dit vijfde hoofdstuk verduidelijken we het begrip maatschappelijke hulpverlening binnen de detentiecontext. Van meet af aan hebben wij ervoor gekozen om hulpverlening aan gedetineerden in de meest brede zin op te vatten. Dit hoofdstuk handelt dus niet enkel over de hulpvragen waarmee gedetineerden naar de mensen van het justitieel welzijnswerk stappen. Het gaat ook om de vragen die bij de psychosociale dienst terechtkomen. Maar deze hulpverleners zijn slechts op beperkte tijdstippen bereikbaar in de gevangenis. Toch beperken de noden van gedetineerden zich niet tot de kantooruren en daarom komen er ook problemen en hulpvragen bij de penitentiaire beambten en de directies terecht. Ook andere instanties zoals de aalmoezeniers en de advocaten spelen een belangrijke rol.

Onder een eerste hoofding schetsen we de problemen waarmee gedetineerden te maken krijgen en kijken we naar wie de gedetineerden hiermee stappen. Daarna gaan we in op de effectieve hulpverleningsinstanties en stellen we ons vervolgens de vraag in hoeverre zij erin slagen aan de hulpvragen tegemoet te komen. We eindigen met enkele conclusies.

1 DE ZORGEN EN PROBLEMEN IN DE GEVANGENIS

Gedetineerden hebben zorgen en problemen. Die kunnen van allerlei aard zijn. De kiem van de probleemsituatie waarin ze zich bevinden, ligt meestal buiten de gevangenis en de arrestatie is de piek van een vaak lange evolutie waarin het alsmear slechter ging. Eenmaal in de gevangenis is hun leven een puinhoop. Ze zijn van hun vrijheid beroofd, buiten moeten nog allerlei zaken geregeld worden, hun familie moet het verder alleen rooien, na de veroordeling blijven zij vaak zitten met een enorme schuld, naar het einde van hun detentie toe piekeren ze erover of ze vervroegd zullen vrijkomen, enz.

Hulpverleners weten uiteraard uit ervaring met welke problemen gedetineerden naar hen toe komen maar de (eenvormige) registratie van deze gegevens is een heikel punt waarover sinds de herstructurerings binnen de welzijnssector volop onduidelijkheid bestaat. Daarom waren wij genoodzaakt zelf een behoeftekader op te stellen. Dit deden wij op basis van de diepte-interviews, zowel met de bevoorrechte getuigen als met de gedetineerden, en van de enquêtes.

De voorbeelden die de verschillende behoeften illustreren, zijn soms letterlijk overgenomen uit de enquêtes, soms zijn ze gebaseerd op de diepte-interviews met gedetineerden, evenals op de hulpvragen die tijdens de gesprekken met hulpverleners naar voor kwamen.

- **Zorgen buiten de muren (materieel, financieel, ...)**

"Ik kan mijn verkeersboetes niet betalen. Mijn auto is in beslag genomen."

"Hoe zal mijn gezin zich nu financieel redden?"

"Mijn hond zit alleen thuis. Wie gaat die eten geven?"

"Waar kan mijn huisraad naartoe?"

"Mijn vriendin is hoogzwanger. Wat nu?"

Wanneer iemand van de ene dag op de andere in de gevangenis terecht komt, zijn er vaak nog een groot aantal zaken die buiten geregeld dienen te worden. De naastbestaanden van de gedetineerden moeten zich aanpassen aan de nieuwe situatie. Vaak valt het enige inkomen van het gezin weg. Hoe moet het gezin zich nu financieel redden? Soms (meestal in het geval van vrouwelijke gedetineerden) moet er opvang voorzien worden voor de kinderen. Wanneer niemand anders die problemen kan oplossen, is het justitieel welzijnswerk de instantie bij uitstek die zich profileert als de "sociale dienst van buiten" die de dingen buiten regelt.

Vooraf gedetineerden die recent in de gevangenis verblijven, hebben hiermee te maken (mensen in voorarrest en dan nog vooral degenen die onzeker zijn of ze nog lang aangehouden zullen blijven). Maar niet alleen zij. Zolang de detentie duurt blijven de zorgen om de naastbestaanden duren. Deze personen zijn voor de gedetineerde van enorm groot belang. Zij bieden veel steun tijdens de detentie en een toekomst na de detentie. Vandaar dat het bezoek ook zo hoog staat aangeschreven bij de gedetineerden.

- **Noden binnen de gevangenis zelf (materieel, financieel, ...)**

"Ik heb tabak nodig en ik heb geen geld."

"Mag ik hier even bellen want mijn telefoonkaart is op."

"Mogen de winketten (kijkgaten in de celdeuren) open in de zomer zodat het wat tocht want anders stik ik in die cel?"

"Kan je me niet aan werk helpen? Kan me niet schelen wat, als ik maar bezig ben."

Geld is net als buiten de gevangenis ook erbinnen een gegeerd goed. Sommige gedetineerden worden "gefinancierd" van buitenaf, andere hebben werk in de gevangenis. Sommigen moeten het zonder geld zien te rooien. Maar wie het heeft, maakt het soms ook snel op.

Om aan de nodige sigaretten of telefoonkaarten te geraken, proberen gedetineerden vaak meerdere kanalen in te schakelen: de familie, de advocaat, penitentiaire beambten, maatschappelijke assistenten, het justitieel welzijnswerk, de aalmoezenier, medegedetineerden, ... Hoe meer kanalen immers ingeschakeld worden, hoe groter de kans op succes is. Het zijn vooral medegedetineerden die elkaar uit de nood helpen als de familie niet wil of kan helpen. Het gaat hier wel om een principe van reciprociteit: vandaag help ik jou en jij mij morgen.

Maar de behoeften zijn niet enkel van materiële aard. De vraag of de winketten open mogen in de zomer voor verkoeling is een typevoorbeeld. Er is ook een grote vraag naar bezigheid. Vorig hoofdstuk toonde al aan dat deze vraag naar dienstverlening enorm groot is. Bezig zijn is wat het gevangenisleven draaglijk maakt. Dit geldt zeker voor veroordeelden. Beklaagden hebben meestal nog andere dingen aan hun hoofd en zij moeten ook regelmatig naar de advocaat en de Raadkamer. Maar ook zij vragen bezigheid om niet te veel te piekeren.

- **Rechtshulp (zowel strafrechtelijk als burgerrechtelijk)**

*"Mijn vrouw wil scheiden. Ik heb hulp nodig met de papieren."
Vragen over het proces*

Eenzijds hebben gedetineerden strafrechtelijke vragen. Hiermee kunnen zij meestal terecht bij hun advocaat. Anderzijds hebben gedetineerden soms juridische problemen in verband met hun opname. Het merendeel van deze problemen zijn echtelijke of familiale moeilijkheden (scheidingen, betalen van het onderhoudsgeld, enz.), huurproblemen en problemen in verband met de afbetaling van schulden.

- **Psychologische problemen en het uiten van gevoelens**

*Moeite met het opgesloten zitten
Praten over de gepleegde feiten
"Ik ben tekort geschoten tegenover mijn familie."*

Het gaat hier enerzijds om het ventileren van gevoelens: spijt, vertwijfeling, angst, moeilijkheden met de opsluiting, enz. Anderzijds zijn er ook gedetineerden die om psychologische hulp vragen omdat ze moeite hebben met het verwerken van de feiten of omdat zij een psychologisch probleem hebben dat rechtstreeks aanleiding gaf tot het plegen van de feiten.

Het ventileren van gevoelens gebeurt minder tegenover medegedetineerden: er heerst vooral een machocultuur. Daarin past het uiten van gevoelens niet. Met de sociale dienst over je gevoelens gaat praten is ook riskant want dan loop je de kans dat dit in je dossier opgenomen wordt en later "tegen je gebruikt wordt". Daarom is de aalmoezenier vaak een aanspreekpunt. De familieleden ook alhoewel men hen niet altijd wil opzadelen met de eigen problemen.

Het uiten van gevoelens naar de slachtoffers toe is ook belangrijk in het kader van het huidige debat omtrent de herstelgedachte. In hoofdstuk VI gaan we hierop in.

Er zijn ook gedetineerden die echt om professionele psychologische hulp vragen. Soms komt die er (meestal beperkt), soms niet. Soms wil men niet naar de psycholoog van de gevangenis gaan omdat alles wat men daar zegt de vrijlating zou kunnen hypothekeren. Sommigen doen een beroep op een psycholoog van buiten. Maar deze begeleiding kost handenvol geld.

- **Gezondheidsproblemen**

*"Kan u mij in contact brengen met de CAD (Centrum voor Alcohol en Drugs)?"
"Ik heb een hersenbloeding gehad."*

Voor mensen met gezondheidsproblemen is de gevangenis een martelgang. De dokter is slechts een beperkte tijd aanwezig en binnen die tijd moet hij alle gedetineerden zien die een rapportbriefje schreven. Daarom duurt een consultatie slechts enkele minuutjes en is er zelden sprake van een lichamelijk onderzoek. De klachten worden vermeld en de dokter schrijft iets voor. In sommige gevangenissen zeggen gedetineerden dat de dokters en psychiaters je overstelpen met geneesmiddelen. Dokters in andere gevangenissen weigeren dan weer pertinent elk aspirientje.

Veel klachten zijn vermoedelijk psychosomatisch. Bovendien zien een aantal gedetineerden in een doktersbezoek een ideale manier om eens van cel weg te zijn.

Het drugsprobleem is ook wezenlijk in de gevangenis. Ondanks de strenge controles komen er veel drugs de gevangenis binnen. Veel drugsverslaafden willen iets doen aan hun verslaving in de gevangenis maar dat kan haast niet. Als je pas de gevangenis binnenkomt, zijn de eerste dagen afkicken het moeilijkst.

- ***Klagen en stoom afdalen over het systeem***

Gebrek aan privacy

Gebrek aan beklagrecht

"Het gerechtssysteem is corrupt."

"Ik had taalatelier en ze zijn me niet komen halen."

"Ik heb al zoveel rapportbriefjes geschreven en niemand reageert."

Veel gedetineerden klagen in de gevangenis. Er zijn drie grote categorieën van klachten: de traagheid en de onrechtvaardigheid van het gerecht, de onmenselijkheid binnen de gevangenis en de zware vrijlatingsprocedure.

↳ *Het gerecht*

Het gerecht moet het bij nagenoeg iedereen ontgelden. Het is corrupt, racistisch, ondoorzichtig, werkt te traag en is fundamenteel onrechtvaardig. Vooral de traagheid van het gerechtssysteem is een bron van frustratie. Gedetineerden met Assisenzaken zitten soms zeer lang in voorhechtenis, vaak langer dan twee jaar. Maar ook verdachten van "kleinere" misdrijven lijden onder de trage werking van het gerecht. Deze gedetineerden komen elke maand voor de Raadkamer en kunnen voor elke zitting hun dossier inkijken. Zij zien herhaaldelijk dat er niets wijzigt aan hun dossier terwijl de Raadkamer de zaak steeds weer met een maand uitstelt en hun voorhechtenis dus steeds weer met een maand verlengd wordt. Alles is onduidelijk voor hen. Ook wat er in de rechtszaal gebeurt. Zij kunnen vaak niet goed volgen wat er precies gebeurt. Het gerechtelijk jargon gaat aan hen voorbij.

Een andere belangrijke klacht gaat over de lengte van de straffen. Volgens de wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling kan een gedetineerde na een derde van zijn straf voorwaardelijk vrijkomen (twee derde bij straffen uitgesproken met wettelijke herhaling). Dat is een gunst, geen recht. Maar rechters houden bij de uitspraak van de straf vaak rekening met dit vervroegd vrijkomen. Ze spreken zwaardere straffen uit. Maar wanneer puntje bij paaltje komt, blijkt de voorwaardelijke invrijheidstelling geen evidentie en blijven veel gedetineerden ook na hun V.I.-datum nog in de gevangenis.

↳ *De gevangenis*

Alles en iedereen ligt onder vuur in de gevangenis. Het gaat zowel om het gevangenispersoneel als om het regime binnen de gevangenis. Sommige gedetineerden reageren al hun frustratie op de gevangenis af. Zij maken iedereen binnen de gevangenis het leven zuur. Zij brengen vernielingen aan en verpesten gunstmaatregelen.

Soms zijn de klachten zeer reëel: over een bepaalde penitentiair beambte of een bepaalde maatregel die de gedetineerde als onrechtmatig ervaart. Op dat moment ontbreekt het de gedetineerde aan enig formeel klachtensysteem. Dat wordt als een groot gebrek ervaren.

De genomen beslissingen ontbreekt het volgens de gedetineerden ook meestal aan elke vorm van verantwoording. De gedetineerden moeten zich ernaar schikken, hoe onrechtvaardig zij de beslissing ook aanvoelen. Deze vorm van al dan niet vermeende willekeur weegt zwaar. En protest kan niet.

Een laatste klacht over de gevangenis is dat er niet positief gewerkt wordt naar reïntegratie. Als je bij je aankomst een probleem had, heb je dat bij je vrijlating nog en vaak is het nog verergerd want binnen de gevangenis wordt er niets aan gedaan. Het enige wat je doet, is verkommeren op je cel en alles verliezen wat je ooit had.

↪ Vrijlatingsprocedure

De gedetineerden die voor voorwaardelijke invrijheidstelling in aanmerking komen, verschijnen voor de V.I.-commissie. Vooral over deze vrijlatingsprocedure zijn gedetineerden zijn niet te spreken. In het beste geval krijgen ze verlof om werk en woonst in orde te brengen. Maar gedetineerden hebben meer hulp nodig bij hun reclassering. Soms biedt de psychosociale dienst die wel, maar vaak onvoldoende. En als men niet helemaal in orde is, sanctioneert de commissie en dan blijft men weer een half jaar in de gevangenis. De commissie sanctioneert ook enkel negatief. Ze zeggen niet wat men moet doen om vrij te komen, waaraan men moet werken. Ze zeggen enkel waarom men uitgesteld wordt. Maar ze letten er natuurlijk op niet te vaak uit te stellen want dan kiest de gedetineerde ervoor zijn hele straf uit te zitten en dan is hij van alle voorwaarden af. Er is immers heel wat wrevel over deze voorwaarden zoals het wegblijven uit discotheken en geen contact hebben met ex-gedetineerden. Buiten het hebben van werk en een woonst worden deze voorwaarden als absurd ervaren. Gedetineerden vragen een positievere aanpak van de commissie en meer hulp vanwege de psychosociale dienst. Met een positievere aanpak wordt bedoeld dat de gedetineerden graag zouden weten aan welke voorwaarden ze moeten voldoen om vrij te gaan. Nu worden ze enkel negatief gesanctioneerd indien er iets niet in orde is. Bovendien kan het hele dossier in orde zijn en nog kan de gedetineerde niet vrijkomen door een negatief advies van een bevoegde instantie.

Gedetineerden blijven na hun V.I.-datum vaker in de gevangenis zitten dan vroeger. Tussen 1993 en 1998 steeg het aantal veroordeelden tot straffen van meer dan drie jaar in België met 85%. Het aantal voorwaardelijke invrijheidstellingen per jaar steeg niet³⁰. Sinds 1 maart 1999 is de nieuwe wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling in voege. De periode is echter te kort om reeds gefundeerde uitspraken te kunnen doen over de invloed die deze nieuwe wet heeft op het aantal voorwaardelijke invrijheidstellingen.

- ***Problemen met medegedetineerden***

*"Mijne celmaat pikt mijn spullen."
Bedreigingen*

De meeste gedetineerden zouden liefst alleen op een cel zitten. Maar zoals we hoger leerden, kent lang niet iedereen die luxe. Vooral in arresthuizen is de situatie lamentabel. Bij de binnenkomst in de gevangenis kan het wel een voordeel zijn niet alleen te zitten. Celgenoten kunnen je de

³⁰ MINISTERIE VAN JUSTITIE, DIRECTORAAT-GENERAAL STRAFINRICHTINGEN, *Jaarverslag 1998*, Brussel, 1999

gevangenis beter leren kennen. Wie krap bij kas is, kan op een cel met twee toch meekijken naar de televisie van de medege-detineerde. Buitenlanders van dezelfde nationaliteit zitten soms ook graag samen op cel. Zij hebben dan steun aan elkaar.

Een ander probleem is de hiërarchie onder gedetineerden. Drugsverslaafden en vooral daders van zedenmisdriven moeten het ontgelden. Deze laatsten leven vaak met angst en vermijden om die reden ook groepsactiviteiten. De drugsverslaafden zijn niet welkom bij de niet-gebruikers. Meestal aanvaardt de niet-verslaafde niet dat er een verslaafde bij hem op cel gezet wordt.

Vooraf volgens de bevoorrechte getuigen is het geweld onder gedetineerden de laatste jaren sterk toegenomen. De overbevolking is hier zeker niet vreemd aan. Ook gedetineerden maken melding van agressie maar minder frappant dan de bevoorrechte getuigen. Voor een aantal gedetineerden maakt geweld ook buiten de gevangenis nu eenmaal deel uit van hun dagelijkse leven.

- **Vraag naar of problemen met overplaatsing**

"Kan ik niet dichterbij huis zitten? Mijn vrouw is bij bezoek twee uur onderweg naar hier. Dat kost een fortuin."

Vragen naar overplaatsing kunnen verschillende oorzaken hebben. Men kan in Hoogstraten een beroepsopleiding willen volgen, men kan in Oudenaarde in het onderwijsproject willen stappen. Men kan ook dichterbij huis willen zitten. Een koppel kan samen in één gevangenis willen zitten voor het intern bezoek. Een Franstalige kan een overplaatsing vragen naar een Waalse gevangenis.

Gedetineerden zijn in het algemeen goed op de hoogte van de mogelijkheden in andere gevangnissen. Zij horen erover van medege-detineerden die er gezeten hebben of leren erover (vooral in het geval van Hoogstraten en Oudenaarde) via brochures.

- **Vragen en problemen i.v.m. (voorlopige) vrijheid en vrijlating**

"Ik wil naar de begrafenis van mijn broer gaan."

"Kan je mij niet helpen met mijn V.I.?"

"Kan je mij niet aan werk helpen buiten?"

"Kan je mij aan een psychiatrie helpen?"

"Hoe lang moet ik nu zitten? Wanneer kan ik vrijkomen?"

Onduidelijkheid over de datum van invrijheidstelling zorgt voor stress en frustratie, zeker wanneer de V.I.-datum van de gedetineerde reeds voorbij is.

Maar ook over de straf is er vaak de grootste onduidelijkheid. Strafberekening is soms dan ook een zeer ingewikkelde aangelegenheid. Zeker wanneer een aantal vroegere voorwaardelijke straffen bij de huidige straftijd moeten worden opgeteld. Bij de hulpverleners krijgt de gedetineerde vaak een antwoord van "het zal wel niet meer zo lang duren". Maar dit kan valse hoop zijn. Bij de gedetineerden komt dit allemaal over alsof ze nog steeds aan het zoeken zijn om hem langer in de gevangenis te kunnen houden.

De bruske overgang van de detentie naar het vrije leven is ook geen eenvoudige stap. Veel gedetineerden maken zich zorgen om hun toekomst. Zullen zij hun plaats in de samenleving weer kunnen innemen? Hoe zal iedereen reageren? Zullen zij weer hervallen? Hierover wordt heel wat

gepiekerd. De gedetineerden zijn daarom zeer te spreken over het regime van halve vrijheid. Dit regime doet de overgang van detentie naar vrijheid en verantwoordelijkheid vlotter verlopen.

- **Informatiebehoefte**

"Hoe geraak ik aan postzegels? Aan tabak? Aan boeken? ..."

"Waarom moet ik deze testen afleggen?"

"Wanneer kan ik vrijkomen?"

"Ik snap niets van het Belgische rechtssysteem"

Wanneer iemand in de gevangenis terechtkomt - vooral wanneer het voor de eerste maal is of wanneer de gevangenis voor de gedetineerde onbekend is - is het zoeken en aanpassen om te weten te komen hoe alles werkt. Er is meestal wel een intakegesprek maar daar blijft enorm weinig van hangen. Daarna blijken vooral medegedetineerden en penitentiaire beambten je verder wegwijs te maken.

Maar er is ook een gebrek aan informatie op andere vlakken. Zo is er onduidelijkheid over de strafberekening, de werking van de commissie tot bescherming van de maatschappij, enz.

- ◆ **ZORGEN IN CIJFERS**

Het is moeilijk om bovenstaande behoeften kwantitatief in kaart te brengen. We hebben toch een poging ondernomen en het resultaat is terug te vinden in Tabel 39.

TABEL 39: ZORGEN EN PROBLEMEN VAN GEDETINEERDEN

	N (N=332)	% van de antwoorden	% van de gedetineerden
Zorgen buiten de gevangensmuren	57	15,0	17,2
Noden in de gevangenis zelf	9	2,4	2,7
Rechtshulp	17	4,5	5,1
Psychologische problemen	24	6,3	7,2
Gezondheidsproblemen	20	5,2	6,0
Klachten over het systeem	67	17,6	20,2
Transfer	7	1,8	2,1
Vrijheid en vrijlating	134	35,3	40,4
Informatiebehoefte	14	3,7	4,2
Ander probleem	14	3,7	4,2
Geen probleem	17	4,5	5,1
Totaal	381	100,0	

Ontbrekend (N=17)

Over alles wat met de vrijheid en de vrijlating te maken heeft, piekeren gedetineerden het meest. Deze behoefte werd dan ook al eerder als primair omschreven. Één op vijf gedetineerden ligt wakker van het slecht functioneren van het gerechts- of detentiesysteem. Een derde grote behoefte heeft te maken met de zorgen om het leven buiten de gevangenis en deze betreffen in het overgrote deel van de gevallen het gezin.

2 WIE SPREKEN DE GEDETINEERDEN AAN MET HUN ZORGEN EN PROBLEMEN ?

De gevangenen kunnen met hun problemen terecht bij de professionele hulpverleners. Maar andere personen binnen en buiten de gevangenis muren zijn vaak even belangrijk. Wij laten ze hieronder – in willekeurige volgorde – de revue passeren.

- ***De directeur***

Gedetineerden aanzien de directeur van de gevangenis als het hoogste gezag. Zij zien hem als degene die hun lot in handen heeft en realiseren zich onvoldoende dat de directeur maar een schakel is in het hele systeem. Dit neemt niet weg dat de bevoegdheid van de directeur uitgebreid is en dat hij onrechtstreeks over veel hulpvragen beslissingsmacht heeft. Vandaar dat de gedetineerden proberen om hun bekommernissen ook aan de directeur duidelijk te maken.

De gedetineerden waarderen de directeur en zijn mening. Men ziet hem een beetje als een neutrale koning die wijze beslissingen kan nemen. Maar dat is uiteraard niet in alle gevangenis het geval.

- ***De psychosociale dienst***

De psychosociale dienst verzorgt de psychologische en sociale begeleiding van de gedetineerden. Deze dienst bestaat uit één of meer maatschappelijke assistenten, één of meer psychologen en meestal ook een psychiater. Hun taak bestaat enerzijds uit de opvolging van gedetineerden en anderzijds uit adviesverlening aan de bevoegde overheden. De opvolging bestaat uit het onthaalgesprek, de behandeling van hulpvragen van gedetineerden, gerichte interventies en het beheer van crisissituaties zoals het uitstellen van een beslissing tot een voorlopige vrijlating. De adviesverlenende taak van de psychosociale dienst bestaat uit het schrijven van rapporten in verband met uitgangspersmissies, penitentiair verlof, vrijlating en van verslagen ter evaluatie hiervan om het recidiverisico in te schatten en te beperken. In de huidige situatie neemt de adviesverlenende taak veel meer tijd in beslag dan de begeleidende ook al is dit geenszins de bedoeling. Vanwege de hoge werklast komt het personeel van de psychosociale dienst onvoldoende toe aan begeleiding van gedetineerden. De psychosociale dienst is dan ook moeilijk te bereiken. Je moet vaak twee, drie rapportbriefjes schrijven eer er reactie komt.

Beide taken van de psychosociale dienst staan nagenoeg haaks op elkaar. Enerzijds helpen de maatschappelijke assistenten de gedetineerden bij de voorbereiding van de reïntegratie maar anderzijds hebben zij er een stem in of verlopen of voorlopige vrijlatingen ook effectief toegestaan worden. Hetzelfde geldt voor de psychologen. Gedetineerden kunnen met hun psychologische problemen naar een psycholoog maar al wat zij daar zeggen, komt in hun dossier dat er mede over beslist of zij al dan niet vrij kunnen komen. De dubbelrol die aldus ontstaat zorgt voor wrevel bij de gedetineerden. Het is moeilijk zichzelf bloot te geven als dit de vrijlating in het gedrang kan brengen. Men vertelt de medewerkers van de psychosociale dienst dan liever wat ze willen horen.

Het groot verloop van het psychosociaal personeel is een ander groot probleem. Wat voor zin heeft het om met een psycholoog een vertrouwensrelatie op te bouwen wanneer deze na een half jaar verdwijnt en je weer helemaal opnieuw moet beginnen met een nieuw iemand die je opnieuw moet

leren vertrouwen en je dossier nog niet kent? Maar ook bij de maatschappelijke assistenten vormt het groot verloop een probleem. Het gaat vaak om jonge mensen die zich nog geen weg weten in de penitentiaire hulpverlening. Er is meestal ook geen ervaren collega die hen in deze taak kan bijstaan. Het beeld dat gedetineerden hebben van de maatschappelijke assistenten is meestal positief. Maar *"die jonge meisjes kunnen je vaak niet helpen omdat ze niet weten hoe"*.

- ***De advocaat***

De advocaat is vooral voor de beklaagden een belangrijke persoon. Zolang het proces loopt, hebben de advocaten en de gedetineerden regelmatig contact in de advocatenzaaltjes van de gevangenis. Maar hoewel de advocaat een medestander van de gedetineerde is, wordt hij niet altijd zo ervaren. Vaak hoor je negatieve uitspraken als *"ze maken je iets wijs, ze beloven veel maar er komt niets van"* en *"ze kloppen je alleen geld uit je zakken, ze spelen onder één hoedje met de rechtbanken en houden op die manier het systeem in stand"*. Goede rechtsbijstand is geen evidentie.

- ***Het justitieel welzijnswerk***

Het justitieel welzijnswerk vervult de rol van de centra algemeen welzijnswerk ten aanzien van justitiecliënten. Zowel gedetineerden als hun naastbestaanden kunnen een beroep doen op de individuele hulpverlening van het justitieel welzijnswerk. In tegenstelling tot de psychosociale dienst, hebben zij evenwel geen meldingsplicht ten aanzien van de gevangenisautoriteiten en dit zorgt ervoor dat gedetineerden veel meer in vertrouwen naar het justitieel welzijnswerk kunnen toestappen. Vandaar ook dat wie het justitieel welzijnswerk kent, het positief evalueert. Toch kunnen de mensen van het justitieel welzijnswerk veel problemen niet oplossen omdat zij binnen de wereld van Justitie moeten ageren en daarvan erg afhankelijk zijn.

- ***Het religieus en moreel personeel***

De aalmoezenier is voor veel gedetineerden bij uitstek een vertrouwenspersoon. Voor de gedetineerden is hij is de enige binnen het justitieapparaat die "betrouwbaar" is. Hij staat los van het systeem. Bovendien benadert hij de gedetineerde als mens en dat is uitzonderlijk binnen de penitentiaire wereld. De aalmoezenier vervult dus een heel belangrijke rol voor de gedetineerden.

Naast de aalmoezenier verschijnen soms ook de rabbijn, de morele consulent en de imam in de gevangnissen. Zij vervullen dezelfde rol als de aalmoezenier maar bovendien hebben de rabbijn en de imam ook een gezagsfunctie ten aanzien van hun geloofsgroep. Ze vervullen als het ware een interculturele bemiddelingsfunctie tussen de gevangenis en de gedetineerden van een geloofsgroep. Dit ervaart ook de gevangenis zelf als zeer positief.

- ***Het bezoek***

De familie en vrienden betekenen alles voor de gedetineerden. Zij zijn volledig te vertrouwen en tijdens het bezoek kunnen de gedetineerden hun hart eens volledig luchten. Ze zijn weer even mens, niet meer de gevangene maar de papa, de echtgenote, de zoon of de vriendin. Het bezoek staat zonder meer het hoogst aangeschreven van alle personen die hier de revue passeren.

- **De penitentiaire beampten**

Met de penitentiaire beampten komen de gedetineerden het meest in aanraking. Deze personen vervullen dan ook een eersterangsrol in de hulpverlening in brede zin. Zij zijn in wezen geen probleemoplossers maar kunnen een belangrijke doorverwijzende taak vervullen. Toch zien niet alle penitentiaire beampten zichzelf als hulpverleners en dat stoot bij de gedetineerden nogal eens op weerstand. Penitentiaire beampten die meelevend, hulpvol en sympathiek zijn, worden positief geëvalueerd. Wie zijn machtspositie laat gelden, zien gedetineerden liever gaan dan komen. *"Er zijn er goeie en slechte. Hebt ge'n probleem in de shift van ne slechte, dan wacht ge tot er ne goeie komt."* Maar de algemene toon is toch dat als jij meewerkt met de penitentiaire beampten, zij ook meewerken met jou. *"Tot een wederzijds respect zal het wel nooit komen want de gedetineerde staat altijd lager"* maar er is wel sprake van een 'modus vivendi'.

- **De medegedetineerden**

De medegedetineerden zijn medestanders tegenover het systeem maar de vijanden van de vijand zijn daarom nog geen vrienden. In de gevangenis heerst een machocultuur en het recht van de sterkste. Dat maakt het moeilijk om je ware aard te tonen en dat maakt vriendschap moeilijk. Meestal heb je wel één of twee vrienden maar daar blijft het bij. De meeste gedetineerden zijn gewoon gesprekspartners. Je leert wel veel van hen over het reilen en zeilen in de gevangenis.

- **De dokter**

Geen enkele gedetineerde was te spreken over de medische hulpverlening in de gevangenissen. De dokter moest het overal ontgelden. Al wat de gedetineerden vragen, is consultaties zoals die buiten verlopen. Blijkbaar is dat nu niet het geval. Patiënten worden niet onderzocht, er wordt met geneesmiddelen gesmeten of er worden er nooit voorgeschreven. De beperkte aanwezigheid van de dokter is een probleem maar het gaat toch veel verder dan dit.

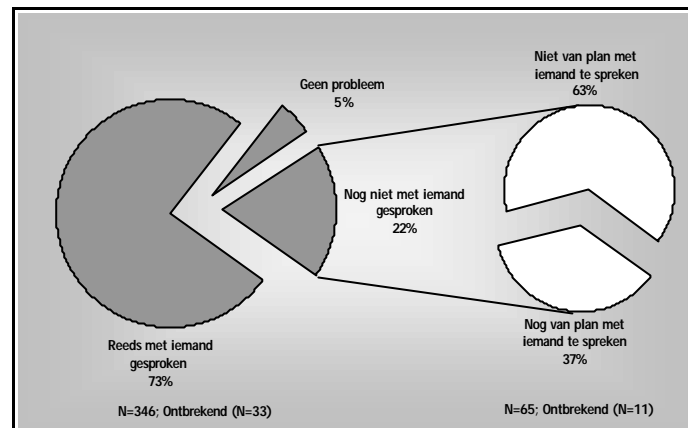
- **Vrijwilligers**

Voor vrijwilligers geldt eigenlijk hetzelfde als voor aalmoezeniers al hebben deze mensen niet hetzelfde gezag binnen de gevangenis. Ze zijn ook minder prominent in de gevangenissen aanwezig. Toch kunnen deze personen op een positief imago rekenen al gaan veel gedetineerden ervan uit dat deze mensen betaald worden voor wat ze in de gevangenis doen.

- ◆ **WAT ZEGGEN DE CIJFERS?**

Er zijn dus heel wat personen en instanties die problemen van gedetineerden te verwerken krijgen. Maar hoeveel gedetineerden praten echt over hun problemen? Grafiek 7 toont dat 73% van de gedetineerden in onze steekproef al met iemand over zijn probleem gepraat had. Één op twintig zei geen probleem te hebben. Van de 22% die nog met niemand gepraat had, zei 37% dat toch nog te zullen doen. In het totaal ventileert dus 86% van de gedetineerden met een probleem dit probleem naar buiten toe.

GRAFIEK 7: DAADWERKELIJKE EN INTENTIONELE HULPVragen VAN GEDETINEERDEN

Bij wie gaan deze gedetineerden met hun probleem te rade? Bij meerdere instanties tegelijk, zo blijkt. De respondenten duiden gemiddeld bijna drie instanties aan. Dit bevestigt onze hypothese dat gedetineerden meerdere instanties inschakelen om hun probleem op te lossen. Tabel 40 biedt een overzicht. De daadwerkelijke en de intentionele hulpvragen zijn in deze tabel samengenomen. Beide verdelingen bleken immers vergelijkbaar.

TABEL 40: WIE SPREKEN DE GEDETINEERDEN AAN MET HUN PROBLEMEN?

	N (N=277)	aandeel in de hulpverlening	% van de problemen
directie	77	9,5	27,9
psychosociale dienst	159	19,6	57,2
advocaat	133	16,4	48,0
justitueel welzijnswerk	67	8,2	24,0
religieus en moreel personeel	63	7,7	22,7
bezoek	115	14,1	41,6
penitentiair beampte	58	7,1	20,8
medegedetineerde	83	10,2	29,8
dokter	19	2,3	6,9
vrijwilliger	19	2,3	6,9
andere	20	2,5	7,3
Totaal	813	100,0	

Ontbrekend (N=33)

De psychosociale dienst blijkt ondanks alle kritiek toch de instantie waar de meeste gedetineerden naartoe stappen. Bijna 57,2% van de gedetineerden heeft zijn probleem aan deze dienst voorgelegd. Ook de advocaat scoort hoog. Bijna de helft van de gedetineerden duidde deze persoon aan als toehoorder van het probleem. Natuurlijk verleent ook het bezoek vaak een luisterend oor. Het justitueel welzijnswerk scoort met één op vier niet slecht maar nauwelijks beter dan het religieus personeel en de penitentiaire beampten. Vermeldenswaard is ten slotte dat 64,6% van de gedetineerden met zijn probleem óf naar de psychosociale dienst óf naar het justitueel welzijnswerk stapt. Op deze twee hulpverleningsinstanties gaan we onder de volgende hoofding verder in.

De 14% van de gedetineerden die niet over hun probleem wenst te spreken, haalt hiervoor verschillende redenen aan (Tabel 41). De belangrijkste zijn evenwel dat het toch niets zou helpen of dat men er zelf wel denkt uit te geraken.

TABEL 41: REDENEN OM MET NIEMAND OVER HET PROBLEEM TE SPREKEN

	N	%
Ik geraak er zelf wel uit	11	29,7
Ik weet niet bij wie ik terecht kan	5	13,5
Het zou toch niets helpen	12	32,4
Ik vertrouw niemand genoeg	7	18,9
andere	2	5,4
Totaal	38	100,0

Ontbrekend (N=3)

3 HULPVERLENING

Hulpverlening neemt in het leven van de gedetineerden een cruciale plaats in. Voor gedetineerden is dienstverlening hieraan ondergeschikt. Hulpverlening heeft op verscheidene vlakken immers rechtstreeks te maken met de vrijlating van de gedetineerde. De meeste gedetineerden (uitgezonderd beklaagden en kortgestraften) moeten langs de psychosociale dienst om vrij te komen. Deze dienst helpt hen bij het opstellen van hun reclasseringsplan en schrijft bovendien rapporten die behandeld worden door de bevoegde commissies die oordelen of een gedetineerde al dan niet vervroegd vrijgelaten mag worden.

In de gevangenissen profileren zich twee instanties als hulpverleners: de psychosociale dienst en het justitieel welzijnswerk. De psychosociale dienst ressorteert onder Justitie en bekleedde tot de komst van de Vlaamse Gemeenschap naar de gevangenissen een "monopoliepositie" op het vlak van de hulpverlening. Na de staatshervorming nam de Vlaamse Gemeenschap haar plaats in de justitiële hulpverlening in onder de vorm van het justitieel welzijnswerk. Het samenwerkingsakkoord (cf. supra) verdeelde de bevoegdheden tussen de twee diensten: de hulpverlening van de psychosociale dienst is gericht op de problemen die de strafuitvoering met zich meebrengt en de hulpverlening van het justitieel welzijnswerk op de voorbereiding van de sociale integratie. Om deze twee op elkaar af te stemmen zijn er welzijnsteams opgericht om de hulpverlening te coördineren. Dat is althans de gedachte die in het samenwerkingsakkoord vervat ligt. In de praktijk is in elke gevangenis apart een specifieke vorm van samenwerking tussen de psychosociale dienst en het justitieel welzijnswerk gevonden en deze samenwerkingsvormen verlopen doorgaans vrij vlot. Algemeen wordt de zorg voor de extramurale noden van gedetineerden als de exclusieve bevoegdheid van het justitieel welzijnswerk gezien en alles wat verband houdt met het dossier van de gedetineerde als de bevoegdheid van de psychosociale dienst. De overige hulpvragen kunnen door beide instanties behandeld worden. Deze bevoegdheidsverdeling maakt het voor gedetineerden niet gemakkelijker.

3.1 DE PSYCHOSOCIALE DIENST

De psychosociale dienst is voor de gedetineerden ook na de komst van het justitieel welzijnswerk de hulpverleningsinstantie bij uitstek gebleven. Wij vroegen de gedetineerden hoeveel contacten zij in

de afgelopen maand met de psychosociale dienst hadden. Bijna 60% zag in die maand iemand van de sociale dienst (Tabel 42). Dit percentage varieert wel erg tussen de verschillende gevangnissen.

TABEL 42: AANTAL CONTACTEN MET DE PSYCHOSOCIALE DIENST IN DE AFGELOPEN MAAND

	N	%
Geen contact	134	40,2
Één contact	82	24,4
Twee contacten	53	15,7
Drie of meer contacten	66	19,7
Totaal	335	100,0

Ontbrekend (N=44)

In ruim twee op drie gevallen (68%) stapten de gedetineerden bij hun laatste contact zelf naar de sociale dienst (Tabel 43). Bijna één op drie keer kwam het contact er op vraag van de psychosociale dienst zelf. Het gaat hier in de eerste plaats om binnenkomers voor wie een onthaalgesprek voorzien is. Maar daarnaast gaat het ook om gedetineerden die zelf geen initiatief nemen tot contact.

TABEL 43: INITIATIEF TOT CONTACTEN MET DE PSYCHOSOCIALE DIENST VOLGENS DETENTIEDUUR

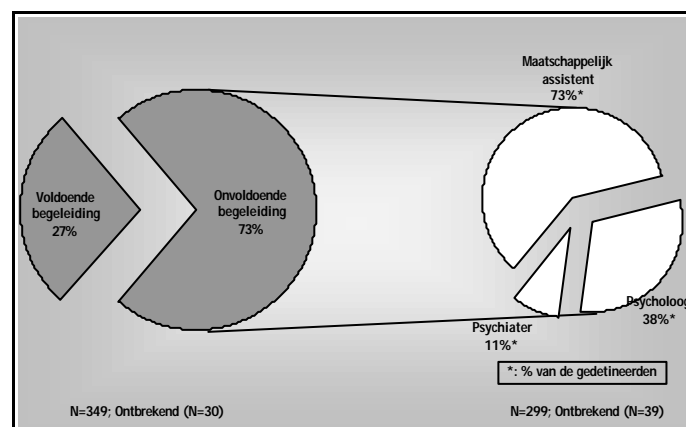
Detentieduur	Initiatiefnemer tot het contact met de PSD			Nooit contact
	Gedetineerde	PSD	Totaal	
minder dan een maand	40,0	60,0	100,0	25,9
1 maand tot 1 jaar	62,7	37,3	100,0	16,0
1 jaar tot 3 jaar	76,9	23,1	100,0	11,7
3 jaar tot 5 jaar	77,8	22,2	100,0	6,9
meer dan 5 jaar	66,7	33,3	100,0	5,3
Totaal	67,6	32,4	100,0	13,4

N=328; Ontbrekend (N=51)

$\chi^2=13,05$; $df=4$; $p<0,02$

De psychosociale dienst is een populaire hulpverlener maar uit Grafiek 8 blijkt dat bijna driekwart van de gedetineerden de begeleiding van de psychosociale dienst onvoldoende vindt. De meesten onder hen vragen meer aandacht vanwege de maatschappelijke assistenten maar toch 42,6% van de gedetineerden die meer begeleiding wensen (dat is 30,6% van de totale steekproef) vraagt om meer psychologische bijstand van een psycholoog of psychiater.

GRAFIEK 8: VRAAG NAAR BIJKOMENDE BEGELEIDING VAN DE PSYCHOSOCIALE DIENST

Er is dus een grote nood aan meer begeleiding bij gedetineerden. De hulpverlening is onderbemand en het is geen geheim dat de adviesverlenende taak op dit ogenblik de meeste tijd van de

hulpverleners van de psychosociale dienst in beslag neemt. Daarnaast zijn een aantal problemen natuurlijk ook onoplosbaar.

3.2 HET JUSTITIEEL WELZIJNSWERK

Het justitieel welzijnswerk is de tak binnen de centra algemeen welzijnswerk die zich richt op het justitiecliënteel. Deze centra zijn arrondissementeel opgezet en normaal is er ook één gevangenis per gerechtelijk arrondissement, dus in principe één dienst per gevangenis. Hierop zijn echter uitzonderingen:

- In de volgende gevallen is het justitieel welzijnswerk actief in meerdere gevangenissen: Brussel (Sint-Gillis en Vorst), Leuven (de centrale en de hulpgevangenis) en de Noorderkempen (Hoogstraten, Merksplas, Turnhout en Wortel).
- In de ene gevangenis van Ieper zijn twee diensten actief: het justitieel welzijnswerk van het arrondissement Ieper en dat van Kortrijk.

Op dit ogenblik werken 51 voltijdse equivalenten van justitiële welzijnswerkers in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen: 1,25 welzijnswerker per 100 gedetineerden. Onder druk van de vele hulpvragen richtten deze welzijnswerkers zich meer op de hulpverlening dan op de dienstverlening. De moeilijkheden in verband met het organiseren van dienstverlening die in het vorig hoofdstuk al aan bod kwamen, zijn hier natuurlijk ook niet vreemd aan.

In onze steekproef zei ruim de helft van de gedetineerden het justitieel welzijnswerk goed te kennen (Tabel 44). 16,7% had er al van gehoord maar wist niet precies wie deze mensen waren of wat ze deden. 28,1% kende het justitieel welzijnswerk niet. Een erg bekende dienst binnen de gevangenis kan je het justitieel welzijnswerk dus niet noemen. Dat bleek al uit de diepte-interviews.

TABEL 44: KENNIS VAN HET JUSTITIEEL WELZIJNSWERK

	N	%
Goede kennis	193	55,2
Beperkte kennis	58	16,7
Geen kennis	98	28,1
Totaal	350	100,0

Ontbrekend (N=29)

Tabel 45 toont hoe de gedetineerden die het justitieel welzijnswerk kennen, kennismaakten met deze dienst. Uit de antwoorden is af te leiden dat doorverwijzingen van andere diensten zoals de psychosociale dienst of penitentiaire beambten relatief schaars zijn. Naast de mensen van het justitieel welzijnswerk zelf (bijvoorbeeld bij activiteiten), blijken vooral medegedetineerden elkaar wegwijs te maken binnen het labrynt van de hulpverlening in de gevangenis. Verder is er nog een substantieel aantal gedetineerden dat van het justitieel welzijnswerk kennisnam via posters en dergelijke.

TABEL 45: WIJZE WAAROP GEDETINEERDEN HET JUSTITIEEL WELZIJNSWERK LEREN KENNEN

	N	%
Via de psychosociale dienst	30	12,9
Ik heb erover gelezen	38	16,5
Via een medegedetineerde	73	31,6
Via een penitentiair beambte	5	2,2
Door de mensen van het justitieel welzijnswerk zelf	76	32,5
anders	10	4,3
Totaal	232	100,0

Ontbrekend (N=19)

Iets meer dan de helft (53,6%) van alle gedetineerden zei ooit contact te hebben gehad met het justitieel welzijnswerk voor een individuele hulpvraag. 37,5% onder hen had een contact in de afgelopen maand. Tabel 45 toont het aantal contacten van alle gedetineerden in de steekproef in de afgelopen maand. Ter vergelijking zijn de contacten met de psychosociale dienst ook nog eens opgenomen.

TABEL 46: AANTAL CONTACTEN MET HET JUSTITIEEL WELZIJNSWERK (JWW) IN DE AFGELOPEN MAAND, IN VERGELIJKING MET DE PSYCHOSOCIALE DIENST (PSD)

	JWW		PSD	
	N	%	N	%
Geen contact	213	62,5	134	40,2
Één contact	54	15,8	82	24,4
Twee contacten	33	9,8	53	15,7
Drie of meer contacten	41	11,9	66	19,7
Totaal	342	100,0	335	100,0

Ontbrekend (N=36) Ontbrekend (N=44)

Wij vroegen de gedetineerden ook om de hun geboden dienstverlening vanwege het justitieel welzijnswerk te evalueren:

- Hebben de gedetineerden het gevoel dat de mensen van het justitieel welzijnswerk bij hun laatste contact hun probleem ter harte namen, hun best deden om de gedetineerden te helpen?
- Was hun probleem na het contact ook werkelijk opgelost?

Tabel 47 toont de resultaten.

TABEL 47: EVALUATIE VAN DE HULPVERLENING VAN HET JUSTITIEEL WELZIJNSWERK

	Inzetgerichte evaluatie		Resultaatgerichte evaluatie	
	N	%	N	%
Goed	118	79,8	62	47,3
Niet goed	30	20,2	69	52,7
Subtotaal	148	100,0	131	100,0
Hulpverlening nog niet beëindigd	26	15,0	41	23,9
Totaal	174	100,0	172	100,0

Ontbrekend (N=13) Ontbrekend (N=15)

Bijna vier op vijf gedetineerden (79,8%) vond dat de mensen van het justitieel welzijnswerk hun best deden om hen te helpen. Op de vraag of zij ook werkelijk geholpen waren, antwoordde 47,3% bevestigend. Dit wil niet noodzakelijk zeggen dat meer dan de helft ontevreden was. Integendeel. Uit de diepte-interviews bleek duidelijk dat de meeste gedetineerden kunnen aanvaarden dat een

probleem om bepaalde redenen niet kan opgelost worden, zolang de hulpverlening maar naar hen geluisterd heeft en toch tenminste getracht heeft een oplossing te zoeken.

Ten slotte is het vermeldenswaard dat de zowel de kennis van het justitieel welzijnswerk als het aantal contacten met deze dienst verschilt van gevangenis tot gevangenis. Ook de tevredenheid over de contacten varieert.

4 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

De behoefte aan hulpverlening ervaren de gedetineerden prangender dan die aan dienstverlening. Heel veel gedetineerden worstelen met problemen allerhande. De grootste problemen zijn de zorgen om de vrijheid. "Zal ik vrijkomen? Wanneer? En zal ik het halen buiten?" Omdat deze vrijlating vaak op zich laat wachten, zijn er veel klachten over het systeem. Er is niet genoeg aandacht van de hulpverlening die je moet helpen om vrij te komen en de V.I.-procedure ligt ook onder vuur. Een derde grote bekommernis van de gedetineerden is het welzijn van hun familie. Kunnen zij zich redden zonder hen?

Om deze problemen op te lossen zoeken de gedetineerden hulp. De psychosociale dienst is de hulpverleningsinstantie bij uitstek. Dat blijkt enerzijds uit de cijfers maar anderzijds associëren gedetineerden hulpverlening ook het meest met de "sociale dienst". Toch is er veel kritiek op de psychosociale dienst. Er is te weinig personeel, ze zijn te jong, er is een te groot verloop. Bovendien zitten ze op twee stoelen, zowel op die van begeleider als op die van beslisser.

Het justitieel welzijnswerk bereikt een kleinere groep gedetineerden. Dit is vooral een gevolg van de onbekendheid van deze dienst bij de gedetineerden. De geleverde hulpverlening wordt redelijk positief beoordeeld.

➤ AANBEVELINGEN

– *Verbetering van het statuut van het personeel van de psychosociale dienst*

Er zijn te weinig medewerkers, ze zijn te onervaren en hun statuut is oninteressant. In de privé-sector kunnen zij in veel betere omstandigheden werken en velen kiezen dan ook hiervoor. Er kan enkel een effectieve en efficiënte hulp- en dienstverlening uitgebouwd worden met voldoende en deskundig personeel.

– *Een betere profilering van het justitieel welzijnswerk*

Het justitieel welzijnswerk is niet zo bekend bij de gedetineerden. Zij kunnen deze hulpverlening ook niet goed plaatsen binnen het geheel van de hulpverlening in de gevangenis. Een betere en actievere profilering zou dus welkom zijn: wie zijn ze en wat doen ze precies. Hierbij doet men er goed aan de onafhankelijkheid ten aanzien van Justitie uit te spelen. Zo kan de gedetineerde beter het onderscheid maken met de psychosociale dienst. Gedetineerden hebben nood aan een onafhankelijk klankbord. Elke binnenkomer zou op de hoogte moeten zijn dat er zoiets bestaat als het justitieel welzijnswerk. Maar bekendheid alleen is niet genoeg: de drempel om effectief naar het justitieel welzijnswerk toe te stappen moet voldoende laag zijn.

HOOFDSTUK VI

DE GEDETINEERDEN, HUN NAASTBESTAANDEN EN HUN SLACHTOFFERS

In dit hoofdstuk gaan we in op enkele "significante anderen" in het leven van de gedetineerden. Deze sociologische term verwijst naar personen die een grote invloed uitoefenen op het leven van een individu, op diens zelfevaluatie en op de aanvaarding of verwerping van verschillende normen door dit individu. De significante anderen in dit hoofdstuk zijn de naastbestaanden van de gedetineerden en de slachtoffers van de gepleegde misdrijven. Hier komt de houding van de gedetineerde tegenover deze personen aan bod en de vraagstelling in hoeverre we in dit verband van significante anderen kunnen spreken.

1 NAASTBESTAANDEN

Dat de naastbestaanden een cruciale rol spelen in het leven van de gedetineerde mocht al blijken uit de vorige hoofdstukken. Tijdens de detentie zijn zij een steun en toeverlaat. Bovendien vormen zij de belangrijkste band met de buitenwereld. Ten slotte bieden de naastbestaanden een uitzicht op een stabiele toekomst na de detentie. Het bezoek geniet bij de gedetineerde alle voorrang en de briefwisseling floreert in de gevangenis.

Onder deze hoofding gaan we eerst in op het bestaan en het behoud van relaties. Daarna komt de woon- en leefsituatie voor en na de detentie aan bod. Er is ook aandacht voor de rol die het justitieel welzijnswerk speelt in de hulpverlening aan naastbestaanden. Ten slotte gaan we in op de rol van het bezoek in de gevangenis.

1.1 RELATIES

Naastbestaanden zijn geen evidentie voor een gedetineerde. In hoofdstuk III stelden we al vast dat gedetineerden veelal mensen waren zonder sterke relationele banden.

Daarbij komt nog dat het in stand houden van de bestaande relaties na de arrestatie of de veroordeling geen sinecure is. Het contact met een aantal naastbestaanden verloopt omwille van de gepleegde feiten soms stroef. De ontgoocheling bij die naastbestaanden is vaak groot. Daarom voelen de gedetineerden ook de nood om het goed te maken tegenover hun naastbestaanden. Dit kan verschillende vormen aannemen zoals het lid worden van een drugsvrije afdeling, een therapie met een psycholoog, het volgen van onderwijs of een beroepsopleiding, enz. Maar soms wordt het contact helemaal verbroken. Niet zelden is het slachtoffer van het misdrijf ook een naastbestaande.

Verder blijkt het moeilijk om relaties in stand te houden doorheen de detentie. Hoe langer de detentie duurt, hoe meer relaties stuklopen. Dat blijkt duidelijk uit Tabel 48. Gemiddeld heeft ongeveer zes op tien gedetineerden een partner. Het aantal gedetineerden met partner neemt af naarmate de detentieduur toeneemt. Langgestraften zijn na het uitzitten dan ook niet alleen vervreemd van de samenleving maar zij hebben bovendien minder vaak een hechte relatie om de draad van het vrije leven weer mee op te nemen.

TABEL 48: AANTAL GEDETINEERDEN MET PARTNER VOLGENS DETENTIEDUUR

Detentieduur	Partner	Geen partner	Totaal (N=345)
minder dan een maand	65,6	34,4	100,0
1 maand tot 1 jaar	66,9	33,1	100,0
1 jaar tot 3 jaar	53,8	46,2	100,0
3 jaar tot 5 jaar	58,6	41,4	100,0
meer dan 5 jaar	39,0	61,0	100,0
Totaal	58,8	41,2	100,0

Ontbrekend (N=34) $\chi^2=12,06$; $df=4$; $p<0,02$
 $\tau=.151$

Vermeldenswaard in dit verband is nog dat oudere gedetineerden niet vaker een partner hebben dan jongere.

1.2 LEEFSITUATIE

De detentie heeft door haar invloed op relaties ook een effect op de leefsituatie voor en na de detentie. Tabel 49 vergelijkt de leefsituatie voor de detentie met de verwachting van de gedetineerden omtrent hun leefomgeving na de detentie. Opvallend is vooral de toename van gedetineerden die in een opvangcentrum zouden willen wonen na hun vrijlating. Het aantal gedetineerden dat bij anderen intrekt, daalt dan weer sterk. Verder heeft 10,6% van de gedetineerden er nog steeds geen idee van waar zij na hun detentie zullen wonen.

TABEL 49: LEEFSITUATIE VOOR EN NA DE DETENTIE

	Voor de detentie		Na de detentie	
	N	%	N	%
alleen	99	28,6	80	23,3
bij de partner	72	21,0	60	17,8
bij de kind(eren)	9	2,5	10	3,1
bij partner en kind(eren)	72	20,9	63	18,4
bij (één van) de ouders	46	13,4	51	15,0
in een opvangcentrum	9	2,7	20	5,7
bij anderen	15	4,3	6	1,8
andere	23	6,6	15	4,3
weet niet	-	-	36	10,6
Totaal	345	100,0	341	100,0

Ontbrekend (N=34) Ontbrekend (N=38)

Maar bovenstaande tabel verhuult de grote verschuivingen tussen de leefsituatie voor en na de detentie. Tabel 50 biedt een beter zicht daarop. Bijna de helft van wie voordien alleen woonde, zoekt

naar een alternatieve leefsituatie na de detentie. Men verkiest een woonsituatie waarin de controle groter is. Heel wat gedetineerden trekken daarom opnieuw bij hun ouders in. Maar vaak is dat ook de enige financieel haalbare mogelijkheid.

Ook slechts iets meer dan de helft van de gedetineerden die voor de detentie met hun partner samenwoonden, trekt er nadien opnieuw bij in. Het merendeel van de gedetineerden die dit niet doen, gaat alleen wonen of trekt bij de ouders in. Wanneer er kinderen in het geding zijn, blijft de situatie standvastiger, zo blijkt. Ofwel zijn deze kinderen het resultaat van een standvastiger relatie ofwel maken deze kinderen de relatie tussen de ouders standvastiger.

De meeste gedetineerden die voor de detentie in het ouderlijk huis woonden, blijven daar. Wie in een opvangcentrum of bij anderen inwoonde, is het minst geneigd deze situatie te handhaven.

TABEL 50: *VERSHUIVINGEN IN DE WOONSITUATIE VOOR EN NA DE DETENTIE*

Woonsituatie vóór de detentie	Woonsituatie na de detentie									Totaal (N=329)
	alleen	bij mijn partner	bij mijn kinderen	bij partner & kinderen	bij ouders	opvang- centrum	bij anderen	andere	weet niet	
alleen	53,6	6,2	1,0	2,1	12,4	6,2	3,1	3,1	12,4	100,0
bij mijn partner	13,2	54,4	1,5	4,4	8,8	4,4	1,5	4,4	7,4	100,0
bij mijn kind(eren)	12,5	12,5	62,5	12,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
bij partner en kind(eren)	2,9	4,3	5,7	75,7	0,0	2,9	0,0	2,9	5,7	100,0
bij (één van) mijn ouders	11,9	11,9	0,0	0,0	66,7	0,0	0,0	2,4	7,1	100,0
in een opvangcentrum	37,5	12,5	0,0	0,0	0,0	37,5	0,0	0,0	12,5	100,0
bij anderen	6,7	13,3	0,0	0,0	20,0	0,0	6,7	20,0	33,3	100,0
andere	23,8	14,3	0,0	4,8	0,0	19,0	4,8	14,3	19,0	100,0
Totaal	23,7	17,6	3,3	18,2	14,9	5,5	1,8	4,6	10,3	100,0

Ontbrekend (N=50)

Het mag ondertussen duidelijk zijn dat de detentie niet alleen voor de gedetineerde een ingrijpende gebeurtenis is. De naastbestaanden ondergaan voor een stuk mede deze straf. Veel gedetineerden realiseren zich dat hun familie in zekere zin veel erger gestraft wordt dan zij. De naastbestaanden hebben niets misdaan en toch verandert heel hun leven door de detentie. Er moet een oplossing gevonden worden voor de kinderen³¹. Deze kunnen lang niet altijd bij de partner blijven. Soms zit de partner ook in de gevangenis. Er moet dan naar opvang gezocht worden. Vaak valt ook de kostwinner van het gezin weg en dat brengt de achterblijvende gezinnen in financiële moeilijkheden. Het vraagt vaak om een hele reorganisatie van het gezin. Wanneer we de inkomsten van de partners met wie de gedetineerden voor de detentie samenwoonden, vergelijken met de inkomsten sinds de vrijheidsberoving, merken we dat het aantal partners dat voor de detentie geen inkomsten had, sinds de detentie met ruwweg twee derde afgenomen is (Tabel 51). Deze partners zijn ofwel beginnen werken ofwel afhankelijk geworden van OCMW-steun. Een andere vaststelling is dat het aantal "andere" inkomsten fors toeneemt na de hechtenis. Het gaat hier vooral om familiale steun of om een gedeelte van de inkomsten van de gedetineerde partner. Voor het overige blijven de inkomsten voor en na de detentie redelijk constant al blijkt wel uit onze gegevens dat een kwart van de

³¹ Voor meer informatie over dit onderwerp verwijzen we naar volgend onderzoek: S. BUYSE, K. DE JAEGER, M. H. SAUVEUR, *Als je ouder in de gevangenis zit... hoe dichtbij blijven*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1996

TABEL 53: VERGELIJKING TUSSEN CONTACTEN VAN GEDETINEERDEN EN VAN HUN NAASTBESTAANDEN MET HET JUSTITIEEL WELZIJNSWERK

		Naastbestaanden						Totaal		
		Contact			Geen contact			N	rij%	kol%
		N	rij%	kol%	N	rij%	kol%			
Gedetineerden	Contact	68	40,0	90,7	102	60,0	40,5	170	100,0	65,6
	Geen contact	7	4,5	9,3	150	95,5	59,5	157	100,0	34,4
Totaal		75	22,2	100,0	252	77,8	100,0	327	100,0	100,0

Ontbrekend (N=38) $\chi^2=58,33$; $df=1$; $p<<0,001$

Het is dan ook niet verwonderlijk dat bijna acht op tien contacten met de naastbestaanden op initiatief van de gedetineerde gebeuren. Eerder bleek immers al dat gedetineerden zich vaak grote zorgen maken over de situatie thuis, nu ze er niet meer zijn. Soms neemt het justitieel welzijnswerk ook zelf het initiatief (Tabel 54).

TABEL 54: INITIATIEFNEMER VAN HET CONTACT TUSSEN DE NAASTBESTAANDEN EN HET JUSTITIEEL WELZIJNSWERK

	N	%
Gedetineerde	53	73,4
Naastbestaanden	12	16,6
Het justitieel welzijnswerk	6	8,6
andere	1	1,4
Totaal	72	100,0

Ontbrekend (N=4)

1.4 BEZOEK

Hoe essentieel het bezoek is voor de gedetineerden is al genoeg in de verf gezet. Laten we eens kijken hoe vaak gedetineerden bezoek ontvangen (Tabel 55).

TABEL 55: BEZOEKFREQUENTIE

	N	%
één of meer keren per week	175	49,3
één of meer keren per maand	77	21,5
enkele keren per jaar	42	11,9
nooit	61	17,2
Totaal	355	100,0

Ontbrekend (N=24)

De helft van de gedetineerden ontvangt minstens elke week bezoek, bij één op vijf is dat één of meerdere keren per maand. Problematischer is de bijna 30% die hooguit een paar keer per jaar bezoek krijgt.

De redenen voor het al dan niet hebben van bezoek zijn divers. Voor buitenlanders is bezoek geen evidentie. Daarnaast zijn er natuurlijk ook gedetineerden die gewoon niemand meer hebben om op bezoek te komen, die al hun sociale relaties verloren hebben. Maar er is ook een grote groep gedetineerden die ver van huis in de gevangenis zit. De naastbestaanden van deze mensen hebben het vaak niet al te breed, zeker niet de partners van de gedetineerden. In sommige gevangnissen is het bovendien zo dat wanneer de bezoeker zich eventjes te laat aanmeldt, hij onverrichter zake

teruggestuurd wordt. Op zo'n ogenblik blijft de gedetineerde ook met vraagtekens zitten: "Waarom is ze niet gekomen?" Deze strengheid weegt zeer zwaar.

De frequentie van het bezoek is ook erg afhankelijk van de gevangenis waarin men verblijft. Vaak wordt de bezoektijd beknot omwille van infrastructurele redenen om iedereen aan de beurt te kunnen laten. Maar dit in overweging genomen blijft het opvallend hoe sommige gevangenissen er wel in slagen relatief veel bezoek te organiseren en andere niet. Ook op dit vlak lijkt men met een gezonde dosis goodwill veel te kunnen bereiken.

Wie op bezoek komt bij de gedetineerden is terug te vinden in Tabel 56. De helft van de gedetineerden krijgt bezoek van familie, ouders en partner. Relatief gezien kan je eigenlijk stellen dat de partner de meest frequente bezoeker is want 84% van de partners komt op bezoek. Bij 69% van de gedetineerden met kinderen komen deze ook op bezoek. Als we aannemen dat bijna iedereen ouders en familie heeft, kunnen we stellen dat ongeveer de helft van de gedetineerden bezoek van hen krijgt. Vrienden scoren minder goed maar zij zijn ook niet in alle gevangenissen welkom.

TABEL 56: WIE ZIJN DE BEZOEKERS?

	N (N=294)	% van de antwoorden	% van de gedetineerden
partner	145	21,6	49,1
kinderen	92	13,7	31,3
ouders	143	21,4	48,7
familie	162	24,1	55,0
vrienden	96	14,3	32,7
vrijwilliger	22	3,2	7,3
andere	11	1,7	3,8
Totaal	671	100,0	

Ontbrekend (N=24); Krijgt nooit bezoek (N=61)

1.5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Naastbestaanden zijn het belangrijkste voor de gedetineerden. Zij zijn een steun en toeverlaat tijdens de detentie en zij bieden de hoop op een betere toekomst erna. Vandaar het grote belang van alle vormen van bezoek voor de gedetineerden. Er lopen immers nog steeds heel wat relaties stuk doorheen de detentie.

Daarnaast ontvangen een aantal gedetineerden geen bezoek. Zij ervaren dit als een groot gemis.

➤ **AANBEVELINGEN**

Algemeen beseffen de gevangenissen het belang van het bezoek en zij besteden er veel aandacht aan. Toch is dat zeker niet overal het geval. Soms zijn de bezoeken erg beperkt. Soms getuigen de bezoeksregels van ook weinig respect voor de bezoekers en de plaats die het bezoek inneemt in het leven van de gedetineerde. Het is moeilijk verdedigbaar dat de gedetineerden in één gevangenis meer recht zouden hebben op bezoek dan die in een andere.

Daarnaast mogen we niet vergeten dat er ook gedetineerden zijn die nooit bezoek ontvangen. Voor hen zouden dan misschien wel een aantal aparte activiteiten moeten georganiseerd worden.

2 SLACHTOFFERS

In dit post-Dutrouxtijdperk waarin het debat rond slachtofferhulp en herstelgerichte detentie volop lopende is, kunnen we niet voorbij aan het slachtofferaspect binnen de detentie. Onder deze hoofding besteden we eerst aandacht aan het begrip herstelgerichte detentie. Daarna proberen we na te gaan in hoeverre dit de gedetineerden aanspreekt.

2.1 HERSTELGERICHTE DETENTIE

Een herstelgerichte detentie betekent een detentie-invulling die, naast de elementen die gericht zijn op de reïntegratie van de dader, ook aandacht besteedt aan de relatie van de dader met het slachtoffer. Hierbij wordt een beroep gedaan op de verantwoordelijkheid van de gedetineerde om de gemaakte schade, zowel materieel als immaterieel, zoveel mogelijk te herstellen. Voor het *slachtoffer* zou dit moeten leiden tot het herstel van de betrokken schade, zodat het slachtoffer het gebeurde een plaats kan geven in zijn eigen leven, zodat de draad van het eigen leven weer kan worden opgenomen. Voor de *dader* kan dit betere kansen tot reïntegratie creëren.

Herstel is dus iets wat beide partijen kan aanbelangen. Maar dat is helemaal niet evident. Veel slachtoffers van zware delicten zeggen "dat is niet te herstellen". Bovendien is het slachtoffer wel van meet af aan bezig met de dader maar omgekeerd is dat niet zo. Vaak ontbreekt bij de dader het besef van wat hij teweeggebracht heeft. Dit besef is nochtans een noodzakelijke voorwaarde om met herstel te kunnen starten want veel gedetineerden staan helemaal niet stil bij het slachtoffer. Het heeft geen zin over herstel te praten als men geen idee heeft over wat men veroorzaakt heeft.

Tot voor kort werd bij de detentie-invulling nauwelijks aandacht besteed aan de relatie van de dader met het slachtoffer. Daar is de laatste jaren verandering in gekomen:

- In drie Vlaamse gevangenissen liep er het pilootproject "herstelgerichte detentie", gesubsidieerd door het ministerie van Justitie, waarbij bekeken werd hoe de herstelgedachte in de strafinrichtingen meer in de praktijk kon gebracht worden.
- Er waren de cursussen "slachtoffer in beeld". Deze cursus is erop gericht het besef bij te brengen wat de dader het slachtoffer aangedaan heeft. Gedetineerden nemen op vrijwillige basis deel aan de cursus. De cursussen hadden veel bijval en veel gedetineerden vroegen om opvolging.
- Als opvolging van het pilootproject "herstelgerichte detentie" is ondertussen in elke gevangenis een herstelconsulent aangesteld. Deze hebben als taak het gevangenisbeleid, -klimaat en de detentie een meer herstelgerichte invulling te geven.
- Ondertussen startte, gesubsidieerd door de Vlaamse Gemeenschap, een pilootproject in twee gevangenissen, waarbij het aanbieden van "slachtoffer in beeld" gecombineerd wordt met een herstelbemiddelingsaanbod. Hiermee wordt tegelijkertijd tegemoetgekomen aan de vraag van gedetineerden om opvolging en aan de vraag van heel wat slachtoffers die meer zicht wensen te krijgen in de beweegredenen van de dader en (soms) wensen te komen tot een effectieve bemiddeling tussen slachtoffer en dader. Dit project moet ook toelaten om te komen tot een betere samenwerking tussen de herstelconsulenten en de andere justitiële actoren binnen de

gevangenis enerzijds en het aanbod aan slachtofferhulp, hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en de concrete dader-slachtofferbemiddeling vanuit de Vlaamse Gemeenschap anderzijds.

Waar het hele systeem er vroeger op gericht was om de gedetineerde alle verantwoordelijkheid af te nemen, wil men met deze meer herstelgerichte invulling bereiken dat daders meer mogelijkheden aangereikt krijgen om hun verantwoordelijkheid op te nemen en dat meer met de noden van de slachtoffers rekening gehouden wordt.

2.2 CIJFERGEGEVENS

Het is ondoenbaar om in ons beperkte onderzoek zoiets als de bereidheid van de dader om iets voor het slachtoffer te (willen) doen in kaart te brengen. Uit de vorige paragraaf bleek al dat dit bij uitstek een behoefte is die maar naar voor komt naarmate ze door anderen blootgelegd wordt (zoals in de cursus "slachtoffer in beeld") en naarmate ze zicht krijgt op invulling. Toch hebben we enkele belangrijke vaststellingen kunnen doen in dit verband.

Vooreerst vroegen wij aan de gedetineerden of er slachtoffers waren bij hun misdrijf. Wij lieten de gedetineerden vrij het begrip slachtoffer interpreteren. Ongeveer zes op tien gedetineerden zegt dat er een slachtoffer was. Het is onmogelijk in te schatten hoe groot het werkelijke aantal is. Veel hangt af van de definitie die je aan slachtoffer geeft. Uit de contacten met gedetineerden bleek dat gedetineerden die lichamelijke letsels aan iemand toegebracht hadden, deze persoon bijna altijd als slachtoffer erkenden. Anders was het wanneer het enkel financiële of materiële schade betrof of wanneer de dader niet rechtstreeks in contact kwam met zijn slachtoffer.

Aan de gedetineerden die erkenden slachtoffers te hebben gemaakt, vroegen wij vervolgens of zij het voor zichzelf nodig vonden dat de gevangenis hun meer mogelijkheden zou bieden om het goed te maken met de slachtoffers of de nabestaanden. Op die vraag antwoordde 70,2% onder hen bevestigend. Dat is alles bij elkaar 41% van alle gedetineerden. Wat zouden deze mensen dan liefst ondernemen om het goed te maken met hun slachtoffer (Tabel 57)?

TABEL 57: WAT ZOU JE WILLEN DOEN NAAR JE SLACHTOFFER(S) OF DIENS NABESTAANDEN TOE?

	N	% van de antwoorden	% van de gedetineerden
Informatie vragen over het slachtoffer	32	19,9	27,2
Een brief schrijven	37	22,8	31,3
Schadevergoeding betalen	67	41,7	57,3
andere	25	15,5	21,3
Totaal	161	100,0	

Ontbrekend (N=3)

Bijna 60% van de gedetineerden "met slachtoffers" duidt schadevergoeding betalen aan om het goed te maken met het slachtoffer. Hoewel zij meerdere antwoorden mochten aanduiden, beperkten de meesten onder hen (60%) zich tot het aanduiden deze ene antwoordmogelijkheid. Het frustreert veel gedetineerden dat zij een grote schuld hebben tegenover de burgerlijke partij maar deze niet kunnen betalen omdat zij in de gevangenis amper iets verdienen. Velen zien het betalen van de burgerlijke

partij als het betalen van schadevergoeding terwijl dit enkel een deel is van de uitvoering van het vonnis.

De overige antwoorden (informatie vragen, een brief schrijven en andere) liggen in de lijn van wat echt onder herstelbemiddeling verstaan wordt. Het gaat hier om communicatie naar de slachtoffers toe. Men wil zijn spijt betuigen, excuses aanbieden en om vergeving vragen. Soms wil men ook uitleg geven. Veertien gedetineerden spraken van rechtstreeks contact met het slachtoffer.

2.3 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Binnen de gevangenis heerst geen herstelgerichte cultuur die aandacht heeft voor het slachtoffer. In de diepte-interviews brachten de gedetineerden dan ook slechts sporadisch het slachtoffer naar voor. Er was welgeteld één gedetineerde die in de enquête verwees naar zijn slachtoffer als antwoord op de vraag welk zijn huidige probleem was. Maar er zijn wel degelijk argumenten te vinden voor de stelling dat een aantal gedetineerden al dan niet bewust moeite hebben met het feit dat ze slachtoffers maakten. Dit blijkt onder andere uit de vaststelling dat de gedetineerden die erkennen dat er slachtoffers waren bij het plegen van hun misdrijf, systematisch meer de hulpverlening opzoeken dan de anderen. Tabel 58 toont het verschil tussen het aantal contacten met de psychosociale dienst in de afgelopen maand. Gedetineerden met slachtoffers hebben meer contacten.

TABEL 58: AANTAL CONTACTEN MET DE PSYCHOSOCIALE DIENST IN DE AFGELOPEN MAAND

	Aantal contacten in de afgelopen maand				Totaal (N=321)
	0	1	2	3 of meer	
Slachtoffer	31,6	21,5	20,9	25,9	100,0
Geen slachtoffer	48,5	27,0	11,7	12,9	100,0
Totaal	40,2	24,3	16,2	19,3	100,0

Ontbrekend (N=58)

$\chi^2=17,94$; $df=3$; $p<<0,001$

Tabel 59 en Tabel 60 bevestigen dat gedetineerden met een slachtoffer significant meer contacten vragen met de psychosociale dienst en deze contacten ook meer nodig vinden.

TABEL 59: WIE NAM HET INITIATIEF TOT HET LAATSTE CONTACT MET DE PSYCHOSOCIALE DIENST?

	Initiatiefnemer tot laatste contact			Totaal (N=326)
	Gedetineerde	PSD	Nooit contact	
Slachtoffer	67,5	25,2	7,4	100,0
Geen slachtoffer	49,7	30,7	19,6	100,0
Totaal	58,6	27,9	13,5	100,0

Ontbrekend (N=53)

$\chi^2=14,38$; $df=2$; $p<0,001$

TABEL 60: AANTAL GEDETINEERDEN DAT MEER BEGELEIDING VAN DE PSYCHOSOCIALE DIENST NODIG ACHT

	Meer begeleiding nodig?		Totaal (N=333)
	Ja	Neen	
Slachtoffer	78,8	21,2	100,0
Geen slachtoffer	66,3	33,7	100,0
Totaal	72,7	27,3	100,0

Ontbrekend (N=46)

$\chi^2=6,62$; $df=1$; $p<0,025$

Er is ook een duidelijk verschil in de persoon van wie men deze begeleiding wil krijgen. Gedetineerden met slachtoffer kiezen meer voor psychologische en psychiatrische begeleiding (Tabel 61).

TABEL 61: VAN WIE WILLEN DE GEDETINEERDEN MEER BEGELEIDING?

	Van wie wil je meer begeleiding?			Totaal (N=235)
	Maatschappelijk assistent	Psycholoog	Psychiater	
Slachtoffer	51,8	37,3	10,8	100,0
Geen slachtoffer	69,9	23,6	6,5	100,0
Totaal	59,5	31,5	9,0	100,0

Ontbrekend (N=144) $\chi^2=9,63$; $df=2$; $p<0,01$

Deze vaststellingen gaan in beperktere mate ook op voor de hulpverlening van het justitieel welzijnswerk. Gedetineerden met slachtoffer hebben een grotere kennis van het justitieel welzijnswerk (Tabel 62). Dit blijkt niet het gevolg te zijn van het feit dat zich in deze groep relatief meer gedetineerden bevinden die al langer in de gevangenis zitten en daardoor meer kennis verworven hebben over de verschillende instanties in de gevangenis.

TABEL 62: KENNIS VAN HET JUSTITIEEL WELZIJSWERK

	Kennis van het justitieel welzijnswerk			Totaal (N=334)
	Goed	Beperkt	Geen	
Slachtoffer	67,1	16,5	16,5	100,0
Geen slachtoffer	44,5	15,9	39,6	100,0
Totaal	56,0	16,2	27,8	100,0

Ontbrekend (N=45) $\chi^2=23,68$; $df=2$; $p<<0,001$

➤ **AANBEVELINGEN**

Al bij al blijken de gedetineerden die zich ervan bewust zijn slachtoffers te hebben gemaakt, duidelijk de nood te voelen om hierover te praten en eventueel stappen te ondernemen naar de slachtoffers toe. Om aan de noden van deze mensen tegemoet te komen, is er een structuur nodig die deze mensen kan helpen met hun gevoelens.

Daarnaast is er een aanzienlijke groep gedetineerden bij wie het besef ontbreekt van wat zij hun slachtoffers aangedaan hebben. Een cursus als "slachtoffer in beeld" helpt om dit besef bij te brengen. Maar het aanbieden van deze cursus moet samengaan met een opvolging van de deelnemende gedetineerden om hen te begeleiden bij de gevoelens die deze cursus losmaakt.

DEEL III

DE RESULTATEN

- SPECIFIEKE DOELGROEPEN -

HOOFDSTUK VII

MANNEN EN VROUWEN

Deel III diversifieert de onderzoeksresultaten naar verschillende groepen van gedetineerden. In dit zevende hoofdstuk komen de verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke gedetineerden aan bod.

In de inleiding schetsen we kort de leefwereld van de vrouwen in de gevangenis. Daarna gaan we in op de gelijkenissen en verschillen in hulp- en dienstverleningsbehoeften tussen mannen en vrouwen. Onder een derde hoofding is er aandacht voor de slachtoffers en naastbestaanden en ten slotte trekken we enkele conclusies.

Bij de interpretatie van de resultaten is het belangrijk rekening te houden met het kleine aantal vrouwen in de steekproef (29). Dit zorgt ervoor dat het betrouwbaarheidsinterval rond de resultaten groter is waardoor verschillen tussen mannen en vrouwen niet altijd ten volle tot uiting komen. De verschillen waarvan hieronder sprake zijn dan ook slechts de meest duidelijke.

1 INLEIDING

1.1 VROUWEN IN DE GEVANGENIS

Vrouwen maken slechts 5% uit van de gedetineerdenpopulatie. Algemeen wordt aangenomen dat vrouwen minder vaak crimineel gedrag vertonen maar ook minder vlug gearresteerd worden. Vanwege hun geringe aantal en de scheiding tussen mannelijke en vrouwelijke gedetineerden zijn er slechts vier vrouwengevangnissen: Antwerpen, Brugge, Gent en Vorst (Berkendaal). In de eerste drie gevangnissen zijn de vrouwen in een aparte vleugel ondergebracht, Berkendaal is een aparte gevangenis. Vrouwen en mannen worden over het algemeen strikt gescheiden gehouden.

Deze strikte scheiding heeft voor de vrouwen het voordeel dat ze vanwege hun geringe aantal niet zo erg te kampen hebben met overbevolkingsproblemen. Vrouwen zitten daarom ook vaker alleen op een cel dan de mannen (Tabel 63). De vrouwenvleugels kennen niet zo'n strak regime, het personeelstekort is er ook kleiner. De sfeer op een vrouwenvleugel is daarom ook gemoedelijker: er is minder rebellie, vrouwen zijn doorgaans meegaander tegenover oversten en hulpverleners. Anderzijds hebben vrouwen meer emotionele uitbarstingen zoals huilbuien. De vrouwelijke gedetineerden maken vaak de vergelijking tussen de gevangenis en de kostschool.

TABEL 63: AANTAL GEDETINEERDEN DAT ALLEEN OP CEL ZIT VOLGENS GESLACHT

Geslacht	Aantal gedetineerden op cel		Totaal (N=368)
	Alleen	Meerdere	
Mannen	52,9	47,1	100,0
Vrouwen	85,7	14,3	100,0
Totaal	54,3	45,7	100,0
Ontbrekend (N=11)			$\chi^2=11,25$; $df=1$; $p<0,001$

1.2 EEN PROFIEL VAN DE VROUWELIJKE GEDETINEERDE

Het profiel van de vrouwelijke gedetineerden verschilt nauwelijks van dat van hun mannelijke collega's. We konden op basis van de steekproef nauwelijks verschillen ontdekken qua leeftijdsverdeling, scholingsgraad, nationaliteit en land van verblijf.

2 DIENSTVERLENING

2.1 INLEIDING

Omdat de vrouwelijke en mannelijke gedetineerden gescheiden van elkaar zijn, wordt de dienstverlening eveneens apart georganiseerd³². Het is wel mogelijk dat hierbij gedeeltelijk dezelfde infrastructuur gebruikt wordt. We zullen in wat volgt vooral oog hebben voor de vraag of deze apart georganiseerde dienstverlening een groter of kleiner bereik heeft naargelang het mannen dan wel vrouwen betreft en of de voorkeuren en behoeften van mannen en vrouwen verschillend zijn.

2.2 SOCIAAL-CULTUREEL WERK

De vrouwen in onze steekproef namen niet significant meer of minder deel aan activiteiten dan mannen.

2.3 SPORT

De vrouwen doen wat minder aan sport dan de mannen maar zij vragen ook minder uren sport dan de mannen. De voorkeuren voor de verschillende sporten liggen ook erg verschillend. Tabel 64 toont dat bij vrouwen voetbal en "cafésporten" minder populair zijn. Fitness is ook bij vrouwen het populairst maar krijgt wel een andere invulling zoals aerobics, tae bo, enz. Ook volleybal en badminton scoren goed.

³² Hierop zijn er slechts enkele uitzonderingen. Zo gaan films en optredens in bepaalde gevangenissen wel gemengd door. Maar dan nog zitten de mannen en de vrouwen soms apart.

TABEL 64: VOORKEUREN VAN MANNEN EN VROUWEN VOOR DE BEOEFENING VAN VERSCHILLENDE SPORTTAKKEN

	Geslacht					
	Mannen			Vrouwen		
	N (N=311)	% v/d sporten	% v/d gedet.	N (N=24)	% v/d sporten	% v/d gedet.
Badminton	45	5,7	14,5	7	13,0	29,2
Basketbal	54	6,8	17,4	6	11,1	25,0
Biljart	100	12,6	32,2	1	1,9	4,2
Fitness	201	25,4	64,6	16	29,6	54,2
Pétanque	22	2,8	7,1	0	0,0	0,0
Sjoelbak	7	0,9	2,3	1	1,9	4,2
Tafeltennis	84	10,6	27,0	4	7,4	16,7
Voetbal	150	18,9	48,2	3	5,6	12,5
Volleybal	82	10,4	26,4	12	22,2	50,0
andere	47	5,9	15,1	4	7,4	29,2
Totaal	792	100,0		54	100,0	

Ontbrekend (N=44) $\chi^2=28,45$; $df=9$; $p<0,001$

2.4 LECTUURVOORZIENING

Vrouwen hebben andere leatuurvoorkeuren. Informatieve boeken zijn veel minder in trek bij de dames. Liefdesdrama's zijn erg populair, informatieve boeken minder. Stationsromannetjes gaan rond van cel tot cel op de vrouwen vleugels.

"Ik las vroeger nooit van die boekskes. Maar hier in de gevangenis ben ik die 'Harlequin'-romanekes beginnen lezen. 't Is echt een verslaving."

TABEL 65: LECTUURVOORKEUREN VAN MANNELIJKE EN VROUWELIJKE GEDETINEERDEN

	Geslacht		Totaal (N=322)
	Mannen	Vrouwen	
Informatieve boeken	34,2	14,3	33,3
Strips	7,0	9,5	7,1
Romans	18,9	47,6	20,1
- actie	7,3	0,0	7,1
- drama	1,3	19,0	2,2
- humor	3,0	0,0	2,8
- romantiek	3,0	19,0	3,7
- thriller	4,3	9,5	4,3
Tijdschriften	24,6	19,0	24,4
Niets	10,6	4,8	10,5
andere	4,7	4,8	4,6
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=57) $\chi^2=44,10$; $df=9$; $p<<0,001$

2.5 ONDERWIJS

Volgens onze gegevens zouden vrouwen iets vaker onderwijs in de gevangenis volgen dan mannen maar erg significant is het verschil niet. Of zij dit onderwijs anders beleven, andere motieven hebben om te leren of gemakkelijker leren dan mannen, weten we niet. Daarvoor zitten er te weinig vrouwen

die onderwijs volgen in de steekproef. In de diepte-interviews wijst niets erop dat er hierbij een verschil zou zijn tussen mannen en vrouwen.

2.6 ARBEIDSTOELEIDING

De vrouwelijke gedetineerden kenden voor hun detentie vaak een andere werksituatie dan hun mannelijke collega's (Tabel 66). Ongeveer één op vier was huisvrouw.

TABEL 66: WERKSITUATIE VÓÓR DE DETENTIE NAAR GESLACHT

	Geslacht		Totaal (N=348)
	Mannen	Vrouwen	
ik ging de hele dag naar school	1,9	0,0	1,7
ik had betaald werk	45,7	34,6	45,1
ik was werkloos	30,1	26,9	30,2
ik was huisman/huisvrouw	1,2	23,1	2,3
ik was gepensioneerd	3,1	0,0	2,9
ik was met ziekte- of bevallingsverlof	4,7	3,8	4,6
ik was in loopbaanonderbreking	0,9	0,0	0,9
ik was arbeidsongeschikt	9,9	7,7	9,8
andere	2,5	3,8	2,6
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=31) $\chi^2=42,51$; $df=8$; $p<<0,001$

In de gevangenis werken vrouwen vaker dan mannen (Tabel 67). Als gevolg daarvan zitten zij ook minder lang op cel zitten: gemiddeld 14,5 uur per dag tegenover 17 uur bij de mannen.

TABEL 67: AANTAL GEDETINEERDEN DAT WERKT IN DE GEVANGENIS VOLGENS GESLACHT

	Werk tijdens detentie		Totaal (N=367)
	Ja	Neen	
Mannen	59,7	40,3	100,0
Vrouwen	85,2	14,8	100,0
Totaal	60,9	39,1	100,0

Ontbrekend (N=12) $\chi^2=6,86$; $df=1$; $p<0,01$

Dit alles blijkt echter geen verschil uit te maken voor de antwoorden op de vragen rond arbeidstoeleiding. Zij hebben niet minder hulp nodig bij het vinden van werk buiten de gevangenis. Verder zijn zij even bereid en enthousiast als de mannen om een beroepsopleiding te volgen. In onze steekproef is er trouwens geen significant aantal minder vrouwen dat een beroepsopleiding volgt ook al bestaat er voor de vrouwen geen vergelijkbaar alternatief voor het Penitentiair Schoolcentrum Hoogstraten.

2.7 CONCLUSIE

Wanneer we de voorkeuren voor de verschillende sectoren binnen de dienstverlening bekijken, merken we kleine verschillen. Zo vragen vrouwen meer om ontspannende en stressregulerende activiteiten en minder om vormende activiteiten. Dit kwam ook al tot uiting in de leatuurvoorkeur.

3 HULPVERLENING

Op het vlak van de hulpverleningsbehoefte vonden we geen enkel verband met het geslacht. De verschillen die er zouden bestaan, zijn dus erg beperkt. Vrouwen maken melding van dezelfde problemen, stappen even vaak naar de hulpverlening en gaan bij dezelfde personen te rade.

4 NAASTBESTAANDEN EN SLACHTOFFERS

4.1 NAASTBESTAANDEN

Op het vlak van de naastbestaanden bestaan er enkele markante verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke gedetineerden. Hoewel vrouwen niet vaker een partner hebben, hebben ze toch vaker kinderen. Kinderloze vrouwen zijn uitzonderlijk: vier op vijf vrouwelijke gedetineerden zijn moeders (Tabel 68).

TABEL 68: AANTAL GEDETINEERDEN MET KINDEREN VOLGENS GESLACHT

Geslacht	Kinderen		Totaal (N=347)
	Ja	Neen	
Mannen	47,0	53,0	100,0
Vrouwen	80,8	19,2	100,0
Totaal	48,5	51,5	100,0

Ontbrekend (N=32) $\chi^2=10,95$; $df=1$; $p<0,001$

Dit heeft ook zijn weerslag op de woonsituatie van de vrouwen voor en na de detentie. Tabel 69 toont hoe vrouwen in plaats van alleen te wonen vaak alleenstaande moeders zijn en hun aandeel neemt na de detentie alleen maar toe.

TABEL 69: WOONSITUATIE VOOR EN NA DE DETENTIE NAAR GESLACHT

Woonsituatie	Voor de detentie			Na de detentie		
	Geslacht		Totaal (N=345)	Geslacht		Totaal (N=340)
	Mannen	Vrouwen		Mannen	Vrouwen	
alleen	29,5	11,5	28,6	24,1	8,3	23,3
bij mijn partner	20,7	26,9	21,0	17,4	25,0	17,8
bij mijn kind(eren)	1,9	15,4	2,5	2,2	20,8	3,1
bij partner en kind(eren)	20,4	30,8	20,9	18,7	12,5	18,4
bij (één van) mijn ouders	14,1	0,0	13,4	14,9	16,7	15,0
in een opvangcentrum	2,8	0,0	2,7	6,0	0,0	5,7
bij anderen	4,1	7,7	4,3	1,9	0,0	1,8
andere	6,6	7,7	6,6	4,1	8,3	4,3
weet niet	-	-	-	10,8	8,3	10,6
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=34/39) $\chi^2=24,71$; $df=7$; $p<0,001$ $\chi^2=28,46$; $df=7$; $p<0,001$

Dit onderzoek gaat niet dieper in op de problematiek van kinderen van gedetineerden. Daarvoor verwijzen we naar het onderzoek van de Koning Boudewijnstichting³³. Toch wensen we zeker niet dit

³³ S. BJYSE, K. DE JAEGHER, M. H. SAUVEUR, *Als je ouder in de gevangenis zit... hoe dichtbij blijven*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1996

probleem te onderschatten. Aangezien vier op vijf vrouwelijke gedetineerden moeders zijn, stelt de opvang van deze kinderen tijdens de detentie een belangrijk probleem. Op het ogenblik dat wij onze steekproef trokken, bevonden zich zeven zuigelingen bij hun moeder in de gevangenis. De moeders mogen de kindjes bij hen houden tot de leeftijd waarop ze naar school moeten.

Omdat er weinig vrouwengevangenis is, zitten de vrouwen soms ver van huis in de gevangenis. Dit stelt moeilijkheden voor het bezoek. Vooral de Limburgse vrouwen hebben hier last van aangezien er in Limburg geen vrouwengevangenis is. Er is ook geen open vrouwengevangenis maar aangezien het kleine aantal vrouwen is dit begrijpelijk. Bovendien weegt het bestaan van een open gevangenis vaak niet op tegen het feit dat de gedetineerden dan verder van huis kunnen komen te zitten.

4.2 SLACHTOFFERS

Volgens onze gegevens zijn vrouwen niet meer bezig met hun slachtoffer(s) dan de mannen. Ze vinden ook niet vaker dat de detentie meer herstelgericht moet zijn.

5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Ondanks het feit dat het socio-demografisch profiel van de vrouwen nauwelijks verschilt van dat van hun mannelijke collega's, zijn er toch nogal wat verschillen tussen mannen en vrouwen in de gevangenis. Hun leefsituatie en gedrag is anders. Toch zijn hun wensen in verband met de hulp- en dienstverlening niet erg verschillend. Mannen en vrouwen hebben veelal dezelfde zorgen omtrent de detentie maar voor vrouwen komt er vaker de zorg voor de kinderen bovenop. Op het vlak van de dienstverlening lijken vrouwen ook iets meer voor ontspannende activiteiten te kiezen dan voor vormende.

De vrouwen in de gevangenis zien zichzelf in een bevoorrechte positie tegenover de mannen. Zij hebben meer vrijheid, vaker werk, meer personeel, mogen meer hebben op cel van de buitenkantine, krijgen vaker schoon wasgoed, mogen vaker bellen en douchen, enz. Kortom, het regime in de vrouwenvleugels is lossier. Er is ook minder agressie dan bij de mannen.

HOOFDSTUK VIII

BEKLAAGDEN, VEROORDEELDEN EN GEÏNTERNEERDEN

In de inleiding van dit hoofdstuk gaan we in op de verschillen tussen beklaagden, veroordeelden en geïnterneerden. Daarna komen de behoeften aan hulp- en dienstverlening aan bod. Daarna volgt er als steeds een stuk over de significante anderen in het leven van de gedetineerden en een conclusie sluit het geheel af.

1 INLEIDING

1.1 DE VERSCHILLEN IN HECHTENISTITEL

1.1.1 Beklaagden

Wanneer iemand van een misdrijf verdacht wordt en de onderzoeksrechter beslist dat deze persoon best preventief in hechtenis genomen wordt, komt hij meestal in een arrondissementeel arresthuis terecht op een cel samen met enkele personen. In principe is de gedetineerde op dat ogenblik nog steeds onschuldig ook al verliest hij zijn vrijheid.

Elke maand verschijnt de beklaagde voor de Raadkamer. Die beslist de voorlopige hechtenis met een maand te verlengen of de beklaagde vrij te laten. Het is dus mogelijk dat de persoon in kwestie reeds geruime tijd in de gevangenis zit op het ogenblik van zijn veroordeling. Het is ook mogelijk dat hij reeds voorlopig vrijgelaten werd in afwachting van zijn proces. In dat geval moet hij zich na zijn veroordeling aanmelden in de gevangenis voor het uitzitten van zijn straf.

De periode van voorhechtenis is vaak een erg moeilijke periode. Men moet zich aanpassen aan een nieuwe situatie (62% van de beklaagden zit voor het eerst in de gevangenis) en bovendien moet het leven buiten in orde gebracht worden. Veel beklaagden leven in de gevangenis mentaal meer als een vrij mens dan als gedetineerde.

1.1.2 Veroordeelden

Eenmaal veroordeeld weet men ongeveer waar men aan toe is. Vaak volgt er op de veroordeling een transfer naar een strafhuis waar de overbevolking minder prangend is en het verloop ook kleiner. Ondertussen weet men na het voorarrest ook hoe alles werkt in de gevangenis.

Voor straffen onder de drie jaar komt de vrijlatingsdatum in principe overeen met een derde van de straf. Bij straffen langer dan drie jaar komt men na één derde van de straf in aanmerking voor voorwaardelijke invrijheidstelling. In dat geval verschijnt de gedetineerde voor de V.I.-commissie die op basis van het hen voorgelegde dossier beslist of de gedetineerde onder voorwaarden vrijkomt of niet. Deze voorwaarden betreffen over het algemeen de woonst na detentie, werk, het gaan naar de justitieassistent, wegblijven bij ex-gedetineerden en uit discotheken, enz. Wanneer de voorwaardelijke invrijheidstelling niet goedgekeurd wordt, kan de gedetineerde na een half jaar opnieuw voor de commissie komen. Meestal laat de commissie wel voor het strafeinde een V.I. toe om de gedetineerde de hierboven genoemde voorwaarden te kunnen opleggen.

1.1.3 Geïnterneerden

In plaats van een veroordeling kan de pleger van een misdrijf ook een internering oplopen. Geïnterneerden zijn mensen die een delict gepleegd hebben en op het moment van de berechting krankzinnig, geestesgestoord of zwakzinnig zijn en sociaal gevaarlijk. Internering wordt uitgesproken door de rechterlijke macht op basis van de wet tot bescherming van de maatschappij van 1 juli 1964. Internering kan ook aan een gedetineerde opgelegd worden door het Ministerie van Justitie na eensluidend advies van de commissie tot bescherming van de maatschappij. Internering is geen straf maar een maatregel van sociaal verweer met curatieve doeleinden. De geïnterneerde wordt uit de gemeenschap gesloten om hem te verhinderen schade aan te richten en hem tegelijkertijd aan een geneeskundige behandeling te onderwerpen. Geïnterneerden komen terecht in een instelling tot bescherming van de maatschappij. In Vlaanderen zijn er zo twee: Merksplas en Turnhout. 52% van de geïnterneerden zit in één van deze twee gevangenissen³⁴. De overige helft is verdeeld over een aantal andere gevangenissen, al dan niet op een aparte vleugel of psychiatrische annex. Het beschermingsaspect in de wet wordt dus ten volle uitgevoerd maar van de curatieve behandeling die in de wet vervat ligt, is nauwelijks sprake. Geïnterneerden krijgen in de gevangenis niet de behandeling die ze nodig hebben.

Zodra iemand geïnterneerd is, is de commissie tot bescherming van de maatschappij verantwoordelijk. Er zijn acht commissies in het land waaronder drie Nederlandstalige (Antwerpen, Gent en Leuven) en één tweetalige (Vorst). Alle geïnterneerden verschijnen om het half jaar voor de commissie die oordeelt of ze opgesloten blijven, vrijkomen op proef of opgenomen mogen worden in een instelling. Maar het beleid van de commissies is niet gelijklopend. Elke commissie heeft in de loop der jaren een eigen beleid ontwikkeld.

Binnen het bestek van dit onderzoek was het onmogelijk om ten volle op de uitgebreide geïnterneerdenproblematiek in te gaan. We hebben hun behoeften aan hulp- en dienstverlening dan ook vooral behandeld in zoverre ze vergelijkbaar waren met de gewone gedetineerden. Dit betekent echter niet dat we bepaalde evidente conclusies omtrent de geïnterneerdenproblematiek niet zullen

³⁴ Bron: SIDIS-databank

trekken maar er is zeker verder onderzoek op dit gebied nodig om deze problematiek in al zijn facetten genuanceerd te kunnen schetsen.

1.2 PROFIELVERSCHILLEN

Het profiel van de populatie geïnterneerden wijkt af van dat van de andere gedetineerden. Zo is 94,6% van de geïnterneerden in onze steekproef Belg tegenover slechts 65,3% van de gedetineerden. De gemiddelde leeftijd bij geïnterneerden ligt ook hoger. Deze is 37,5 jaar. Bij veroordeelden is dit 34,5 en de beklagden zijn gemiddeld het jongst met een leeftijd van 31 jaar.

De groep geïnterneerden zelf is ook zeer heterogeen. Eronder bevinden zich mentaal zwakken met een IQ van 50 die niet kunnen lezen of schrijven en ook psychopaten met een IQ van 135. De psychopaten vormen de grootste groep (30%). Één op vijf geïnterneerden is mentaal gehandicapt³⁵.

2 DIENSTVERLENING

2.1 INLEIDING

Het gevangenisleven verschilt naargelang men beklagd, veroordeeld of geïnterneerd is. Beklaagden en geïnterneerden zitten vaker met meerderen op cel (cf. hoofdstuk III). In het geval van geïnterneerden gaat het soms zelfs om zalen. Beklaagden zitten per dag langer op cel dan veroordeelden en geïnterneerden: de helft onder hen (51,9%) langer dan 20 uur per dag. Hoe meer gedetineerden bovendien samen op cel zitten, hoe meer tijd zij per dag op die cel moeten doorbrengen³⁶. Door de overbevolking kunnen gedetineerden immers minder deelnemen aan allerlei activiteiten buiten de cel, de bezoekzaal en de wandelkoer zijn vlugger verzadigd en de activiteiten zitten vlugger vol.

2.2 SOCIAAL-CULTUREEL WERK

We kunnen niet zeggen dat een bepaalde categorie gedetineerden significant minder deelneemt aan sociaal-culturele activiteiten dan een andere.

De vormingsfunctie van activiteiten is voor alle categorieën van gedetineerden het belangrijkste maar toch is dit voor beklagden minder belangrijk dan voor de anderen. Zij vragen meer dan veroordeelden om ontspannende activiteiten. De sociale functie speelt bij geïnterneerden meer dan bij de andere gedetineerden.

³⁵ KRISTIEN ECHELHOELS, *De verslaggeving binnen de ambulante hulpverlening van op proef vrijgestelde geïnterneerden*, Leuven, KUL, 1999

³⁶ $r_{xy} = .292$

TABEL 70: BELANGRIJKSTE FUNCTIE VAN SOCIAAL-CULTURELE ACTIVITEITEN NAAR HECHTENISTITEL

	Hechtenistitel			Totaal (N=312)
	Beklaagde	Veroordeeld	Geïnterneerd	
Sociale functie	5,3	5,9	11,8	6,4
Stressregulerende functie	6,7	9,4	8,8	8,7
Ontspanningsfunctie	17,3	7,4	17,6	10,9
Tijdverdrijvende functie	10,7	10,3	8,8	10,3
Vormingsfunctie	38,7	53,2	50,0	49,4
Communicatief bevrijdende functie	12,0	4,9	0,0	6,1
Neem nooit deel	8,0	7,9	2,9	7,4
andere	1,3	1,0	0,0	1,0
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=67)

 $\chi^2=19,47$; df=14; n.s.

Ook in de voorkeuren voor de verschillende activiteiten zijn er kleine verschillen waar te nemen tussen beklagden, veroordeelden en geïnterneerden. Cursussen staan wel bij iedereen bovenaan het verlanglijstje. Maar daarnaast zijn er nogal wat verschillen. Zo zegt 14,7% van de beklagden liever niet deel te willen nemen aan een activiteit. Zij hebben wel wat anders aan hun hoofd zoals hun proces. Beklaagden zijn wel erg te vinden voor informatieavonden. Gespreksgroepen vallen bij beklagden dan weer minder in de smaak. Bij de geïnterneerden is er significant meer vraag naar.

TABEL 71: VOORKEUREN VOOR SOCIAAL-CULTURELE ACTIVITEITEN NAAR HECHTENISTITEL

	Hechtenistitel			Totaal (N=296)
	Beklaagd	Veroordeeld	Geïnterneerd	
Cursussen	51,5	54,3	60,0	54,2
Informatieavonden	13,2	7,4	3,3	8,4
Films, toneel, optredens	13,2	17,6	16,7	16,4
Gespreksgroepen	4,4	10,1	16,7	9,4
Geen	14,7	9,0	3,3	9,8
andere	2,9	1,6	0,0	1,7
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=93)

 $\chi^2=11,60$; df=10; n.s.

2.3 SPORT

Er is nogal wat verschil in deelname aan sport tussen de verschillende categorieën gedetineerden (Tabel 72). Veroordeelden nemen het meest deel, geïnterneerden het minst. Dit verschil vertaalt zich ook in het aantal uren dat de gedetineerden in de afgelopen week aan sport deden.

TABEL 72: AANTAL GEDETINEERDEN DAT IN DE AFGELOPEN MAAND AAN EEN SPORTACTIVITEIT DEELNAM VOLGENS HECHTENISTITEL

	Sport deze maand?		Totaal (N=337)
	Ja	Neen	
Beklaagd	30,8	69,2	100,0
Veroordeeld	42,2	57,8	100,0
Geïnterneerd	22,2	77,8	100,0
Totaal	37,4	62,6	100,0

Ontbrekend (N=42)

 $\chi^2=7,16$; df=2; p<0,05

Toch hangt dit verschil veelal af van de gevangenis waarin men zich bevindt. In arresthuizen kan men minder aan sport doen. Dat blijkt ook uit Tabel 73 die de redenen in kaart brengt waarom men niet aan sport doet. Beklaagden kunnen minder aan sport doen om de eenvoudige reden dat er te weinig sportactiviteiten zijn of omdat ze niet mogen deelnemen van de directie. Geïnterneerden doen ook minder aan sport maar meer vanuit desinteresse. 17,9% onder hen zegt sport niets. Ze vinden het niet zo leuk en het sportaanbod is ook niet aangepast aan hun wensen. Dit staat in schril contrast met de beklagden onder wie 66,7% vijf uur en meer per week aan sport wenst te doen.

TABEL 73: REDENEN WAAROM MEN NIET DEELNAM AAN SPORTACTIVITEITEN IN DE AFGELOPEN MAAND NAAR HECHTENISTITEL

	Hechtenistitel			Totaal (N=296)
	Beklaagd	Veroordeeld	Geïnterneerd	
Om medische redenen	8,0	20,7	14,3	16,6
Door een maatregel van de directie	16,0	5,8	0,0	7,5
Er was geen sport	34,0	19,8	7,1	21,6
De sportactiviteiten zaten vol	10,0	9,1	3,6	8,5
Ik had iets anders te doen	8,0	10,7	14,3	10,6
Ik houd niet van sport	6,0	5,8	10,7	6,5
Het is meestal niet gezellig	0,0	8,3	17,9	7,5
Ik had er geen zin in	8,0	12,4	10,7	11,1
Ik spreek de taal niet goed genoeg	0,0	0,8	0,0	0,5
anders	10,0	6,6	21,4	9,5
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=22) $\chi^2=34,17$; $df=18$; $p<0,025$

2.4 LECTUURVOORZIENING

We konden geen verschillen ontdekken in de kwantitatieve leesgewoonten van de gedetineerden naar hun hechtenistitel. Toch lezen ze niet allemaal om dezelfde redenen. Veroordeelden en geïnterneerden willen liever iets bijleren terwijl de beklagden meer ontspanning zoeken in hun literatuur. Tabel 74 toont wat de gedetineerden het liefst zouden lezen.

TABEL 74: LECTUURVOORKEUREN VAN GEDETINEERDEN NAAR HECHTENISTITEL

	Hechtenistitel			Totaal (N=295)
	Beklaagd	Veroordeeld	Geïnterneerd	
Informatieve boeken	23,6	38,7	31,0	34,2
Strips	13,9	5,7	0,0	7,1
Romans	45,9	21,3	10,3	26,1
Tijdschriften	23,6	24,2	34,5	25,1
Niets	4,2	11,3	13,8	9,8
andere	2,8	4,6	10,3	10,3
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=84) $\chi^2=29,74$; $df=18$; $p<0,05$

Beklaagden kiezen minder voor informatieve boeken en meer voor strips en romans. Geïnterneerden kiezen niet voor romans en opvallend genoeg ook niet voor strips.

2.5 ONDERWIJS

Over de verschillen op het vlak van onderwijs kunnen we weinig vertellen omdat de aantallen gedetineerden in onze steekproef die onderwijs volgden te klein zijn om zinvolle uitspraken te doen. Beklaagden volgen om evidente redenen wel minder vaak onderwijs. Zij zitten meestal pas in de gevangenis, hebben veel aan hun hoofd en kunnen elk ogenblik vrijkomen. Zij volgen ook minder diplomagericht onderwijs. Het gaat meestal om B.I.S. of basiseducatie. Één op vijf geïnterneerden in de steekproef volgde onderwijs. Voor een aantal geïnterneerden zoals mentaal zwakken is wel aangepast onderwijs nodig. Een aantal onder hen zouden graag leren lezen en schrijven maar het tempo van normale lessen ligt te hoog.

2.6 ARBEIDSTOELEIDING

2.6.1 Werk tijdens de detentie

Beklaagden hebben het minst vaak werk in de gevangenis (43,0%). Twee op drie veroordeelden werkt en volgens onze steekproef vier op vijf geïnterneerden (Tabel 75). Maar niet alleen de hechtenistitel speelt een rol bij het hebben van werk maar ook de gevangenis waarin men verblijft en hoe lang men in de gevangenis verblijft. Hoe langer men in de gevangenis zit, hoe groter de kans dat men werk heeft. Zo zullen ook beklagden die een lange voorhechtenis kennen (Assisenzaken) veel vaker werk hebben dan beklagden die elk ogenblik kunnen vrijkomen.

TABEL 75: AANTAL GEDETINEERDEN DAT WERKT IN DE GEVANGENIS VOLGENS HECHTENISTITEL

	Werk tijdens detentie		Totaal (N=334)
	Ja	Neen	
Beklaagd	43,0	57,0	100,0
Veroordeeld	65,9	34,1	100,0
Geïnterneerd	80,0	20,0	100,0
Totaal	62,0	38,0	100,0
Ontbrekend (N=45)	$\chi^2=18,29; df=2; p<<0,001$		

De functie die het werk tijdens de detentie vervult bij de verschillende groepen is ook anders (Tabel 76). Beklaagden zien werk meer als een bezigheid die je van je cel en je gepieker afhoudt en niet als een manier om zich aan te passen aan het vrije leven want zij leven mentaal nog buiten. Voor de veroordeelden is vooral het geld belangrijk naast het feit dat ze zich met werk aanpassen aan het vrije leven en dat het de tijd passeert. Geïnterneerden vinden de financiële functie van het werk wat minder belangrijk dan de anderen. Zij vinden het werk meer iets dat wat plezier brengt in hun monotone bestaan.

TABEL 76: BELANGRIJKSTE FUNCTIE VAN WERK VOOR GEDETINEERDEN NAAR HECHTENISTITEL

	Hechtenistitel			Totaal (N=193)
	Beklaagd	Veroordeeld	Geïnterneerd	
sociale functie	9,1	3,0	11,1	5,2
stressregulerende functie	3,0	6,0	3,7	5,2
ontspanningsfunctie	6,1	5,3	22,2	7,8
tijdverdrijvende functie	36,4	20,3	11,1	21,8
vormingsfunctie	6,1	2,3	3,7	3,1
financiële functie	30,3	32,3	22,2	30,6
aanpassen aan vrije leven	6,1	23,3	25,9	20,7
andere	3,0	7,5	0,0	5,7
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=32) $\chi^2=26,78$; $df=14$; $p<0,025$

2.6.2 Arbeidstoeleiding

Omdat beklagden meestal nog niet zo lang in de gevangenis zitten, zegt de helft onder hen (50,7%) geen hulp nodig te hebben bij het zoeken naar werk. Zij kunnen de draad van hun vroegere werk terug opnemen. Voor de anderen zijn de algemene resultaten van toepassing.

2.7 CONCLUSIE

Uit het voorgaande vallen toch enkele patronen af te leiden over de voorkeuren van de verschillende gedetineerden binnen de dienstverlening. Tabel 77 zet deze patronen nog eens in de verf.

TABEL 77: WELKE FUNCTIE VERVULT EEN ACTIVITEIT BEST ZODAT GEDETINEERDEN ER HET LIEFST AAN DEELNEMEN? (NAAR HECHTENISTITEL)

	Hechtenistitel			Totaal (N=325)
	Beklaagd	Veroordeeld	Geïnterneerd	
Sociale functie	15,1	13,8	8,8	13,5
Stressregulerende functie	9,6	9,6	2,9	8,9
Ontspanningsfunctie	16,4	14,7	14,7	15,1
Tijdverdrijvende functie	16,4	9,2	8,8	10,8
Vormingsfunctie	32,9	39,4	58,8	40,0
Communicatief bevrijdende functie	9,6	13,3	5,9	11,7
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=54) $\chi^2=10,84$; $df=10$; n.s.

Vormingsactiviteiten blijven bij alle categorieën van gedetineerden het populairst. Maar ontspanning en tijdverdrijf spelen bij beklagden een voornamere rol dan bij de anderen. Dit weerspiegelt zich ook in de verschillende activiteiten waaraan de gedetineerden het liefst van al zouden willen deelnemen (Tabel 78).

TABEL 78: VOORKEUREN VOOR VERSCHILLENDE VORMEN VAN DIENSTVERLENING NAAR HECHTENISTITEL

	Hechtenistitel			Totaal (N=314)
	Beklaagd	Veroordeeld	Geïnterneerd	
Cursussen	15,1	14,9	33,3	16,9
Films, toneel en optredens	17,8	9,6	12,1	11,8
Informatieavonden	2,7	6,7	6,1	5,7
Gespreksgroepen	4,1	7,2	15,2	7,3
Sport	8,2	7,2	6,1	7,3
Bibliotheek	39,7	33,2	18,2	33,1
Arbeidstoeleiding	12,3	21,2	9,1	17,8
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=65) $\chi^2=21,58$; $df=12$; $p<0,05$

Bij beklagden en veroordeelden staat een goede bibliotheek bovenaan het verlanglijstje, bij beklagden nog iets meer dan bij veroordeelden. Maar ook uit dit lijstje blijkt dat beklagden meer dan anderen vragen om ontspanning zoals films, toneel en optredens. Veroordeelden vinden na de bibliotheek arbeidstoeleiding erg belangrijk. Dit is veel minder zo voor beklagden en geïnterneerden. Geïnterneerden willen graag iets bijleren: één op drie neemt het liefst deel aan cursussen. Ook gespreksgroepen scoren hoog bij geïnterneerden in vergelijking met de andere gedetineerden. Een goede bibliotheek vinden zij relatief minder belangrijk.

3 HULPVERLENING

3.1 ZORGEN EN PROBLEMEN

In hoofdstuk V gingen we uitgebreid in op de verschillende behoeften en problemen die gedetineerden ervaren. Bepaalde categorieën van behoeften zijn duidelijk te koppelen aan gedetineerden in een bepaalde fase van hun detentie. Zo zijn beklagden vaker bezig met problemen buiten de gevangensmuren dan veroordeelden. Zij hebben ook veel vragen over het wegwijs worden in de gevangenis en het zich aanpassen aan het opgesloten zitten. Beklaagden zijn natuurlijk ook meer bezig met hun proces.

In een tweede fase van de detentie gaat meer aandacht naar vragen over zingeving en ook over een zinvolle invulling van de detentie. Hier bevindt zich ook meteen de link naar de dienstverlening.

Aan het einde van de detentie is er opnieuw meer betrokkenheid met de buitenwereld. Men heeft een plaats nodig om te wonen, werk, enz.

Bepaalde behoeften manifesteren zich in elke fase van de detentie: huwelijksproblemen, de nood om met een vertrouwenspersoon over zijn gevoelens te praten, concrete vragen naar de gevangenis toe, enz.

Tabel 79 toont de problemen van gedetineerden naar hechtenistitel. De meeste problemen van gedetineerden betreffen de vrijlating. Daarnaast zijn er veel klachten over het systeem.

Geïnterneerden hebben de meeste bezwaren over de vrijlatingsprocedure. Zij maken zich veel zorgen om hun vrijlating of hun mogelijke plaatsing in een instelling.

Beklaagden piekeren minder over hun toekomst. Voor daders van kleinere misdrijven is de vrijheid nog nabij en voor beklagden die lang zullen moeten zitten is de vrijheid nog veraf. Verder blijkt dat beklagden meer problemen hebben die vallen binnen het kader van rechtshulp.

TABEL 79: ZORGEN EN PROBLEMEN VAN GEDETINEERDEN NAAR HECHTENISTITEL

	Hechtenistitel								
	Beklaagd			Veroordeeld			Geïnterneerd		
	N (N=71)	% v/d probl.	% v/d gedet.	N (N=212)	% v/d probl.	% v/d gedet.	N (N=32)	% v/d probl.	% v/d gedet.
Extramurale zorgen	13	16,3	18,6	36	14,7	16,8	3	8,3	9,6
Intramurale noden	2	2,5	2,9	6	2,4	2,9	1	2,8	3,2
Rechtshulp	8	10,0	11,0	8	3,3	3,9	1	2,8	3,2
Psychologische problemen	9	11,3	13,0	12	4,9	5,7	2	5,6	6,4
Gezondheidsproblemen	5	6,3	6,7	13	5,3	6,1	2	5,6	5,2
Klachten over het systeem	11	13,8	15,9	44	18,0	20,9	8	22,2	25,6
Transfer	0	0,0	0,0	7	2,9	3,4	0	0,0	0,0
Vrijheid en vrijlating	24	30,0	33,3	88	35,9	41,6	16	44,4	50,0
Informatiebehoefte	2	2,5	2,9	10	4,1	4,7	2	5,6	6,4
Ander probleem	2	2,5	2,9	9	3,7	4,2	1	2,8	3,2
Geen probleem	4	5,0	5,8	12	4,9	5,8	0	0,0	0,0
Totaal	80	100,0		245	100,0		36	100,0	

Ontbrekend (N=64)

 $\chi^2=19,91$; df=20; n.s.

De geïnterneerdenproblematiek vraagt onze specifieke aandacht: deze mensen zijn eigenlijk ziek maar vooral ten gevolge van het personeelsgebrek kan aan deze mensen binnen de gevangenis niet de nodige verzorging geboden worden. Meer dan de helft van de geïnterneerden zouden volgens de commissie tot bescherming van de maatschappij in een instelling moeten opgenomen worden, hetzij in een afkickcentrum, hetzij in een home voor mentaal gehandicapten, hetzij in een psychiatrische instelling, hetzij nog elders. In Wallonië kunnen zij reeds geruime tijd terecht in overheidsinstellingen zoals de instelling tot bescherming van de maatschappij in Paifve en het psychiatrisch ziekenhuis van Doornik. Deze laatste instelling wordt gesubsidieerd door de Franse Gemeenschap en beschikt over hetzelfde gespecialiseerd personeel als elk ander psychiatrisch ziekenhuis. Dergelijke mogelijkheden bestaan niet in Vlaanderen. Hier wordt vaker een beroep gedaan op private instellingen. Dat kunnen homes voor mentaal gehandicapten zijn maar ook psychiatrische instellingen. Bijzonder veel mentaal gehandicapten horen thuis in homes. Maar de wachtlijsten zijn zo lang dat die instellingen de voorkeur geven aan mensen zonder delict. Voor mensen die psychologische hulp behoeven is er onder andere in het psychiatrisch ziekenhuis *Ziekeren* in Sint-Truiden een gespecialiseerde afdeling voor seksuele delinquenten. In het psychiatrisch ziekenhuis *Daelwezet* in Rekem is er een hele forensische afdeling van 40 bedden. Rekem neemt zowel psychotische mensen (met psychiatrische aandoeningen oftewel psychopaten) als niet-psychotici (mensen met persoonlijkheidsstoornissen oftewel neuroten) op. Ze selecteren noch in delicten noch in persoonlijkheidsfactoren.

De opname in een instelling gaat vaak gepaard met een vrijstelling op proef. De ene commissie maakt hiervan meer gebruik dan de andere. In Vlaanderen zaten in januari 1998 nog steeds twee op drie

geïnterneerden in de gevangenis en één op drie in een private instelling³⁷. In de gevangenis kunnen zij niet rekenen op een behoorlijke verzorging. Er is enerzijds het personeelstekort en anderzijds de ambigue situatie van de hulpverlener binnen het systeem.

Vanuit menselijk oogpunt horen een aantal geïnterneerden niet thuis in een gevangenis. Maar als je drie categorieën zou maken van gevaarlijkheid, hoort de gevaarlijkste categorie echt wel in een gevangenis thuis. Zelfs wanneer er specifieke voorzieningen uitgebouwd zouden worden voor geïnterneerden, zoals de TBS-klinieken in Nederland, zouden ze toch gevangenissen moeten zijn ook al zouden ze anders heten. Bovendien biedt behandeling voor een aantal van deze mensen niet veel soelaas.

3.2 WIE SPREKEN DE GEDETINEERDEN AAN MET HUN ZORGEN EN PROBLEMEN?

Voor de beklagden en de geïnterneerden is de advocaat de belangrijkste persoon bij wie ze in geval van problemen te rade gaan (Tabel 80). Opvallend is verder dat geïnterneerden vlugger een probleem bespreken met een penitentiair beampte. De beampten op deze secties zullen voor zichzelf ook vlugger een verzorgende taak weggelegd zien.

TABEL 80: WIE SPREKEN DE GEDETINEERDEN AAN MET HUN PROBLEMEN? (NAAR HECHTENISTITEL)

	Hechtenistitel								
	Beklaagd			Veroordeeld			Geïnterneerd		
	N (N=59)	aandeel hulpverl.	% v/d probl.	N (N=178)	aandeel hulpverl.	% v/d probl.	N (N=28)	aandeel hulpverl.	% v/d probl.
directie	8	5,4	14,0	58	10,8	32,2	8	9,1	30,3
psychosociale dienst	27	17,4	45,3	110	20,7	61,7	18	19,0	63,3
advocaat	38	25,1	65,2	68	12,8	38,3	17	18,3	61,0
justitieel welzijnswerk	8	5,4	14,0	48	8,6	25,8	9	9,9	33,0
religieus personeel	16	10,8	28,0	39	7,3	21,7	7	7,3	24,3
bezoek	24	15,5	40,3	80	15,1	45,0	7	7,7	25,7
penitentiair beampte	11	6,9	17,9	35	6,5	19,5	11	12,1	40,4
medegedetineerde	14	9,4	24,5	58	10,8	32,4	8	9,4	28,0
dokter	2	1,3	3,5	13	2,5	7,5	2	1,8	6,0
vrijwilliger	3	2,0	5,3	10	1,9	5,6	4	4,4	14,7
andere	1	0,7	1,8	16	3,0	9,0	2	2,2	7,3
Totaal	152	100,0		535	100,0		93	100,0	

Ontbrekend (N=45)

$\chi^2=32,53$; $df=20$; $p<0,05$

Er zijn ook verschillen tussen de verschillende categorieën gedetineerden in de contacten met de psychosociale dienst en het justitieel welzijnswerk. Daar gaan we nu wat dieper op in.

³⁷ COMMISSIE INTERNERING, *Eindverslag van de werkzaamheden*, Brussel, Ministerie van Justitie, 1999

3.3 DE HULPVERLENING

3.3.1 De psychosociale dienst

Beklaagden hebben relatief weinig contacten met de psychosociale dienst, geïnterneerden veel. Dat blijkt duidelijk uit Tabel 81.

TABEL 81: AANTAL CONTACTEN MET DE PSYCHOSOCIALE DIENST IN DE AFGELOPEN MAAND VOLGENS HECHTENISTITEL

	Contacten met PSD in afgelopen maand				Totaal (N=317)
	0	1	2	3 of meer	
Beklaagd	48,0	24,0	12,0	16,0	100,0
Veroordeeld	37,2	25,6	16,9	20,3	100,0
Geïnterneerd	28,6	20,0	20,0	31,4	100,0
Totaal	38,8	24,6	16,1	20,5	100,0

Ontbrekend (N=62) $\chi^2=7,10$; df=6; n.s.

Tabel 82 vertelt ons dat veroordeelden en geïnterneerden hierin zelf het initiatief nemen. Bij beklagden is het vaak zo dat de psychosociale dienst hen roept voor een kennismakend gesprek.

TABEL 82: INITIATIEF TOT CONTACTEN MET DE PSYCHOSOCIALE DIENST VOLGENS HECHTENISTITEL

	Initiatiefnemer tot het contact met de PSD			Nooit contact
	Gedetineerde	PSD	Totaal	
Beklaagd	56,4	43,6	100,0	22,5
Veroordeeld	70,3	29,7	100,0	10,7
Geïnterneerd	78,8	21,2	100,0	0,0
Totaal	67,6	32,4	100,0	12,2

N=319; Ontbrekend (N=60) $\chi^2=5,67$; df=2; p<0,075

Bijna negen op tien geïnterneerden vinden de begeleiding vanwege de psychosociale dienst onvoldoende. Bij de veroordeelden is dat meer dan zeven op tien, bij de beklagden "slechts" zes op tien (Tabel 83).

TABEL 83: VRAAG NAAR MEER BEGELEIDING VAN DE PSYCHOSOCIALE DIENST VOLGENS HECHTENISTITEL

	Voldoende begeleiding	Onvoldoende begeleiding	Totaal (N=327)
Beklaagd	38,7	61,3	100,0
Veroordeeld	26,3	73,7	100,0
Geïnterneerd	11,4	88,6	100,0
Totaal	27,5	72,5	100,0

Ontbrekend (N=51) $\chi^2=9,38$; df=2; p<0,01

Tabel 84 bevestigt wat de bovenstaande tabellen al lieten vermoeden: hoe meer contacten men heeft met de psychosociale dienst, hoe meer men zegt dat de hulpverlening ontoereikend is. De hulpverlening blijkt er dus niet in te slagen om een afdoend antwoord te formuleren op de hulpvragen van de gedetineerden.

TABEL 84: VRAAG NAAR BEGELEIDING VAN DE PSYCHOSOCIALE DIENST VOLGENS HET AANTAL CONTACTEN MET DE PSYCHOSOCIALE DIENST IN DE AFGELOPEN MAAND

Aantal contacten	Voldoende begeleiding	Onvoldoende begeleiding	Totaal (N=328)
geen contact	41,1	58,9	100,0
één contact	22,2	77,8	100,0
twee contacten	11,5	88,5	100,0
drie of meer contacten	19,7	80,3	100,0
Totaal	27,4	72,6	100,0

Ontbrekend (N=51) $\chi^2=21,76$; $df=3$; $p<<0,001$
 $\tau=-.211$

Er is ook een verschil in de aard van de gevraagde hulpverlening (Tabel 85). Beklaagden hebben weinig behoefte aan psychologische begeleiding, geïnterneerden daarentegen net meer.

TABEL 85: VAN WIE WILLEN DE GEDETINEERDEN MEER BEGELEIDING? (NAAR HECHTENISTITEL)

	Hechtenistitel						Totaal	
	Beklaagd		Veroordeeld		Geïnterneerd		N (N=229)	% v/d gedet.
	N (N=44)	% v/d gedet.	N (N=154)	% v/d gedet.	N (N=31)	% v/d gedet.		
Maatschappelijk assistent	35	78,4	114	74,0	19	60,3	168	73,0
Psycholoog	11	23,9	59	38,2	21	66,9	91	38,5
Psychiater	7	16,3	10	6,7	9	28,5	26	11,1
Totaal	53		183		49		285	

Ontbrekend (N=56) $\chi^2=16,34$; $df=4$; $p<0,01$

3.3.2 Het justitieel welzijnswerk

Het justitieel welzijnswerk is het minst bekend bij beklagden (Tabel 86) maar wordt meer bekend naarmate de detentieduur toeneemt (Tabel 87).

TABEL 86: KENNIS VAN HET JUSTITIEEL WELZIJSWERK VOLGENS HECHTENISTITEL

	Kennis van het justitieel welzijnswerk			Totaal (N=330)
	Goed	Beperkt	Geen	
Beklaagd	36,4	18,2	45,5	100,0
Veroordeeld	63,9	14,4	21,8	100,0
Geïnterneerd	62,2	13,5	24,3	100,0
Totaal	57,3	15,2	27,6	100,0

Ontbrekend (N=49) $\chi^2=20,02$; $df=4$; $p<<0,001$

TABEL 87: KENNIS VAN HET JUSTITIEEL WELZIJNSWERK VOLGENS DETENTIEDUUR

Detentieduur	Kennis van het JWW			Totaal (N=338)
	Goed	Beperkt	Geen	
minder dan een maand	33,3	23,3	43,3	100,0
1 maand tot 1 jaar	52,6	14,3	33,1	100,0
1 jaar tot 3 jaar	63,1	15,5	21,4	100,0
3 jaar tot 5 jaar	66,7	6,7	26,7	100,0
meer dan 5 jaar	64,3	16,7	19,0	100,0
Totaal	56,8	15,1	28,1	100,0
Ontbrekend (N=41)				$\chi^2=14,43$; $df=8$; $p<0,1$ $\tau=-.150$

In zekere zin is het wel jammer dat net beklaagden het justitieel welzijnswerk minder vaak kennen. Deze dienst is immers de meest aangewezen hulpverlener voor de extramurale problemen omdat hij een partner buiten de gevangenis heeft in de vorm van het centrum voor algemeen welzijnswerk. Een logisch gevolg van deze kennis van het justitieel welzijnswerk is dat beklaagden ook minder vaak een beroep doen op het justitieel welzijnswerk (Tabel 88).

TABEL 88: AANTAL CONTACTEN MET HET JUSTITIEEL WELZIJNSWERK IN DE AFGELOPEN MAAND VOLGENS HECHTENISTITEL

	Contacten met JWW afgelopen maand				Totaal (N=323)
	0	1	2	3 en meer	
Beklaagd	76,0	13,3	4,0	6,7	100,0
Veroordeeld	59,0	16,5	12,7	11,8	100,0
Geïnterneerd	50,0	16,7	8,3	25,0	100,0
Totaal	61,9	15,8	10,2	12,1	100,0
Ontbrekend (N=56)					$\chi^2=14,99$; $df=6$; $p<0,025$

4 NAASTBESTAANDEN EN SLACHTOFFERS

4.1 NAASTBESTAANDEN

4.1.1 Relaties

Eerder zagen we al dat hoe langer een gedetineerde in de gevangenis zit, hoe groter de kans is dat hij geen partner (meer) heeft: in onze steekproef 65,8% van de beklaagden tegenover 55,2% van de veroordeelden. Deze verschillen zijn niet erg significant omdat een aantal beklaagden langer in de gevangenis zitten dan veel kortgestraften.

Een andere vaststelling is dat beklaagden minder vaak kinderen hebben dan veroordeelden. Dit is het gevolg van de leeftijdsverdeling van de verschillende groepen gedetineerden. Beklaagden zijn over het algemeen wat jonger. Geïnterneerden hebben ook minder vaak kinderen (Tabel 89).

TABEL 89: AANTAL GEDETINEERDEN MET KINDEREN VOLGENS HECHTENISTITEL

	Heb je kinderen?		Totaal (N=332)
	Ja	Neen	
Beklaagd	39,7	60,3	100,0
Veroordeeld	53,0	47,0	100,0
Geïnterneerd	34,3	65,7	100,0
Totaal	47,9	52,1	100,0
Ontbrekend (N=47)	$\chi^2=6,93$; df=2; p<0,05		

4.1.2 Leefsituatie

Er zijn een aantal verschillen waar te nemen in de leefsituatie voor en na de detentie tussen de verschillende categorieën gedetineerden (Tabel 90).

TABEL 90: LEEFSITUATIE VOOR EN NA DE DETENTIE NAAR HECHTENISTITEL

	Voor de detentie			Na de detentie		
	Beklaagd	Veroordeeld	Geïnterneerd	Beklaagd	Veroordeeld	Geïnterneerd
alleen	26,9	30,3	19,4	17,3	25,9	20,0
bij mijn partner	20,5	19,3	25,0	10,7	19,3	20,0
bij mijn kind(eren)	0,0	3,7	2,8	0,0	4,7	0,0
bij partner en kind(eren)	26,9	21,1	8,3	26,7	16,5	14,3
bij (één van) mijn ouders	15,4	13,8	8,3	10,7	19,3	2,9
in een opvangcentrum	0,0	2,8	8,3	2,7	3,3	25,7
bij anderen	2,6	4,6	8,3	1,3	1,9	2,9
andere	7,7	4,6	19,4	8,0	3,8	2,9
weet niet	-	-	-	22,7	5,2	11,4
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N=332; Ontbrekend (N=47) $\chi^2=27,74$; df=14; p<0,025			N=322; Ontbrekend (N=57) $\chi^2=68,20$; df=16; p<<0,001		

In de leefsituatie voor de detentie zijn er tussen de beklaagden en de veroordeelden geen verschillen op te merken. Bij de geïnterneerden is dat wel het geval. Zij kenden minder traditionele leefsituaties en woonden vaker in een opvangcentrum (8,3%) of in een psychiatrische instelling (11,1%).

Over de woonsituatie van beklaagden na de detentie is er veel onzekerheid. Ruim één op vijf (22,7%) weet niet waar naartoe bij zijn vrijlating. Erg vreemd voor een groep die in principe onschuldig is en elke maand door de Raadkamer al dan niet voorlopig vrijgelaten kan worden. Één op vier geïnterneerden verwacht na de detentie in een opvangcentrum terecht te komen.

4.1.3 Bezoek

Wij konden door onze beperkte vraagstelling bijzonder weinig verschillen in de bezoekfrequentie bemerken. Maar algemeen valt aan te nemen dat de gedetineerden in overbevolkte arresthuizen minder uren bezoek krijgen omdat het bezoek daar streng geregeld is om iedereen aan de beurt te kunnen laten komen.

Hoe langer de detentie duurt, hoe minder partners er op bezoek komen als gevolg van de stukgelopen relaties tijdens de detentie. Deze trend doet zich niet voor bij de kinderen. Zij komen later in de detentie niet minder vaak op bezoek dan in het begin. Deze band blijft behouden.

4.2 SLACHTOFFERS

De beklagden, veroordeelden en geïnterneerden in onze steekproef zitten voor soortgelijke misdrijven in de gevangenis. Uit onze steekproef blijkt niet duidelijk of veroordeelden en geïnterneerden vaker dan beklagden zeggen een slachtoffer te hebben gemaakt. Daarvoor is het aantal respondenten niet groot genoeg. Toch geeft Tabel 91 aanduidingen in die richting.

TABEL 91: AANTAL GEDETINEERDEN DAT MELDDE DAT ER SLACHTOFFERS VIELEN BIJ HET PLEGEN VAN HET MISDRIJF VOLGENS HECHTENISTITEL

	Slachtoffer		Totaal (N=324)
	Ja	Neen	
Beklaagd	44,2	55,8	100,0
Veroordeeld	53,5	46,5	100,0
Geïnterneerd	58,8	41,2	100,0
Totaal	51,9	48,1	100,0
Ontbrekend (N=55)	$\chi^2=2,73$; df=2; n.s.		

Deze hypothese wordt ondersteund door het feit dat beklagden met een slachtoffer veel minder met dit slachtoffer bezig zijn dan veroordeelden en geïnterneerden. 55,9% van de beklagden vindt het nodig dat de gevangenis meer mogelijkheden zou moeten bieden om het goed te maken met het slachtoffer of diens nabestaanden. Bij veroordeelden en vooral geïnterneerden ligt dit percentage veel hoger. Het is niet zo dat de nood aan herstel zou toenemen met de detentieduur.

TABEL 92: HOUDING TEN OPZICHTE VAN DE HERSTELGEDACHTE VOLGENS HECHTENISTITEL

	Herstelgedachte		Totaal (N=167)
	Nodig	Onnodig	
Beklaagd	55,9	44,1	100,0
Veroordeeld	70,8	29,2	100,0
Geïnterneerd	95,0	5,0	100,0
Totaal	70,7	29,3	100,0
Ontbrekend (N=1)	$\chi^2=9,30$; df=2; p<0,01		

De wijzen waarop de gedetineerden het willen goedmaken blijven dezelfde over de verschillende hechtenistitels heen.

5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

De hechtenistitel oefent een grote invloed uit op de behoeften aan hulp- en dienstverlening. Elke titel brengt zijn eigen beleving van de detentie en zijn eigen problematiek met zich mee.

Op het vlak van dienstverlening vragen beklagden meer om ontspanning en veroordeelden en geïnterneerden meer om vormende activiteiten. De vorming moet vooral bij de geïnterneerden wel afgestemd zijn op hun niveau.

In de hulpverlening hebben de verschillende categorieën van gedetineerden andere problemen. Beklaagden zitten met problemen rond hun rechtszaak, veroordeelden met problemen rond hun vrijlating en geïnterneerden ervaren grote problemen met hun overplaatsing naar een gespecialiseerde instelling. De belangrijkste hulpverlener voor de beklagden is de advocaat. Voor veroordeelden en geïnterneerden is dat de psychosociale dienst. Veroordeelden vragen vaker maatschappelijke begeleiding en geïnterneerden meer psychologische begeleiding. Het justitieel welzijnswerk neemt een fundamentele plaats in binnen de hulpverlening aan veroordeelden en geïnterneerden maar slechts een marginale bij beklagden. Zij kennen deze vorm van hulpverlening minder hoewel ze veel problemen hebben waarbij net het justitieel welzijnswerk goed geplaatst is om eraan tegemoet te komen.

In de relaties met de naastbestaanden zijn er minder grote verschillen tussen de verschillende categorieën van gedetineerden. Naarmate de detentie langer duurt, verbreken wel meer partnerrelaties. De vraag naar een meer herstelgerichte detentie lijkt zich vooral bij geïnterneerden te stellen en ook bij veroordeelden. Beklaagden zijn hier minder mee bezig.

➤ **AANBEVELINGEN**

Beklaagden hebben het vooral moeilijk als ze pas in de gevangenis zitten. Ze komen in een onbekende wereld terecht. Wij bevelen dan ook aan om deze mensen op een degelijke en genuanceerde manier kennis te laten maken met de werking binnen de gevangenis. Best wordt deze informatie niet beperkt tot een groot aantal mededelingen maar ook aangevuld met een uitgebreid pakket aan informatie dat de gedetineerde achteraf nog kan raadplegen. De informatie is best ook zo recent mogelijk.

Voor **veroordeelden** wiens vrijlating veraf is, zijn vooral de leefomstandigheden belangrijk. Zij vragen vooral meer aandacht voor de "kleine dingen" in de leefsituatie van alledag: correctheid van het personeel, geen te lange wachttijden, voldoende douchen, behoorlijk eten, voldoende kantine, een veilige werkplek, enz.; kortom: voldoende menselijkheid in de leefsituatie. Naar de vrijlating toe vragen zij intensievere begeleiding om de overgang naar het vrije leven soepeler te laten verlopen. Het regime van halve vrijheid is dan ook gegeerd.

Binnen het bestek van dit onderzoek was het onmogelijk om ten volle in te gaan op de enorme problematiek rond de **geïnterneerden**. Toch mag dit niet de indruk wekken dat het een minder acuut probleem betreft. Integendeel. De wet tot bescherming van de maatschappij wordt niet naar behoren uitgevoerd. Deze mensen krijgen niet de verzorging die ze nodig hebben.

HOOFDSTUK IX

NEDERLANDS- EN ANDERSTALIGEN

In de inleiding van dit hoofdstuk schetsen we de problematiek van de anderstaligen in de gevangenissen. Daarna komen hun behoeften aan hulp- en dienstverlening aan bod, gevolgd door een stuk over de significante anderen in hun leven. Een conclusie sluit het geheel af.

1 INLEIDING

1.1 *ANDERSTALIGEN IN DE ONDERZOEKSPOPULATIE*

Volgens de SIDIS-gegevens is iets meer dan één op vier gedetineerden uit onze onderzoekspopulatie niet Nederlandstalig (26,7%). In onze steekproef vulde 25,1% van de gedetineerden een Franse of Engelse vragenlijst in. Deze groep noemen wij verder in dit hoofdstuk de "anderstaligen". Dit betekent dus wel dat onze anderstaligen in de steekproef zich binnen de gevangismuren nog verstaanbaar kunnen maken.

Sommige anderstaligen kennen zeer specifieke problemen zoals uitleveringen, asielprocedures, enz. Dit onderzoek gaat niet erg diep op deze specifieke problemen in. Net als bij de geïnterneerden hebben we de behoeften van anderstaligen behandeld in zoverre ze vergelijkbaar waren met die van de andere gedetineerden. In verband met de specifieke problemen van anderstalige buitenlanders in de gevangenis verwijzen wij graag naar het onderzoeksrapport "Sociale uitsluiting in een opsluitingscentrum" van Ina Lodewyckx³⁸.

1.2 *PROFIEL VAN DE ANDERSTALIGEN IN DE GEVANGENIS*

Qua persoonskenmerken (geslacht, leeftijd, opleiding, werksituatie voor de detentie, enz.) zijn de anderstalige gedetineerden in hoge mate vergelijkbaar met hun Nederlandstalige collega's. Het enige verschil betreft hun land van verblijf (Tabel 93).

³⁸ INA LODEWYCKX, *Sociale uitsluiting in een opsluitingscentrum. Een studie naar de noden en behoeften van anderstalige buitenlanders in het arresthuis Antwerpen.*, Antwerpen, UFSIA, 1999

TABEL 93: NEDERLANDS- EN ANDERSTALIGEN NAAR LAND VAN VERBLIJF

	Land van verblijf			Totaal (N=358)
	België	EU-land	niet-EU-land	
Nederlandstalig	90,8	8,1	1,1	100,0
Anderstalig	69,0	19,5	11,5	100,0
Totaal	85,5	10,9	3,6	100,0

Ontbrekend (N=21) $\chi^2=31,12$; df=2; $p<<0,001$

Dit verschil zorgt voor een oververtegenwoordiging van beklaagden in de anderstalige gedetineerdenpopulatie (Tabel 94). Na hun veroordeling worden immers veel buitenlanders naar een gevangenis in hun eigen land overgeplaatst.

TABEL 94: NEDERLANDS- EN ANDERSTALIGEN NAAR HECHTENISTITEL

	Hechtenistitel			Totaal (N=344)
	Beklaagd	Veroordeeld	Geïnterneerd	
Nederlandstalig	18,3	69,1	12,6	100,0
Anderstalig	39,0	56,1	4,9	100,0
Totaal	23,3	66,0	10,8	100,0

Ontbrekend (N=35) $\chi^2=16,57$; df=2; $p<<0,001$

De anderstaligen zitten ook anders verdeeld over de verschillende gevangenissen. Meer dan de helft van de anderstaligen in onze steekproef bevindt zich in Brugge en Merksplas.

TABEL 95: VERDELING VAN NEDERLANDS- EN ANDERSTALIGEN OVER DE VERSCHILLENDE GEVANGENISSEN

	Taal		Totaal (N=379)
	Nederlands	Anders	
Antwerpen	8,5	10,5	9,0
Brugge	17,4	29,5	20,5
Dendermonde	6,0	5,3	5,9
Gent	8,2	4,2	7,2
Hasselt	3,9	0,0	2,9
Hoogstraten	7,5	0,0	5,6
Ieper	2,5	1,1	2,1
Leuven Centraal	5,7	5,3	5,6
Leuven Hulp	2,5	8,4	4,0
Mechelen	1,8	1,1	1,6
Merksplas	12,5	26,3	16,0
Oudenaarde	4,6	3,2	4,3
Ruiselede	2,1	0,0	1,6
Sint-Gillis	4,3	1,1	3,5
Tongeren	2,1	0,0	2,1
Turnhout	5,0	1,1	4,0
Vorst	1,4	3,2	1,9
Wortel	3,9	0,0	2,9
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=0) $\chi^2=47,70$; df=17; $p<<0,001$

Anderstaligen in de gevangenis hebben ook andere misdrijven gepleegd dan de Nederlandstaligen: meer diefstallen, overvallen, en dergelijke en minder zware delicten als moord, slagen en verwondingen of aanranding van de eerbaarheid.

TABEL 96: NEDERLANDS- EN ANDERSTALIGEN VOLGENS MISDRIJF

Misdrijf	Taal					
	Nederlands			Anders		
	N (N=231)	% v/d misdrijven	% v/d gedetin.	N (N=66)	% v/d misdrijven	% v/d gedetin.
Moord en doodslag	34	11,2	14,7	1	1,4	1,6
Slagen en verwondingen	31	10,2	13,4	2	2,7	3,1
Zedenmisdrijven	24	8,0	10,5	1	1,4	1,6
Diefstallen, overvallen, ...	77	25,4	33,3	29	38,6	43,8
Drugsmisdrijven	71	23,5	30,8	21	27,7	31,4
Oplichting	5	1,8	2,3	2	2,7	3,1
Heling	6	1,9	2,5	5	6,8	7,8
Valsheid in geschrifte	7	2,3	3,1	5	6,8	7,8
Verboden wapenbezit	8	2,7	3,6	2	2,7	3,1
andere	39	12,9	16,9	7	9,1	10,3
Totaal	303	100,0		75	100,0	

Ontbrekend (N=82)

 $\chi^2=27,54$; $df=9$; $p<0,005$

2 DIENSTVERLENING

2.1 INLEIDING

Anderstaligen brengen meer uren per dag op cel door. Enerzijds zijn zij vaker beklaagden en zitten zij in de overvolle arresthuizen. Anderzijds kunnen zij omwille van de taal minder deelnemen aan activiteiten allerhande. Het gevolg is dat meer dan de helft van de anderstaligen 20 uur en meer per dag op cel zit. Bij beklaagden en geïnterneerden is het verschil tussen Nederlands- en anderstaligen kleiner maar bij de veroordeelden is het erg significant. Gemiddeld zitten anderstaligen een uur langer op cel dan hun Nederlandstalige collega's.

TABEL 97: AANTAL UREN DAT EEN GEDETINEERDE OP EEN GEWONE DOORDEWEEKSE DAG OP CEL DOORBRENGT VOLGENS TAAL

	Aantal uren op cel per dag				Totaal (N=342)
	<10 uur	10-14 uur	15-19 uur	+20 uur	
Nederlandstalig	6,5	29,8	27,5	36,3	100,0
Anderstalig	3,8	26,3	18,8	51,3	100,0
Totaal	5,8	28,9	25,4	39,8	100,0

Ontbrekend (N=37)

 $\chi^2=6,35$; $df=3$; $p<0,1$

Anderstaligen zitten ook vaker met meerdere gedetineerden samen op cel. Dit blijkt niet enkel het gevolg te zijn van het feit dat er zich relatief meer beklaagden in hun rangen bevinden. Wanneer twee anderstaligen die elkaar begrijpen samen op een cel zitten, ervaren zij dit meestal positief. Het samenleven van gedetineerden uit andere culturen leidt niet zelden tot spanningen.

TABEL 98: AANTAL GEDETINEERDEN PER CEL VOLGENS TAAL

	Aantal gedetineerden per cel					Totaal (N=367)
	1	2	3	4	5+	
Nederlandstalig	59,3	26,5	6,9	3,6	3,6	100,0
Anderstalig	41,3	28,3	5,4	15,2	9,8	100,0
Totaal	54,8	27,0	6,5	6,5	5,2	100,0

Ontbrekend (N=12) $\chi^2=23,54$; df=4; $p<<0,001$

2.2 SOCIAAL-CULTUREEL WERK

De anderstaligen in onze steekproef namen in de afgelopen maand minder vaak deel aan sociaal-culturele activiteiten.

TABEL 99: DEELNAME AAN SOCIAAL-CULTURELE ACTIVITEITEN IN DE AFGELOPEN MAAND VOLGENS TAAL

	Deelgenomen		Totaal (N=370)
	Ja	Neen	
Nederlandstalig	36,0	64,0	100,0
Anderstalig	22,8	77,2	100,0
Totaal	32,7	67,3	100,0

Ontbrekend (N=9) $\chi^2=5,43$; df=1; $p<0,025$

De redenen voor niet-deelname zijn specifiek: 15,4% van de anderstaligen wijt zijn niet-deelname aan de taalbarrière. Maar bijna de helft zei dat er geen activiteiten waren. De percentage is dubbel zo hoog als dat van de Nederlandstaligen. Vermoedelijk gaat het hier om slecht ingelichte gedetineerden, net omwille van de taalbarrière.

TABEL 100: REDENEN VAN NIET-DEELNAME AAN SOCIAAL-CULTURELE ACTIVITEITEN VOLGENS TAAL

	Taal		Totaal (N=218)
	Nederlands	Anders	
Omdat ik pas in de gevangenis zit	10,5	15,4	11,9
Er waren geen activiteiten	22,9	44,6	29,4
Er was geen vrije plaats meer	8,5	3,1	6,9
De onderwerpen waren niet interessant	10,5	3,1	8,3
Ik had iets te doen wat ik leuker of belangrijker vond	14,4	3,1	11,0
Mijn hoofd stond er niet naar	11,8	6,2	10,1
De sfeer daar staat me niet aan	7,8	6,2	7,3
Door een maatregel van de directie	2,6	0,0	1,8
Omdat ik de taal niet goed spreek	0,0	15,4	4,6
andere	11,1	3,1	8,7
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=40) $\chi^2=48,74$; df=9; $p<<0,001$

Wanneer we vroegen naar de betekenis van de sociaal-culturele activiteiten voor de gedetineerden, bleek voor beide taalgroepen de vormingsfunctie het belangrijkste maar verder springt bij anderstaligen de stressregulerende functie eruit. Zij komen naar activiteiten om zich af te reageren en de stress te vergeten.

TABEL 101: BELANGRIJKSTE FUNCTIE VAN SOCIAAL-CULTURELE ACTIVITEITEN VOOR GEDETINEERDEN NAAR TAAL

	Taal		Totaal (N=340)
	Nederlands	Anders	
Sociale functie	8,1	3,7	7,1
Stressregulerende functie	6,6	18,5	9,4
Ontspanningsfunctie	12,7	6,2	11,2
Tijdverdrijvende functie	10,8	9,9	10,6
Vormingsfunctie	48,3	44,4	47,4
Communicatief bevrijdende functie	5,0	8,6	5,9
Neem nooit deel	7,7	7,4	7,6
andere	0,8	1,2	0,9
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=39) $\chi^2=15,22$; df=7; p<0,05

2.3 SPORT

De anderstalige gedetineerden in onze steekproef namen vaker deel aan sportactiviteiten (Tabel 102).

TABEL 102: DEELNAME AAN SPORTACTIVITEITEN IN DE AFGELOPEN MAAND VOLGENS TAAL

	Deelgenomen		Totaal (N=371)
	Ja	Neen	
Nederlandstalig	33,7	66,3	100,0
Anderstalig	43,5	56,5	100,0
Totaal	36,1	63,9	100,0

Ontbrekend (N=8) $\chi^2=2,87$; df=1; p<0,1

Wanneer men niet deelneemt aan activiteiten is het omdat men niet op de hoogte is van het sportaanbod. Tabel 103 toont ook aan dat de taalbarrière bij sport minder groot is.

TABEL 103: REDENEN VAN NIET-DEELNAME AAN SPORTACTIVITEITEN IN DE AFGELOPEN MAAND NAAR TAAL

	Taal		Totaal (N=221)
	Nederlands	Anders	
Om medische redenen	18,0	10,2	16,3
Door een maatregel van de directie	5,8	10,2	6,8
Er was geen sport	19,8	32,7	22,6
De sportactiviteiten zaten vol	9,3	10,2	9,5
Ik had iets anders te doen	12,2	8,2	11,3
Ik houd niet van sport	8,7	2,0	7,2
Het is meestal niet gezellig	7,6	4,1	6,8
Ik had er geen zin in	9,9	12,2	10,4
Ik spreek de taal niet goed genoeg	0,0	2,0	0,5
andere	8,7	8,2	8,6
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=25) $\chi^2=12,65$; df=9; n.s.

Wat de betekenis van sport voor de gedetineerden betreft, zijn er minder anderstaligen wie sport niets zegt. Verder zijn de stressregulerende en gezondheidsfunctie meer uitgesproken.

TABEL 104: BELANGRIJKSTE FUNCTIE VAN SPORT VOOR GEDETINEERDEN NAAR TAAL

	Taal		Totaal (N=345)
	Nederlands	Anders	
Sociale functie	6,2	0,0	4,6
Stressregulerende functie	15,5	23,0	17,4
Ontspanningsfunctie	11,2	5,7	9,9
Tijdverdrijvende functie	7,4	4,6	6,7
Vormingsfunctie	1,9	3,4	2,3
Gezondheidsfunctie	45,0	59,8	48,7
Sport zegt me niets	10,5	2,3	8,4
andere	2,3	1,1	2,0
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=34) $\chi^2=19,40$; df=7; p<0,01

2.4 LECTUURVOORZIENING

Anderstaligen hebben andere lectuurvoorkeuren. Zij lezen liever romans en houden minder van informatieve boeken of tijdschriften.

TABEL 105: LECTUURVOORKEUREN VAN GEDETINEERDEN VOLGENS TAAL

	Taal		Totaal (N=321)
	Nederlands	Anders	
Informatieve boeken	36,5	22,2	33,3
Strips	6,4	9,7	7,2
Romans	15,3	37,5	20,2
Tijdschriften	26,5	16,7	24,3
Niets	10,8	8,3	10,3
andere	4,4	5,6	4,7
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=58) $\chi^2=25,39$; df=9; p<0,005

Anderstaligen lezen niet minder dan Nederlandstaligen. Ze doen voor hun lectuur wel meer dan de anderen een beroep op de bibliotheek.

TABEL 106: HERKOMST VAN DE LECTUUR VOLGENS TAAL

	Herkomst van de lectuur			Totaal (N=266)
	Bibliotheek	Bezoek	Eigen aankoop	
Nederlandstalig	39,8	19,4	40,8	100,0
Anderstalig	56,9	23,1	20,0	100,0
Totaal	44,0	20,3	35,7	100,0

Ontbrekend (N=29) $\chi^2=9,55$; df=2; p<0,01

De anderstaligen die minder lezen dan buiten de gevangenis, doen dat vooral omdat ze in de gevangenisbibliotheek niet vinden wat ze willen of kunnen lezen.

TABEL 107: OORZAKEN VAN VERMINDERD LEESGEDRAG BINNEN DE GEVANGENIS BIJ NEDERLANDS- EN ANDERSTALIGEN

	Taal		Totaal (N=119)
	Nederlands	Anders	
Omdat ik minder zin heb	15,1	7,7	13,4
Omdat ik in de bibliotheek niet vind wat ik wil lezen	30,1	53,8	35,3
Omdat ik minder tijd heb	15,1	3,8	12,6
Omdat ik me moeilijk kan concentreren	26,9	30,8	27,7
Omdat ik niet weet hoe ik aan boeken kan geraken	6,5	3,8	5,9
andere	6,5	0,0	5,0
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=23) $\chi^2=8,11$; df=5; n.s.

De evaluatie van de uitgebreidheid van de bibliotheek door de anderstaligen is dan ook negatiever dan die door de Nederlandstaligen (Tabel 108). Veel bibliotheken ontbreekt het aan voldoende anderstalige boeken.

TABEL 108: EVALUATIE VAN DE UITGEBREIDHEID VAN HET BIBLIOTHEEKAANBOD VOLGENS TAAL

	Evaluatie uitgebreidheid		Aanbod onbekend	Totaal (N=366)
	Goed	Niet goed		
Nederlandstalig	20,7	43,1	36,2	100,0
Anderstalig	12,2	57,8	30,0	100,0
Totaal	18,6	46,7	34,7	100,0

Ontbrekend (N=13) $\chi^2=6,48$; df=2; p<0,05

2.5 ONDERWIJS

TABEL 109: AANTAL NEDERLANDS- EN ANDERSTALIGEN DAT ONDERWIJS VOLGT

	Onderwijs		Totaal (N=372)
	Ja	Neen	
Nederlandstalig	16,5	83,5	100,0
Anderstalig	6,4	93,6	100,0
Totaal	14,0	86,0	100,0

Ontbrekend (N=7) $\chi^2=6,36$; df=2; p<0,05

Bijzonder weinig anderstaligen volgen onderwijs in de gevangenis (Tabel 109). De belangrijkste reden hiervoor is het taalprobleem (Tabel 110). Franstaligen kunnen wel aan afstandsonderwijs doen maar anderstaligen meestal niet. Hun onderwijsmogelijkheden beperken zich tot de lessen Nederlands voor anderstaligen die soms in de gevangenis georganiseerd worden.

TABEL 110: REDENEN WAAROM MEN GEEN ONDERWIJS VOLGT NAAR TAAL

	Taal		Totaal
	Nederlands	Anders	(N=180)
Ik wist niet dat dat kon	7,8	5,9	7,2
Ik heb er nooit aan gedacht	1,6	2,0	1,7
Ik ben hier pas	6,2	15,7	8,9
Ik zal hier niet lang genoeg blijven	10,1	13,7	11,1
Ik weet niet hoe lang ik hier zal blijven	10,1	9,8	10,0
Ik werk liever	27,1	11,8	22,8
Ik heb geen tijd	3,1	0,0	2,2
Ik vind geen interessante studierichting	5,4	2,0	4,4
Ik heb al een diploma	7,0	3,9	6,1
Studeren in de gevangenis lijkt me te lastig	3,1	5,9	3,9
Ik studeer niet graag	3,9	2,0	3,3
Je bent er toch niets mee	2,3	2,0	2,2
Taalprobleem	3,9	23,5	9,4
andere	8,5	2,0	6,7
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=146) $\chi^2=29,73$; $df=13$; $p<0,01$

2.6 ARBEIDSTOELEIDING

2.6.1 Werk tijdens de detentie

TABEL 111: AANTAL GEDETINEERDEN DAT WERKT IN DE GEVANGENIS VOLGENS TAAL

	Werk		Totaal
	Ja	Neen	(N=367)
Nederlandstalig	65,5	34,5	100,0
Anderstalig	46,7	53,3	100,0
Totaal	60,8	39,2	100,0

Ontbrekend (N=12) $\chi^2=10,13$; $df=1$; $p<0,005$

Anderstaligen hebben minder vaak werk in de gevangenis dan Nederlandstaligen (Tabel 111). Dit blijkt niet enkel het gevolg te zijn van het feit dat anderstaligen vaker beklagden zijn. Ook hier speelt het taalprobleem (Tabel 112).

TABEL 112: REDENEN WAAROM MEN NIET WERKT NAAR TAAL

	Taal		Totaal
	Nederlands	Anders	(N=119)
Ik sta op de wachtlijst	37,2	43,9	39,5
Ik ben werkonbekwaam	15,4	4,9	11,8
Er is niet genoeg werk	12,8	2,4	9,2
Ik heb geld genoeg	6,4	4,9	5,9
Maatregel van de directie	7,7	4,9	6,7
Mijn hoofd staat er nu niet naar	10,3	17,1	12,6
Taalprobleem	0,0	12,2	4,2
andere	10,3	9,8	10,1
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=37) $\chi^2=16,90$; $df=7$; $p<0,025$

2.6.2 Arbeidstoeleiding

Tabel 113 toont de voorkeuren van Nederlands- en anderstaligen in verband met enkele vormen van arbeidstoeleiding. Anderstaligen zien meer dan Nederlandstaligen heil in sollicitatiecursussen.

TABEL 113: VOORKEUREN VOOR ENKELE VORMEN VAN ARBEIDSTOELEIDING NAAR TAAL

	Taal		Totaal (N=326)
	Nederlands	Anders	
Ik heb geen hulp nodig	38,2	31,3	36,5
Sollicitatiecursus	3,7	15,0	6,4
Informatie van de VDAB	18,7	17,5	18,4
Mogelijkheden scheppen om werk te zoeken	17,1	12,5	16,0
Beroepsopleiding	20,3	23,8	21,2
andere	2,0	0,0	1,5
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=53)

$\chi^2=15,65$; df=5; $p<0,01$

Anderstaligen willen, even goed als de Nederlandstaligen, een beroepsopleiding volgen maar vanwege het taalprobleem kunnen zij noch in Hoogstraten noch bij de plaatselijke centra voor beroepsopleidingen terecht.

2.7 CONCLUSIE

Anderstaligen nemen net als de Nederlandstaligen het liefst deel aan vormende activiteiten. Maar één op vijf kiest verrassend voor communicatief bevrijdende activiteiten. Ontspannende activiteiten scoren minder goed.

TABEL 114: WELKE FUNCTIE VERVULT EEN ACTIVITEIT BEST ZODAT GEDETINEERDEN ER HET LIEFST AAN DEELNEMEN? (NAAR TAAL)

	Taal		Totaal (N=345)
	Nederlands	Anders	
Sociale functie	12,4	13,8	12,8
Stressregulerende functie	8,9	9,2	9,0
Ontspanningsfunctie	17,4	5,7	14,5
Tijdverdrijvende functie	11,2	13,8	11,9
Vormingsfunctie	39,9	37,9	39,4
Communicatief bevrijdende functie	10,1	19,5	12,5
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=34)

$\chi^2=11,34$; df=5; $p<0,05$

Naar concrete activiteiten toe, vinden ook anderstaligen de uitbouw van een goede bibliotheek erg belangrijk (Tabel 115). Daarnaast vragen zij meer dan anderen aandacht voor activiteiten die erop gericht zijn hen aan werk te helpen buiten. Dit resultaat is des te verrassender omdat beklagden (de grootste groep onder de anderstaligen) hier algemeen minder vaak mee bezig zijn.

TABEL 115: VOORKEUREN VOOR VERSCHILLENDE VORMEN VAN DIENSTVERLENING NAAR TAAL

	Taal		Totaal (N=335)
	Nederlands	Anders	
Cursussen	18,5	12,8	17,0
Films, toneel en optredens	11,6	12,8	11,9
Informatieavonden	6,8	2,3	5,7
Gespreksgroepen	7,2	5,8	6,9
Sport	6,4	9,3	7,2
Bibliotheek	33,7	30,2	32,8
Arbeidstoeleiding	15,7	26,7	18,5
Totaal	100,0	100,0	100,0

Ontbrekend (N=44) $\chi^2=8,97$; df=6; n.s.

Uit Tabel 115 blijkt verder dat anderstaligen zich minder aangetrokken voelen tot activiteiten waarin de taal een grotere barrière vormt zoals cursussen, informatieavonden en gespreksgroepen. Zij nemen liever deel aan activiteiten waarbij die barrière minder speelt zoals sportactiviteiten.

3 HULPVERLENING

3.1 ZORGEN EN PROBLEMEN

TABEL 116: ZORGEN EN PROBLEMEN VAN GEDETINEERDEN NAAR TAAL

	Taal					
	Nederlands			Anders		
	N (N=249)	% van de antw.	% van de gedetin.	N (N=83)	% van de antw.	% van de gedetin.
Extramurale zorgen	44	15,5	17,7	13	13,0	15,2
Intramurale noden	6	2,2	2,5	3	3,2	3,7
Rechtshulp	16	5,7	6,5	1	1,1	1,2
Psychologische problemen	21	7,5	8,5	3	3,2	3,7
Gezondheidsproblemen	14	4,8	5,5	7	7,0	8,2
Klachten over het systeem	51	17,9	20,4	16	16,6	19,3
Transfer	1	0,4	0,4	6	6,4	7,4
Vrijheid en vrijlating	104	36,5	41,7	30	31,4	36,7
Informatiebehoefte	6	2,2	2,5	8	8,1	9,4
Ander probleem	8	2,8	3,2	6	6,4	7,4
Geen probleem	13	4,7	5,4	4	3,8	4,5
Totaal	284	100,0		97	100,0	

Ontbrekend (N=17) $\chi^2=30,57$; df=10; p<0,001

Een aantal problemen stellen zich specifiek voor anderstaligen:

- de vraag naar een *transfer* naar een andere gevangenis, naar Wallonië of het land van herkomst.
- de *behoefte aan informatie*: velen kennen de gang van zaken in dit land niet en er is vaak niemand die hen uitleg kan verschaffen. Bovendien moeten zij hun handtekening zetten onder documenten zonder de inhoud ervan te kennen.
- zeer *specifieke problemen* voor een aantal anderstaligen zoals racisme en verblijfsvergunningen.

Andere problemen stellen zich relatief minder voor anderstaligen:

- rechtshulp
- *psychologische problemen*, o.a. omdat zij algemeen voor kleinere misdrijven in de gevangenis zitten.

3.2 WIE SPREKEN DE GEDETINEERDEN AAN MET HUN ZORGEN EN PROBLEMEN?

Anderstaligen spreken met minder personen over hun problemen dan Nederlandstaligen. Zij stappen sneller naar de directeur en kunnen minder bij het bezoek terecht met hun problemen. Tabel 117 biedt een gedetailleerd overzicht.

TABEL 117: WIE SPREKEN DE GEDETINEERDEN AAN MET HUN PROBLEMEN? (NAAR TAAL)

	Taal					
	Nederlands			Anders		
	N (N=208)	% in de hulpverl.	% van de problemen	N (N=69)	% in de hulpverl.	% van de problemen
directie	50	7,8	24,0	27	15,6	39,4
psychosociale dienst	127	19,8	60,9	32	18,3	46,3
advocaat	96	15,1	46,2	37	21,1	53,3
justitieel welzijnswerk	55	8,7	26,6	11	6,4	16,3
religieus en moreel personeel	49	7,6	23,4	14	8,2	20,7
bezoek	99	15,5	47,6	16	9,4	23,7
penitentiair beambte	49	7,6	23,3	9	5,3	13,3
medege-detineerde	67	10,5	32,3	16	8,9	22,6
dokter	14	2,3	6,9	5	2,7	6,9
vrijwilliger	16	2,5	7,7	3	1,8	4,4
andere	16	2,5	7,7	4	2,3	5,9
Totaal	638	100,0		174	100,0	

Ontbrekend (N=33)

$\chi^2=18,75$; $df=10$; $p<0,05$

3.3 DE HULPVERLENING

3.3.1 De psychosociale dienst

Gelet op de verschillen in hechtenistitel hebben anderstaligen niet significant minder contacten met de psychosociale dienst.

3.3.2 Het justitieel welzijnswerk

Anderstaligen zijn minder bekend met het justitieel welzijnswerk. Meer dan de helft kent de dienst niet. De verschillen zijn zo uitgesproken dat ze niet enkel toe te schrijven zijn aan factoren als detentieduur of hechtenistitel.

TABEL 118: KENNIS VAN HET JUSTITIEEL WELZIJNSWERK VOLGENS TAAL

	Kennis van het JWW			Totaal (N=349)
	Goed	Beperkt	Geen	
Nederlandstalig	64,8	14,8	20,5	100,0
Anderstalig	25,9	22,4	51,8	100,0
Totaal	55,3	16,6	28,1	100,0

Ontbrekend (N=30) $\chi^2=42,26$; $df=2$; $p<<0,001$

Door het gebrek aan kennis hebben de anderstaligen minder contacten met het justitieel welzijnswerk (Tabel 119).

TABEL 119: AANTAL CONTACTEN MET HET JUSTITIEEL WELZIJNSWERK IN DE AFGELOPEN MAAND VOLGENS TAAL

	Aantal contacten				Totaal (N=341)
	0	1	2	3+	
Nederlandstalig	58,1	17,4	11,2	13,2	100,0
Anderstalig	75,9	10,8	6,0	7,2	100,0
Totaal	62,5	15,8	10,0	11,7	100,0

Ontbrekend (N=38) $\chi^2=8,51$; $df=3$; $p<0,05$

3.4 CONCLUSIE

Anderstaligen hebben voor een stuk andere problemen dan Nederlandstaligen. Zij hebben een groot gebrek aan informatie allerhande en hebben daarnaast een groot aantal regelingen te treffen omtrent hun verblijf in België of hun transfer naar een andere gevangenis dichterbij huis.

Anderstaligen hebben minder contacten met de hulpverlening omwille van het taalprobleem. Zij spreken vlugger met de directeur, het aantal contacten met de psychosociale dienst is vergelijkbaar maar het justitieel welzijnswerk bereikt deze mensen minder.

4 NAASTBESTAANDEN EN SLACHTOFFERS

4.1 NAASTBESTAANDEN

Anderstaligen hebben even vaak een partner en kinderen als Nederlandstaligen. Maar deze komen minder vaak of soms zelfs nooit op bezoek. Vaak wonen de naastbestaanden immers in het buitenland. Tabel 120 toont hoe vaak Nederlands- en anderstaligen bezoek ontvangen. Drie op tien anderstaligen ontvangt nooit bezoek.

TABEL 120: BEZOEKFREQUENTIE VOLGENS TAAL

	Bezoekfrequentie				Totaal (N=356)
	wekelijks	maandelijks	jaarlijks	nooit	
Nederlandstalig	53,2	23,0	11,2	12,6	100,0
Anderstalig	37,9	17,2	13,8	31,0	100,0
Totaal	49,4	21,6	11,8	17,1	100,0

Ontbrekend (N=23) $\chi^2=17,50$; $df=3$; $p<0,001$

4.2 SLACHTOFFERS

In de inleiding van dit hoofdstuk meldden we al dat onder de anderstaligen in de gevangenissen minder mensen veroordeeld waren voor moord, geweldpleging of verkrachting. Dit leidt tot een lager percentage anderstaligen dat zegt dat er slachtoffers vielen bij het gepleegde misdrijf.

TABEL 121: AANTAL GEDETINEERDEN DAT MELDDE DAT ER SLACHTOFFERS VIELEN BIJ HET PLEGEN VAN HET MISDRIJF, VOLGENS TAAL

	Slachtoffer		Totaal (N=342)
	Ja	Neen	
Nederlandstalig	59,0	41,0	100,0
Anderstalig	23,5	76,5	100,0
Totaal	50,6	49,4	100,0
Ontbrekend (N=37)	$\chi^2=31,25$; $df=1$; $p<0,001$		

Maar ook wie zegt dat er inderdaad slachtoffers waren, vindt het minder nodig stappen te ondernemen om het goed te maken met dit slachtoffer of de nabestaanden (Tabel 122). Minder dan de helft van de anderstaligen is te vinden voor een herstelgerichte detentie. Bij de anderstalige beklagden daalt dit percentage zelfs tot 16,7%.

TABEL 122: HOUDING VAN NEDERLANDS- EN ANDERSTALIGEN TEGENOVER DE HERSTELGEDACHTE

	Herstelgedachte		Totaal (N=173)
	Nodig	Onnodig	
Nederlandstalig	73,4	26,6	100,0
Anderstalig	47,4	52,6	100,0
Totaal	70,5	29,5	100,0
Ontbrekend (N=0)	$\chi^2=5,50$; $df=1$; $p<0,05$		

5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Anderstaligen hebben hetzelfde profiel als hun Nederlandstalige collega's maar hun gebrekkige talenkennis brengt specifieke problemen en behoeften met zich mee.

Op het vlak van dienstverlening geraken anderstalige gedetineerden minder vlug aan werk en kunnen ze minder gemakkelijk deelnemen aan activiteiten waarbij de taal een belangrijke rol speelt. Daarom nemen ze vaker deel aan sportactiviteiten en proberen ze in de bibliotheek boeken in hun taal te vinden om de verveling te doden. Meer dan de anderen vinden zij daarnaast arbeidstoeleiding belangrijk.

Anderstaligen kennen een grote behoefte aan informatie allerhande. Buitenlanders kennen bovendien een aantal specifieke problemen. Een aantal wil in België blijven en probeert de verblijfsvergunning veilig te stellen. Anderen trachten na hun veroordeling dan weer een overplaatsing naar hun eigen land te bekomen.

Anderstaligen krijgen minder vaak naastbestaanden op bezoek. Zij kunnen bij hen dan ook minder met problemen terecht en hebben er minder steun aan. Anderstaligen zijn minder met hun slachtoffer bezig. Hiervoor zijn twee redenen: zij zitten voor andere feiten in de gevangenis en de meeste anderstaligen zijn beklagden.

➤ **AANBEVELINGEN**

Hulpverleners zijn het erover eens dat de problematiek van de anderstaligen niet eenvoudig is. Het taalprobleem bemoeilijkt zowel hulp- als dienstverlening. Toch doen we enkele eenvoudige voorstellen die de integratie van de anderstaligen kunnen vergemakkelijken:

- Een uitgebreid welkomstpakket in verschillende talen kan de anderstaligen wegwijs maken binnen de gevangenis. Zij leren immers minder gemakkelijk van medegedetineerden hoe alles in zijn werk gaat.
- In de dienstverlening zorgt de taalbarrière ervoor dat anderstaligen moeilijk kunnen deelnemen aan een aantal activiteiten. Vandaar dat er bij het organiseren van dienstverlening waarbij de taalbarrière minder speelt zoals sport en de bibliotheek meer aandacht kan geschonken worden aan de deelname van anderstaligen en de uitbouw van een anderstalig aanbod. Anderzijds is het ook zo dat anderstaligen ook aan de andere activiteiten zouden willen deelnemen. Vandaar dat een cursus Nederlands als tweede taal van grote waarde kan zijn voor de anderstaligen, ook na de detentie.
- Omdat anderstaligen vaak niet op de hoogte zijn van het dienstverleningsaanbod en een grote behoefte hebben aan informatie lijkt het ons zeker in de grotere gevangenissen met veel anderstaligen bijzonder interessant om een aantal taalgroepen periodiek samen te brengen. Wellicht is er altijd minstens één gedetineerde onder hen die als tolk kan fungeren. Tijdens zo'n activiteit kunnen een aantal mededelingen gedaan worden door de gevangenis en een aantal activiteiten voorgesteld door de organisatoren. Verder biedt het de gedetineerden de mogelijkheid om een aantal vragen en problemen naar voor te brengen. Deze groep gedetineerden kan immers geen rapportbriefjes schrijven noch de antwoorden erop lezen.

HOOFDSTUK X

DE GEVANGENIS

In dit laatste hoofdstuk over de resultaten gaan we in op de invloed die de gevangenis uitoefent op de behoeften van gedetineerden aan hulp- en dienstverlening. We stelden immers vast dat de gevangenis één van de meest bepalende factoren is voor het hulp- en dienstverleningsaanbod.

In tegenstelling tot onze werkwijze in de voorgaande hoofdstukken kunnen wij alle resultaten niet uitsplitsen naar gevangenis. Enerzijds was onze steekproef in sommige gevangenissen onvoldoende groot. Anderzijds willen wij elk risico schuwen dat bepaalde gegevens zouden gekoppeld worden aan de gedetineerden die deelnamen aan het onderzoek in een bepaalde gevangenis.

In wat volgt kunnen wij daarom niet anders dan de invloeden van de gevangenis kort op een rijtje zetten.

1 DIENSTVERLENING

Binnen de dienstverlening is de grootte van het *activiteiten-* en *sportaanbod* verschillend naargelang de gevangenis waarin men verblijft. In gevangenissen met een goede *bibliotheek* wordt meer gelezen en uitgeleend dan elders. Het aantal gedetineerden dat *onderwijs* volgt is gelijklopend. De *werkgelegenheid* verschilt van gevangenis tot gevangenis.

2 HULPVERLENING

Ook in de hulpverlening zijn er heel wat verschillen te ontdekken. Zo heeft men in bepaalde gevangenissen meer contacten met de psychosociale dienst dan elders. Ook de aanwezigheid van het justitieel welzijnswerk vormt geen constante. Het aantal contacten varieert per gevangenis en ook de tevredenheid erover. Ten slotte kan men niet in elke gevangenis even vaak bezoek ontvangen.

3 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Sommige verschillen tussen gevangenissen zijn te verklaren doordat sommige gevangenissen arresthuizen zijn en andere strafhuizen. Toch zijn hiermee niet alle verschillen te verklaren en daarom moeilijk te verdedigen. Gedetineerden willen meer eenvormigheid. Nu mogen ze in één gevangenis een computer aanschaffen maar na overplaatsing mogen ze deze niet meer gebruiken in een andere gevangenis. In één gevangenis wordt er twee maal per week gedoucht en in een andere slechts

eenmaal. Het aantal wandelingen verschilt ook, het aantal uren op cel, het aantal personen op cel, het aantal werkenden, enz. Als de straf gelijk is, waarom zijn dan de leefomstandigheden anders?

➤ **AANBEVELINGEN**

De directies kunnen over een grote mate van vrijheid beschikken omtrent de inrichting van de leefomstandigheden van gedetineerden. Dit belet echter niet dat er minimumnormen zouden moeten opgelegd worden waaraan elke gevangenis moet voldoen. Rechtszekerheid moet ook gelden binnen de gevangensmuren.

DEEL IV

CONCLUSIES

EN

AANBEVELINGEN

HOOFDSTUK XI

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Dit hoofdstuk brengt een aantal kernpunten uit het rapport naar voor. Het bevat concrete aanbevelingen naar de Vlaamse Gemeenschap toe om haar hulp- en dienstverlening te verbeteren.

1 INLEIDING: EEN BEHOEFTEHIËRARCHIE

Een gedetineerde heeft vanaf het ogenblik dat hij in de gevangenis terechtkomt een aantal behoeften die rechtstreeks verband houden met zijn opsluiting. Het hulp- en dienstverleningsaanbod is er om, voor zover mogelijk, aan deze behoeften tegemoet te komen. Om het belang van hulp- en dienstverlening voor gedetineerden in te schatten is het dus van belang om achter de behoeftehiërarchie van gedetineerden te komen. Hulp- en dienstverlening zal op die vlakken belangrijker ervaren worden wanneer deze tegemoet komt aan een behoefte die hoger staat in de behoeftehiërarchie.

De gedetineerde heeft vanaf het moment dat hij de gevangenis binnenstapt slechts één grote behoefte die alle andere overheerst: vrijheid. Om deze behoefte te kunnen vervullen, zou hij bij wijze van spreken al zijn overige behoeften opgeven. Hulpverlening is in dit verband belangrijk want deze begeleidt de gedetineerden bij hun reclassering.

De band met buiten blijft belangrijk: het contact met en de zorg voor de naastbestaanden. De familie wordt als heel belangrijk ervaren. Het is een steun en toeverlaat. Zij zijn vaak alles wat de gedetineerde nog rest. Het bezoek vormt dan ook het hoogtepunt in het leven binnen de gevangenis. Ook hier kan de hulpverlening van enorm belang zijn. Het justitieel welzijnswerk kan contact opnemen met de familie en hen begeleiden bij de problemen die rijzen door de detentie.

Naast de vrijheidsberoving en de zorg voor de naastbestaanden is de gedetineerde bezig met zijn huidige leefsituatie binnen de gevangenis: dagdagelijkse behoeften als eten, hygiëne, celgenoten, de behandeling door penitentiaire beambten en hulpverleners, enz.

Ten slotte zijn de gedetineerden op zoek naar een zinvolle tijdsbesteding tijdens de detentie. Hierbij is werk hebben in de gevangenis voor veel gedetineerden van groot belang. Dit is financieel interessant en het levensritme van buiten blijft min of meer behouden. Wie werkt is een groot deel van de dag van cel en 's avonds moe zodat hij goed kan slapen. Het huidige dienstverleningsaanbod vormt geen alternatief voor werk maar het kan wel een beperkte zinvolle tijdsbesteding zijn.

2 ALGEMENE RESULTATEN

2.1 DIENSTVERLENING

Dienstverlening is de voortzetting van het Vlaamse overheidsbeleid op alle vlakken binnen de gevangensmuren. Dit neemt concreet de vorm aan van een socio-educatief aanbod dat erop gericht is de maatschappelijke positie van de gedetineerden te verbeteren. De vertegenwoordigers van de Vlaamse Gemeenschap in de gevangensmuren die dit aanbod moeten realiseren, zijn de mensen van het justitieel welzijnswerk en de sociaal-culturele werkers. Het is ook hun taak om organisaties die in de samenleving actief zijn (Basiseducatie, VDAB, CAD, enz.) aan te sporen om hun activiteiten in de gevangenis aan te bieden.

De behoefte aan dienstverlening is groot. Gedetineerden vervelen zich en zouden hun tijd in de gevangenis graag nuttig besteden. Het dienstverleningsaanbod is op dit ogenblik echter veel kleiner dan de vraag ernaar. Er worden te weinig activiteiten georganiseerd door het gebrek aan personeel, middelen en infrastructuur en aan gemotiveerde dienstverleners van buiten de gevangenis om hun diensten ook erbinnen aan te bieden. Soms bestaat die motivatie wel maar weet men niet of en hoe men zijn diensten in de gevangenis zou kunnen aanbieden.

Het aanbieden van dienstverlening gebeurt in elke gevangenis veeleer ad hoc. Er ligt geen visie of algemeen beleid aan ten grond. Men kijkt pragmatisch naar wat mogelijk is en biedt dit aan. Er is geen afstemming van het aanbod op de vraag.

– Sociaal-cultureel werk

Sociaal-culturele activiteiten zijn georganiseerde evenementen binnen het sociaal-cultureel domein waaraan gedetineerden buiten hun cel en onder begeleiding deelnemen. Het gaat om een veelheid van activiteiten die wij indeelden in cursussen, informatieavonden, films, toneel en optredens en gespreksgroepen.

Voor de meeste gedetineerden is het volgen van een cursus de meest geliefde sociaal-culturele activiteit. Zo'n cursus biedt hun de mogelijkheid om herhaaldelijk op vaste tijdstippen hun cel te verlaten en hun tijd zinvol te besteden. Een succesvolle beëindiging van een cursus, waaraan liefst een certificaat verbonden is, krijkt de eigenwaarde van de gedetineerden op. De cursusonderwerpen zijn interessant genoeg maar gedetineerden nemen niet enkel deel om iets bij te leren. Ze komen ook voor de gezelligheid of als ontspanning.

– Sport

De behoefte aan sport binnen de gevangenis stelt zich nadrukkelijk en het aanbod slaagt er niet in aan de vraag te voldoen. Redenen hiervoor zijn terug te vinden in het tekort aan zowel infrastructuur als voldoende personeel. Gedetineerden aanvaarden wel dat er soms weinig plaats is maar dat zou door het organiseren van meer uren sport opgevangen kunnen worden.

– **Lectuurvoorziening**

De stereotype gevangenisbibliotheek staat bekend als klein en hopeloos verouderd. In een aantal gevangenissen is daar verandering in gekomen door een samenwerking met de plaatselijke bibliotheek die tijdelijk een deel van haar collectie ter beschikking stelt van de gevangenis.

Het potentiële leespubliek in de gevangenis is groot want de meeste gedetineerden hebben een overvloed aan tijd (lees verveling). In gevangenissen waar reeds stappen in de richting van een modernisering van de bibliotheek gezet zijn, is het effect ervan op het leesgedrag duidelijk merkbaar.

– **Onderwijs**

Onderwijs in de gevangenis kan verschillende vormen aannemen. Soms kan de gedetineerde echt naar de les gaan (klassikaal onderwijs), soms is het uitsluitend zelfstudie (al dan niet met persoonlijke begeleiding van een leerkracht-vrijwilliger) en soms een combinatie van beide (iemand volgt bijvoorbeeld een B.I.S.-cursus en krijgt begeleiding van de leerkracht basiseducatie). De mogelijkheden verschillen van gevangenis tot gevangenis.

Algemeen ervaren gedetineerden onderwijs in de gevangenis positief. Gedetineerden hebben veel tijd en zijn vaak gemotiveerd om deze tijd zinvol te gebruiken door wat bij te leren dat kan bijdragen tot de nieuwe start die ze na hun detentie in de samenleving zullen moeten nemen. Het is niet zo dat zij onderwijs vooral zien als een manier om een vroeger niet behaald diploma alsnog te behalen maar onderwijs verbetert een aantal vaardigheden die velen onder hen ontbreken zoals het goed kunnen lezen en schrijven.

– **Arbeidstoeleiding**

De gedetineerden hebben een grote behoefte aan arbeidstoeleiding. Slechts een derde zegt geen hulp nodig te hebben om na de vrijlating aan werk te geraken. Alle vormen van arbeidstoeleiding worden geapprecieerd al spreken beroepsopleidingen gedetineerden het meest aan omdat deze volgens hen de grootste kans op werk kunnen bieden.

➤ **AANBEVELINGEN**

Algemeen:

- De Vlaamse overheid zou één overkoepelend forum moeten creëren waar overleg tussen de vertegenwoordigingen van de Vlaamse Gemeenschap in de verschillende gevangenissen mogelijk is, informatie kan gecentraliseerd en gedistribueerd worden, dat kan sturen en bijstaan. Dit doen de koepels op dit ogenblik onvoldoende. In dit verband moet ook eens overdacht worden hoe de verhouding tussen het justitieel welzijnswerk en het sociaal-cultureel werk verder moet. Zowel het bestaan van twee aparte diensten als het proefprojectgehalte van het sociaal-cultureel werk zijn niet bevorderlijk voor de geleverde prestaties.
- Elke gevangenis zou een behoefte- en actieplan moeten opstellen, rekening houdend met haar populatie (mannen of vrouwen; beklagden, veroordeelden of geïnterneerden; Nederlands- of anderstaligen; kort- of langgestraften; enz.). Daarom zou elke gevangenis moeten werken met een VOS-groep (vorming-ontspanning-sport). Zo'n groep bestaat uit een representatieve vertegenwoordiging van de gedetineerdenpopulatie en komt regelmatig samen. De bedoeling is

de behoeften van de gedetineerden aan dienstverlening naar voor te brengen en voorstellen te formuleren. Zo kunnen de activiteiten meer vraaggestuurd georganiseerd worden.

- De overheid zou stimulansen moeten geven ten aanzien van de organisaties van buiten om hun diensten aan te bieden in de gevangenis. De gevangenis is voor vele onder hen een onbekende wereld en de toegangsdrempel is hoog. Er is nood aan informatie over de gevangenis en haar populatie opdat deze organisaties zouden leren hoe zij hun aanbod op de specifieke gedetineerdenpopulatie zou kunnen afstemmen. Want vaak realiseren deze organisaties zich niet dat een aanbod in de gevangenis een specifieke aanpak vergt. Bovendien zijn deze organisaties slechts bereid een aanbod voor gedetineerden uit te werken indien hieraan financiële stimuli verbonden zijn. Die zijn er op dit ogenblik onvoldoende. Naast deze organisaties willen wij wijzen op de belangrijke rol die vrijwilligers kunnen spelen in de uitbouw van een dienstverleningsaanbod. Met een professionelere aanpak van het vrijwilligerwerk zou men veel kunnen bereiken (opleiding van vrijwilligers, follow-up, briefing en debriefing).
- Het gevangenispersoneel moet betrokken worden bij de dienstverlening van de Vlaamse Gemeenschap. Op dit ogenblik moeten zij soms gedetineerden lossen en zij weten niet waarvoor. Verder is er ook jaloezie naar de gedetineerden toe omdat er voor deze criminelen een heleboel georganiseerd wordt en niets voor hen.

Naar dienstverleningssector:

- *Sociaal-cultureel werk:* Een probleem met het organiseren van cursussen is dat het verloop in de gevangenis groot is. Lang niet elke gedetineerde kan weken na elkaar steeds aanwezig zijn in de cursus. Daarom pleiten wij voor cursuspakketten die korter maar intensiever zijn. De cursusduur moet afgestemd worden op het doelpubliek. Er is ook een vraag naar certificering.
- *Sport:* De gevangenis zouden sport dusdanig moeten organiseren dat iedereen die dat wil op regelmatige basis kan deelnemen. Omdat fitness de populairste sport is, is de voorziening van een fitnessruimte in elke gevangenis wenselijk, eventueel met opvouwbare toestellen die aan de kant geschoven kunnen worden zodat de ruimte ook voor andere doeleinden kan gebruikt worden.
- *Lectuurvoorziening:* De uitbouw van een moderne bibliotheek in elke gevangenis, gelinkt aan een openbare bibliotheek, moet verdergezet worden. In een ideale bibliotheek vindt iedereen zijn gading: boeken in verschillende talen, tijdschriften en eventueel kranten, cd's, videospellen of zelfs een beperkte toegang tot het internet. De ideale uitleenprocedure bestaat erin de gedetineerden de gelegenheid te geven zelf naar de bibliotheek toe te gaan en zelf de boeken te kiezen.
- *Onderwijs:* Inhoudelijk is het onderwijsaanbod goed maar het wordt te weinig aangeboden. Te weinig gedetineerden zijn op de hoogte van de onderwijsmogelijkheden. Vooral de mogelijkheden tot zelfstudie zijn onvoldoende bekend. De hulpverlening zou deze mogelijkheden beter bekend moeten maken. Voor wie echt wil leren is het bovendien moeilijk om vol te houden: het lawaai in de gevangenis, het samenleven met meerdere gedetineerden op één cel en vooral het feit dat met er alleen voorstaat maakt studeren moeilijk. Daarom moeten er mogelijkheden

voor begeleiding voor de studerende gedetineerden voorzien worden. Wij zien hierbij vooral een rol weggelegd voor vrijwilligers.

- *Arbeidstoeleiding*: Er moet veel aandacht besteed worden aan alles wat te maken heeft met werk, zowel binnen als buiten de gevangensmuren. De VDAB kan hierin een belangrijke rol spelen als expert in trajectbegeleiding. Het is zonder meer de moeite waard na te gaan hoe de methode van trajectbegeleiding, zoals de VDAB die hanteert voor langdurig werklozen, toe te passen is op de gedetineerdenpopulatie. Bij arbeidstoeleiding is het vooral belangrijk dat de overgang tussen de detentie en de vrijlating soepel gebeurt. Vandaar de populariteit van het regime van halve vrijheid bij de gedetineerden. Het grote probleem bij arbeidstoeleiding is evenwel dat de gedetineerden niet precies weten wanneer ze vrijkomen. Dit legt een hypotheek op veel initiatieven die op dit vlak genomen zouden kunnen worden.

2.2 HULPVERLENING

De behoefte aan hulpverlening ervaren de gedetineerden prangender dan die aan dienstverlening. Heel veel gedetineerden worstelen met problemen allerhande. De grootste problemen zijn de zorgen om de vrijheid. "Wanneer zal ik vrijkomen? En zal ik het halen buiten?" Omdat deze vrijlating vaak op zich laat wachten, zijn er veel klachten over het systeem. Er is niet genoeg aandacht van de hulpverlening die je moet helpen om vrij te komen en de V.I.-procedure ligt ook onder vuur. Een derde grote bekommernis van de gedetineerden is het welzijn van hun familie. Kunnen zij zich redden zonder hen?

Om deze problemen op te lossen zoeken de gedetineerden hulp. De **psychosociale dienst** is de hulpverleningsinstantie bij uitstek. Dat blijkt enerzijds uit de cijfers maar anderzijds associëren gedetineerden hulpverlening ook het meest met de "sociale dienst". Toch is er veel kritiek op de psychosociale dienst: er is te weinig personeel, ze zijn te onervaren, er is een te groot verloop omdat hun statuut minder aantrekkelijk is dan in de privé-sector. Bovendien zitten ze op twee stoelen, zowel op die van begeleider als op die van medebeslisser omdat ze een adviesverlenende taak hebben ten aanzien van de autoriteiten bij het toestaan van penitentiair verlop, halve vrijheid, enz.

Hulpverlening is verder de centrale taak van het **justitieel welzijnswerk** in de gevangenis. Toch is het justitieel welzijnswerk als hulpverleningsdienst niet zo erg bekend. Gedetineerden kunnen deze hulpverlening ook niet goed plaatsen binnen het geheel van diensten in de gevangenis. Vooral wie nog niet lang in de gevangenis zit, kent het justitieel welzijnswerk niet. Dat is jammer want deze mensen hebben vaak nog veel zorgen buiten de gevangensmuren zoals de zorg voor de naastbestaanden, de huisdieren of het huisraad. Het justitieel welzijnswerk is ideaal geplaatst om deze problemen aan te pakken aangezien zij verbonden zijn aan de centra algemeen welzijnswerk. De beeldvorming van het justitieel welzijnswerk is positief. Er heerst ook een redelijk grote tevredenheid over de contacten met het justitieel welzijnswerk. Maar men beseft dat het justitieel welzijnswerk op een groot aantal vlakken de problemen niet kan oplossen omdat zij te gast zijn in de gevangenis en op velerlei gebied afhankelijk van deze gevangenis.

➤ **AANBEVELINGEN:**

Het justitieel welzijnswerk moet zich als dienst beter profileren: wie zijn ze en wat doen ze precies. Elke binnenkomer zou op de hoogte moeten zijn dat er zoiets bestaat als het justitieel welzijnswerk. Maar bekendheid alleen is niet genoeg: de drempel om effectief naar het justitieel welzijnswerk toe te stappen moet voldoende laag zijn. Verder doet men er goed aan de onafhankelijkheid ten aanzien van Justitie uit te spelen. Zo kan de gedetineerde beter het onderscheid maken met de psychosociale dienst. Gedetineerden hebben nood aan een onafhankelijk klankbord.

2.3 NAASTBESTAANDEN EN SLACHTOFFERS

2.3.1 Naastbestaanden

Naastbestaanden zijn het belangrijkste voor de gedetineerden. Zij zijn een steun en toeverlaat tijdens de detentie en zij bieden de hoop op een betere toekomst erna. Vandaar het grote belang van alle vormen van bezoek voor de gedetineerden. Er lopen immers nog steeds heel wat relaties stuk doorheen de detentie.

Daarnaast ontvangen een aantal gedetineerden geen bezoek. Zij ervaren dit als een groot gemis.

➤ **AANBEVELINGEN**

Gevangenis moeten veel aandacht besteden aan een goede organisatie van het bezoek. Dit is belangrijk voor de reïntegratie na de detentie en beantwoordt aan een fundamentele behoefte. Speciale aandacht moet gaan naar de partners en kinderen van gedetineerden.

Daarnaast mag men de gedetineerden die nooit bezoek ontvangen niet vergeten. Voor hen zouden een aantal aparte activiteiten georganiseerd moeten worden.

2.3.2 Slachtoffers

Binnen de gevangenis heerst geen herstelgerichte cultuur die aandacht heeft voor het slachtoffer. Toch zijn er wel degelijk argumenten te vinden voor de stelling dat een aantal gedetineerden al dan niet bewust moeite hebben met het feit dat ze slachtoffers maakten. Dit blijkt onder andere uit de vaststelling dat de gedetineerden die erkennen dat er slachtoffers waren bij het plegen van hun misdrijf, systematisch meer de hulpverlening opzoeken dan de anderen.

➤ **AANBEVELINGEN**

Al bij al blijken de gedetineerden die zich ervan bewust zijn slachtoffers te hebben gemaakt, duidelijk de nood te voelen om hierover te praten en eventueel stappen te ondernemen naar de slachtoffers toe. Om aan de noden van deze mensen tegemoet te komen, is er een structuur nodig die deze mensen kan helpen met hun gevoelens.

Daarnaast is er een aanzienlijke groep gedetineerden bij wie het besef ontbreekt van wat zij hun slachtoffers aangedaan hebben. Een cursus als 'slachtoffer in beeld' helpt om dit besef bij te

brenge. Maar het aanbieden van deze cursus moet samengaan met een opvolging van de deelnemende gedetineerden om hen te begeleiden bij de gevoelens die deze cursus losmaakt.

3 SPECIFIEKE DOELGROEPEN

3.1 MANNEN EN VROUWEN

Ondanks het feit dat het socio-demografisch profiel van de vrouwen nauwelijks verschilt van dat van hun mannelijke collega's, zijn er toch heel wat verschillen tussen mannen en vrouwen in de gevangenis. Hun leefsituatie en gedrag is anders. Toch zijn hun wensen in verband met de hulp- en dienstverlening niet erg verschillend. Mannen en vrouwen hebben veelal dezelfde zorgen omtrent de detentie maar voor vrouwen komt er vaker de zorg voor de kinderen bovenop. Op het vlak van de dienstverlening lijken vrouwen ook iets meer voor ontspannende activiteiten te kiezen dan voor vormende.

De vrouwen in de gevangenis zien zichzelf in een bevoorrechte positie tegenover de mannen. Zij hebben meer vrijheid, vaker werk, meer personeel, mogen meer hebben op cel van de buitenkantine, krijgen vaker schoon wasgoed, mogen vaker bellen en douchen, enz. Kortom, het regime in de vrouwen vleugels is lossere. Er is ook minder agressie dan bij de mannen.

➤ AANBEVELINGEN

De helft van de vrouwelijke gedetineerden zijn ongehuwd maar vier op vijf vrouwen zijn moeders. De specifieke problemen die dit met zich meebrengt, zoals de opvang van de kinderen, vragen zeker om voldoende aandacht in de hulp- en dienstverlening.

3.2 BEKLAAGDEN, VEROORDEELDEN EN GEÏNTERNEERDEN

De hechtenistitel oefent een grote invloed uit op de behoeften aan hulp- en dienstverlening. Elke titel brengt zijn eigen beleving van de detentie en zijn eigen problematiek met zich mee.

Op het vlak van *dienstverlening* vragen beklagden meer om ontspanning en veroordeelden en geïnterneerden meer om vormende activiteiten. De vorming moet vooral bij de geïnterneerden wel afgestemd zijn op hun niveau.

In de *hulpverlening* hebben de verschillende categorieën van gedetineerden andere problemen. Beklagden zitten met problemen rond hun rechtszaak, veroordeelden met problemen rond hun vrijlating en geïnterneerden ervaren grote problemen met hun overplaatsing naar een gespecialiseerde instelling. De belangrijkste hulpverlener voor de beklagden is de advocaat. Voor veroordeelden en geïnterneerden is dat de psychosociale dienst. Veroordeelden vragen vaker maatschappelijke begeleiding en geïnterneerden meer psychologische begeleiding. Het justitieel welzijnswerk neemt een fundamentele plaats in binnen de hulpverlening aan veroordeelden en geïnterneerden maar slechts een marginale bij beklagden. Zij kennen deze vorm van hulpverlening

minder hoewel ze veel problemen hebben waarbij net het justitieel welzijnswerk goed geplaatst is om eraan tegemoet te komen.

In de relaties met de *naastbestaanden* zijn er minder grote verschillen tussen de verschillende categorieën van gedetineerden. Naarmate de detentie langer duurt, verbreken wel meer partnerrelaties. De vraag naar een meer *herstelgerichte detentie* lijkt zich vooral bij geïnterneerden te stellen en ook bij veroordeelden. Beklaagden zijn hier minder mee bezig.

➤ **AANBEVELINGEN**

Beklaagden moeten bij binnenkomst zo goed mogelijk geïnformeerd worden over het gevangenisleven. Recente, schriftelijke informatie die achteraf kan geraadpleegd worden is noodzakelijk.

Voor **veroordeelden** zijn de "kleine dingen" in de leefsituatie van alledag belangrijk: correctheid van het personeel, geen te lange wachttijden, voldoende douchen, behoorlijk eten, voldoende kantine, een veilige werkplek, enz.; kortom: voldoende menselijkheid in de leefsituatie. Naar de vrijlating toe vragen zij intensievere begeleiding om de overgang naar het vrije leven soepeler te laten verlopen. Het regime van halve vrijheid is dan ook gegeerd.

De problemen van de **geïnterneerden** zijn enorm. De huidige toestand is schrijnend en de wet tot bescherming van de maatschappij wordt niet naar behoren uitgevoerd. Geïnterneerden krijgen niet de verzorging die ze nodig hebben. Dit probleem vraagt dringend om een globale aanpak.

3.3 NEDERLANDSTALIGEN EN ANDERSTALIGEN

Anderstaligen hebben hetzelfde profiel als hun Nederlandstalige collega's maar hun gebrekkige talenkennis brengt specifieke problemen en behoeften met zich mee.

Op het vlak van *dienstverlening* geraken anderstalige gedetineerden minder vlug aan werk en kunnen ze minder gemakkelijk deelnemen aan activiteiten waarbij de taal een belangrijke rol speelt. Daarom nemen ze vaker deel aan sportactiviteiten en proberen ze in de bibliotheek boeken in hun taal te vinden om de verveling te doden. Meer dan de anderen vinden zij daarnaast arbeidstoeleiding belangrijk. Dit resultaat is des te verrassender omdat beklagden (de grootste groep onder de anderstaligen) hier algemeen minder vaak mee bezig zijn.

Anderstaligen hebben een grote behoefte aan informatie allerhande. Buitenlanders kennen bovendien een aantal specifieke problemen. Een aantal wil in België blijven en probeert de verblijfsvergunning veilig te stellen. Anderen trachten na hun veroordeling dan weer een overplaatsing naar hun eigen land te bekomen. Anderstaligen hebben minder contacten met de *hulpverlening* omwille van het taalprobleem. Zij spreken vlugger met de directeur, het aantal contacten met de psychosociale dienst is vergelijkbaar maar het justitieel welzijnswerk bereikt deze mensen minder.

Anderstaligen krijgen minder vaak *naastbestaanden* op bezoek. Zij kunnen bij hen dan ook minder met problemen terecht en hebben er minder steun aan. Anderstaligen zijn minder met hun *slachtoffer* bezig. Hiervoor zijn twee redenen: zij zitten voor andere feiten in de gevangenis en de meeste anderstaligen zijn beklagden.

➤ **AANBEVELINGEN**

- Documentatie in verschillende talen kan de anderstaligen wegwijs maken binnen de gevangenis. Zij leren immers minder gemakkelijk van medegedetineerden hoe alles in zijn werk gaat.
- Anderstaligen willen dat de hulp- en dienstverlening ook voor hen bereikbaar is maar de taal vormt het grootste probleem. Een taalbad lijkt dan ook aangewezen voor de gedetineerden die in België zullen blijven. Een cursus Nederlands voor anderstaligen helpt hen zowel binnen als later buiten de gevangenis.
- Anderstaligen in de gevangenis die dezelfde taal spreken, kunnen veel aan elkaar hebben. Vaak worden twee landgenoten dan ook samen op één cel geplaatst. Maar dit volstaat niet want vaak zijn beide niet op de hoogte van een heleboel zaken binnen de gevangenis. Daarom zou het goed zijn mochten deze personen weten wie van de gedetineerden hun taal spreekt, en wie bovendien nog een andere voor de hulpverlening verstaanbare taal spreekt zodat deze persoon als tolk zou kunnen fungeren. In grote gevangenissen met veel anderstaligen zou men zelfs een aantal taalgroepen periodiek kunnen samenbrengen. Wellicht is er altijd minstens één gedetineerde onder hen die als tolk kan fungeren. Tijdens zo'n activiteit kunnen een aantal mededelingen gedaan worden door de gevangenis en een aantal activiteiten voorgesteld door de organisatoren. Verder biedt het de gedetineerden de mogelijkheid om een aantal vragen en problemen naar voor te brengen. Deze groep gedetineerden kan immers geen rapportbriefjes schrijven noch de antwoorden erop lezen.

3.4 DE GEVANGENIS

De gevangenis is één van de meest bepalende factoren voor het hulp- en dienstverleningsaanbod. Op nagenoeg alle vlakken van de hulp- en dienstverlening oefent de gevangenis een invloed uit. Een aantal verschillen zijn te verklaren doordat sommige gevangenissen arresthuizen zijn en andere strafhuizen. Toch zijn hiermee niet alle verschillen te verklaren en zeker moeilijk te verdedigen. Gedetineerden willen meer eenvormigheid.

➤ **AANBEVELINGEN**

De directies beschikken over een grote mate van vrijheid omtrent de inrichting van de leefomstandigheden van gedetineerden. Dat belet niet dat minimumnormen en rechtszekerheid ook binnen de gevangensmuren moeten gelden.

4 TOT SLOT

De belangrijkste behoeften van gedetineerden situeren zich op het vlak van de vrijlating, de zorg voor de naastbestaanden en de concrete leefsituatie van alledag. In dit laatste speelt het hebben van werk voor velen een belangrijke rol naast een behoefte aan meer rechtszekerheid en een humane bejegening. Hulp- en dienstverlening die in het teken staan van deze factoren vinden gedetineerden dan ook het belangrijkste. Wij bevelen dan ook het volgende aan:

- De hulpverlening in elke **gevangenis** moet naar zijn populatie kijken en met dit rapport als basis een behoefte- en actieplan opstellen om beter aan de noden van de gedetineerden tegemoet te komen. Het behoefte- en actieplan kan verder uitgewerkt worden in samenwerking met een representatieve groep gedetineerden. Op die manier hebben gedetineerden ook het gevoel dat er met hun mening rekening gehouden wordt. Binnen de gevangeniscontext is dit immers veel meer uitzondering dan regel. Andersom kan de directie of wie dan ook bedenkingen of bezwaren naar deze groep terugkoppelen. Dit kan leiden tot een wederzijds begrip van elkaars situatie. Dit onderzoek kan dan ook de eerste stap zijn naar het luisteren naar behoeften van gedetineerden. Uit de reacties van gedetineerden was duidelijk af te leiden hoezeer ze dit gebaar apprecieerden.
- Anderzijds moet de **overheid** voldoende middelen ter beschikking stellen om de hulp- en dienstverlening op punt te stellen, vrijwilligers en organisaties van buiten stimuleren om de stap naar binnen te zetten en één forum te creëren waarop ervaringen uitgewisseld kunnen worden om zo de kennis te centraliseren en door te geven.

BIBLIOGRAFIE

- BOUVERNE-DE BIE M., ROOSE R., VACKIER N., CLAEYS A., *Sociale integratie populatie vervroegd invrijheidgestelden - eindrapport*, Gent/Leuven, RUG/KUL, 1998
 - BUYSE S., DE JAEGER K., SAUVEUR M. H., *Als je ouder in de gevangenis zit... hoe dichtbij blijven*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1996
 - COMMISSIE INTERNERING VOOR DE HERZIENING VAN DE WET TOT BESCHERMING VAN DE MAATSCHAPPIJ VAN 1 JULI 1964, *Eindverslag van de werkzaamheden*, Brussel, Ministerie van Justitie, 1999
 - COOPMAN L., *Behoeftenonderzoek bij gedetineerden (beklaagden en kort veroordeelden) naar hun sociale achtergrond, opleidingsinteresse en toekomstperspectieven binnen de Mannenafdeling II van het penitentiair centrum Brugge*, 1997
 - DE MAREZ V., JANSSENS F., MARIT I., MICHIELS C., VAN HOECK L., VERVAELE F., *Sociaal-cultureel werk in de Vlaamse gevangnissen. Dossier 2000: werkingsverslag 1999, werkingsplannen 2000*, Berchem, Vlaamse Federatie voor Forensisch Welzijnswerk, 1999
 - DE WIT J., DE MAEYER G., *De gevangnissen*, Leuven, Davidsfonds, 1994
 - DUFRAING, D., Penitentiair Schoolcentrum Hoogstraten, www.psc-hoogstraten.be
 - DUPONT L., *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen. Proeve van een voorontwerp van beginselenwet en tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen*, Leuven, Universitaire Pers, 1998
 - ECHELPOELS K., *De verslaggeving binnen de ambulante hulpverlening van "op proef vrijgestelde geïnterneerden"*, Leuven, KUL, 1999
 - HENDRICKX B., MICHIELS C., PEETERS R., *Muurvast in beweging. Sociaal-cultureel werk in de Vlaamse gevangnissen*, Berchem, Vlaamse Federatie voor Forensisch Welzijnswerk, 1997
 - INTEGRA DESMOS-PROJECT, *Brug over troebel water*, 1998
-

Bibliografie

- INTERDEPARTEMENTALE COMMISSIE 'HULP- EN DIENSTVERLENING AAN GEDETINEERDEN', *Hulpverlening aan gedetineerden. Op nieuwe wegen... Het aanbod van de Vlaamse Gemeenschap. Verslag en aanbevelingen van een interdepartementale commissie, ingesteld door de Vlaamse regering op 17 november 1993*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1995
 - INTERDEPARTEMENTALE COMMISSIE 'HULP- EN DIENSTVERLENING AAN GEDETINEERDEN', *Tweede Vlaamse interdepartementale commissie "hulp- en dienstverlening aan gedetineerden". Tussentijds verslag. April 1999*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1999
 - LODEWYCKX I., *Sociale uitsluiting in een opsluitingscentrum. Een studie naar de noden en behoeften van anderstalige buitenlanders in het arresthuis van Antwerpen*, Antwerpen, UFSIA, 1999
 - MAES E., DEMEESTER K., *Een typische gedetineerde is een ...? Onderzoek naar het profiel van een populatie gedetineerden in het penitentiair schoolcentrum Hoogstraten*, 1997
 - MESTDAGH K., *Evaluatie & behoeftenonderzoek van vormings-, ontspannings-, & sportactiviteiten binnen mannenafdeling II van het penitentiair complex Brugge*, 1997
 - MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, *Hulpverlening aan gedetineerden. Op nieuwe wegen... Samenwerkingsakkoord tussen de staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake de "sociale hulpverlening aan gedetineerden met het oog op hun sociale reïntegratie"*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1994
 - MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP DEPARTEMENT ONDERWIJS, (13-11-00), *Basiseducatie*, www.ond.be/permanente_vorming/Basiseducatie.htm
 - MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP DEPARTEMENT ONDERWIJS, (21-11-00), *Onderwijs voor Sociale Promotie*, www.ond.vlaanderen.be/permanente_vorming/OSP.htm
 - MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP DEPARTEMENT ONDERWIJS, B.I.S. *Begeleid Individueel Studeren*, www.bis.vlaanderen.be
 - MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP DEPARTEMENT ONDERWIJS, (23-01-01), *De examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap voor het voltijds secundair onderwijs*, www.ond.vlaanderen.be/secundair/examencommissie/
 - MINISTERIE VAN JUSTITIE DIRECTORAAT STRAFINRICHTINGEN, *Jaarverslag 1997*, Brussel, 1998
 - MINISTERIE VAN JUSTITIE DIRECTORAAT STRAFINRICHTINGEN, *Jaarverslag 1998*, Brussel, 1999
-

- MEYVIS W., Welzijnsteams in de Vlaamse Gevangenissen, in: *Tijdschrift voor welzijnswerk*, 1995, 186, pp.14-22
 - MOERINGS M., *De gevangenis uit, de maatschappij in: de gevangenisstraf en haar betekenis voor de sociale contacten van ex-gedetineerden*, Amsterdam, P.E.T., 1978
 - NEYS A., PETERS P., PIETERS F., *Tralies in de weg: het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven*, Leuven, Universitaire Pers, 1994
 - STEUNPUNT ALGEMEEN WELZIJSWERK, *Dossier Algemeen Welzijnswerk, Inventaris Justitieel Welzijnswerk*, Berchem, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, 2000
 - VAESSEN J., *Basisbehoefteonderzoek gedetineerden in relatie tot het sociaal-cultureel werk*, Berchem, Vlaamse Federatie voor Forensisch Welzijnswerk, 1998
 - VLAAMS ONDERSTEUNINGSCENTRUM VOOR BASESEDUCATIE (VOCB), (13-2-01), Basiseducatie, www.vocb.be/basis.taf
 - VOGELS M., *Beleidsnota 2000-2004. Welzijn, gezondheid en gelijke kansen*, Brussel, Vlaamse regering, 2000
 - UNIVERSITEIT GENT, Open Universiteit Gent, openuniv.rug.ac.be/ned/
 - DIVERSEN, *Herstel- en reïntegratiegerichte detentie. Evaluatie welzijnsteams 1997*, Brussel, Ministerie van Justitie & Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1997
-

BIJLAGE
DE ENQUÊTE

ENQUÊTE

HULP- EN DIENSTVERLENING AAN GEDETINEERDEN

in opdracht van de Vlaamse Gemeenschap

Dit is een onderzoek van het Sociaal-Economisch Instituut (SEIN) van het Limburgs Universitair Centrum (LUC). Het is de bedoeling de behoefte van de gedetineerden aan **hulp- en dienstverlening** te achterhalen. Zo kunnen de hulpverleners deze hulp- en dienstverlening beter afstemmen op wat jij nodig vindt.

Daarom vragen we **jouw mening** over de hulp- en dienstverlening. We stellen vragen over wat je vindt van de activiteiten die georganiseerd worden en over je contacten met de hulpverlening. Verder zijn er nog een paar vraagjes over jezelf en over het bezoek.

De vragenlijst is **anoniem**. Je moet je **naam niet** vermelden.

Alle vragen gaan over **deze gevangenisstraf**, NIET over eventuele vroegere straffen.

Alvast bedankt voor je medewerking! Sla nu deze bladzijde om.

Dit kadertje is voor de onderzoekers:

Datum:...../...../.....

Gevangenis:.....

M - V

(N) - F - E

DE DIENSTVERLENING

ACTIVITEITEN

Deze vragen gaan over activiteiten die in de gevangenis georganiseerd worden:

- cursussen (taalles, yoga, computerles, EHBO, tekenles, gitaarles,...)
- informatieavonden
- films, optredens en toneelvoorstellingen
- gespreksgroepen
- ...

Let op! Het gaat hier nog NIET om sport, de wandeling of de ontspanningszaal. Dit komt verder in de vragenlijst aan bod.

1. Heb je de afgelopen maand deelgenomen aan een activiteit?

- 0 ₁ Ja
- 0 ₂ Neen (GA DAN NU VERDER MET VRAAG 4 OP DE VOLGENDE BLADZIJDE)

2. Aan hoeveel verschillende activiteiten heb je in die maand deelgenomen?

... activiteiten

3. Aan welke activiteiten heb je in die maand deelgenomen? Je kan hier meerdere antwoorden aanduiden. Als je aan een activiteit hebt deelgenomen die niet in de lijst staat, schrijf die dan bij op de stippellijn.

- 0 Cursussen (taalles, yoga, computerles, EHBO, tekenen en knutselen, gitaarles, "op vrije voeten", "slachtoffer in beeld", ...)
- 0 Informatieavonden
- 0 Film, toneel en optredens
- 0 Gespreksgroepen
- 0

➔ GA NU VERDER MET VRAAG 5!

4. Waarom nam je niet deel aan een activiteit?

Let op:

- Je mag slechts één bolletje inkleuren. Kies er dus het antwoord uit dat voor jou het best past.
 - Als je het juiste antwoord niet vindt in de lijst, vul het dan zelf in op de stippellijn.
- 0 ₁ Omdat ik pas in deze gevangenis zit
- 0 ₂ Er waren geen activiteiten
- 0 ₃ Er was geen vrije plaats meer
- 0 ₄ De onderwerpen waren niet interessant
- 0 ₅ Ik had iets te doen wat ik leuker of belangrijker vond (bezoek, werk,...)
- 0 ₆ Mijn hoofd stond er niet naar
- 0 ₇ De sfeer daar staat me niet aan
- 0 ₈ Ik mocht niet deelnemen door een maatregel van de directie
- 0 ₉ Omdat ik de taal niet goed spreek
- 0 ₁₀

5. Aan welke activiteiten zou jij het liefst deelnemen? *Duid slechts één antwoord aan.*

- 0 ₁ Cursussen (taalles, yoga, computerles, EHBO, tekenen en knutselen, gitaarles, "op vrije voeten", "slachtoffer in beeld",...)
- 0 ₂ Informatieavonden
- 0 ₃ Film, toneel en optredens
- 0 ₄ Gespreksgroepen
- 0 ₅ Geen
- 0 ₆

6. Welke betekenis hebben activiteiten voor jou in de eerste plaats?

Let op:

- Je mag slechts één bolletje inkleuren. Kies er dus het antwoord uit dat voor jou het belangrijkste is.
- Als je het juiste antwoord niet vindt in de lijst, vul het dan zelf in op de stippellijn.
 - 0 ₁ Ik ga vooral voor de gezelligheid en het sociaal contact.
 - 0 ₂ Ik ga vooral om mij af te reageren en mijn stress kwijt te raken.
 - 0 ₃ Ik ga vooral om mij te ontspannen.
 - 0 ₄ Ik ga vooral om de tijd sneller voorbij te laten gaan.
 - 0 ₅ Ik ga vooral om mijn kennis en vaardigheden uit te breiden waar ik misschien buiten ook nog iets aan heb.
 - 0 ₆ Ik ga vooral omdat ik in zo'n activiteit creatief bezig kan zijn.
 - 0 ₇ Geen betekenis, ik neem liever niet deel
 - 0 ₈

7. Hoeveel uur heb je in de afgelopen week ongeveer aan activiteiten deelgenomen? *Let op, hier gaat het niet meer over de afgelopen maand zoals hierboven maar wel over de afgelopen week.*

- 0 ₁ 0 uur (Ik heb niet deelgenomen aan activiteiten deze week)
- 0 ₂ 1 à 2 uur
- 0 ₃ 3 à 4 uur
- 0 ₄ 5 à 6 uur
- 0 ₅ 7 à 8 uur
- 0 ₆ 9 uur en meer

SPORT

De volgende vragen gaan over sport. Hiermee bedoelen we uren dat je buiten je cel aan sport gedaan hebt. De oefeningen op cel tellen dus NIET mee.

8. Heb je de afgelopen maand aan sport gedaan?

- ₁ Ja (GA VERDER MET VRAAG 10)
- ₂ Neen

9. Waarom heb je niet aan sport gedaan de afgelopen maand? Duid slechts één antwoord aan.

- ₁ Ik mag niet aan sport doen om medische redenen
- ₂ Ik mocht niet door een maatregel van de directie
- ₃ Er was geen sport
- ₄ De sportactiviteiten zaten vol
- ₅ Ik had iets anders te doen (bezoek, werk, ...)
- ₆ Ik houd niet van sport
- ₇ Het is meestal niet gezellig
- ₈ Ik had er geen zin in
- ₉ Ik spreek de taal niet goed genoeg
- ₁₀

➔ GA NU VERDER MET VRAAG 11!

10. Hoeveel uur heb je de afgelopen week ongeveer aan sport gedaan?

- ₁ 0 uur (Ik heb deze week niet aan sport gedaan)
- ₂ 1 à 2 uur
- ₃ 3 à 4 uur
- ₄ 5 uur en meer

11. Hoeveel uur sport per week zou jij ideaal vinden?

... uur

12. Aan welke sporten zou jij het liefst deelnemen als je dat kon? Je mag drie sporten aanduiden.

0 ₁ Badminton	0 ₅ Pétanque	0 ₉ Volleybal
0 ₂ Basketbal	0 ₆ Sjoelbak	0 ₁₀
0 ₃ Biljart	0 ₇ Tafeltennis	
0 ₄ Fitness	0 ₈ Voetbal	

13. Doe je in de gevangenis meer aan sport dan erbuiten?

- 0₁ Ja
- 0₂ Neen
- 0₃ Evenveel

14. Welke betekenis heeft sport voor jou in de eerste plaats? *Duid slechts één antwoord aan.*

- 0₁ Het is vooral leuk om onder de mensen te komen
- 0₂ Doordat ik me kan afreageren geraak ik mijn stress en agressie kwijt
- 0₃ Het is leuk om mijn gedachten te verzetten
- 0₄ Zo gaat de tijd sneller voorbij
- 0₅ Ik kan er mijn vaardigheden mee verbeteren
- 0₆ Ik blijf er gezond door
- 0₇ Sport zegt me niets
- 0₈

BIBLIOTHEEK

15. Hoe vaak lees je boeken of tijdschriften in de gevangenis?

- ₁ Enkele keren per week
- ₂ Enkele keren per maand
- ₃ Af en toe
- ₄ Nooit (GA VERDER MET VRAAG 19)

16. Hoe kom je meestal aan je boeken en tijdschriften? Duid één antwoord aan.

- ₁ Via de bibliotheek
- ₂ Via het bezoek
- ₃ Eigen aankoop

17. Waarom lees je in de eerste plaats? Duid slechts één antwoord aan.

- ₁ Voor de gezelligheid in de bibliotheek (als je er naartoe mag gaan)
- ₂ Een boek lezen ontspant me.
- ₃ Ik doe het vooral om de tijd om te krijgen, de inhoud van het boek doet er niet veel toe.
- ₄ Ik leer er iets van.
- ₅

18. Hoeveel boeken heb je in de afgelopen maand uit de bibliotheek geleend?

- ₁ geen
- ₂ 1 of 2 boeken
- ₃ 3 of 4 boeken
- ₄ 5 of 6 boeken
- ₅ meer dan 6 boeken

19. Wat zou je het liefst van al willen lezen? Kies één antwoord uit.

- 0 ₁ Informatieve boeken
 - waarover?
- 0 ₂ Strips
- ◆ Romans
 - welk soort romans?
 - 0 ₃ Actie
 - 0 ₄ Drama
 - 0 ₅ Humor
 - 0 ₆ Romantiek
 - 0 ₇ Thriller
- 0 ₈ Tijdschriften
- 0 ₉ Niets
- 0 ₁₀

20. Vind je het aanbod in de bibliotheek groot genoeg voor jou?

- 0 ₁ Ja
- 0 ₂ Neen
- 0 ₃ Ik ken het aanbod niet

21. Vind je het aanbod in de bibliotheek nieuw genoeg?

- 0 ₁ Ja
- 0 ₂ Neen
- 0 ₃ Ik ken het aanbod niet

22. Vind je de manier waarop je boeken van de gevangenisbibliotheek kan uitlenen een goede procedure?

- 0 ₁ Ja
- 0 ₂ Neen
- 0 ₃ Ik weet niet hoe je boeken kan lenen

23. Lees je meer in de gevangenis dan erbuiten?

- 0 ₁ Ja (GA VERDER MET VRAAG 25)
- 0 ₂ Neen
- 0 ₃ Evenveel (GA VERDER MET VRAAG 25)

24. Waarom lees je minder in de gevangenis? Duid slechts één antwoord aan!

- 0 ₁ Omdat ik minder zin heb
- 0 ₂ Omdat ik in de gevangenisbibliotheek niet vind wat ik wil lezen
- 0 ₃ Omdat ik minder tijd heb
- 0 ₄ Omdat ik me moeilijk kan concentreren
- 0 ₅ Omdat ik niet weet hoe ik aan boeken kan geraken
- 0 ₆ Omdat

**ONDERWIJS
ZELFSTUDIE**

25. Tot welke leeftijd ben je naar school geweest? Tel je jaren op leercontact erbij!

.... jaar

26. Tot welk schooljaar ben je naar school geweest?

- ₁ Ik maakte het lager onderwijs niet af (*GA VERDER MET VRAAG 28*)
- ₂ Ik maakte het lager onderwijs af maar stopte in één van de eerste 3 jaar middelbaar onderwijs (lager middelbaar onderwijs)
- ₃ Ik stopte met school in één van de 3 laatste jaren middelbaar onderwijs (hoger middelbaar onderwijs)
- ₄ Ik haalde mijn diploma middelbaar onderwijs
- ₅ Ik deed na mijn middelbaar een specialisatiejaar
- ₆ Ik was op leercontract
- ₇ Ik haalde een diploma hoger onderwijs na mijn middelbare school
- ₈ Waar ik naar school ging was er een ander schoolsysteem

27. In welke studierichting zat je in het laatste jaar middelbaar dat je volgde?

- ₁ Algemeen onderwijs (ASO)
- ₂ Technisch onderwijs (TSO)
- ₃ Beroepsonderwijs (BSO)
- ₄ Kunstonderwijs (KSO)
- ₅ Bijzonder onderwijs (BUSO)
- ₆ ik weet het niet precies
- ₇ Waar ik naar school ging was er een ander schoolsysteem

28. Volg jij op dit ogenblik onderwijs in de gevangenis? Let op dat het leren van een vreemde taal en computerles hier NIET bijhoren.

- ₁ Ja
- ₂ Neen, nu niet maar eerder tijdens deze gevangenisstraf wel (GA VERDER MET VRAAG 36)
- ₃ Neen, ik heb nooit aan zelfstudie gedaan (GA VERDER MET VRAAG 45)

29. Overloop onderstaande lijst en duid aan welke vorm van onderwijs je op dit ogenblik volgt.

- Afstandsonderwijs (BIS - Begeleid individueel studeren)
- ◆ Basiseducatie
 - lezen en schrijven
 - rekenen
- Onderwijs voor Sociale Promotie
- ◆ "Middenjury" (Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap)
 - Middelbaar onderwijs
 - Hoger onderwijs
- Open Universiteit
- Ik volg ander onderwijs:
-
-

30. Hoe ben je te weten gekomen dat je onderwijs kon volgen? Duid slechts één antwoord aan.

- ₁ Ik wist dat al voor ik in de gevangenis terechtkwam
- ₂ Van de psychosociale dienst
- ₃ Van justitieel welzijnswerk
- ₄ Van medegetineerden
- ₅ Van een chef
- ₆ Ik heb het ergens gelezen (brochure, poster, ...)
- ₇ Door

31. Vind jij de gevangenis een moeilijke plaats om te studeren?

- 0 ₁ Ja
- 0 ₂ Neen (GA VERDER MET VRAAG 33)
- 0 ₃ Ik studeer eigenlijk bijna nooit op cel (GA VERDER MET VRAAG 33)

32. Waarom vind jij de gevangenis een moeilijke plaats om te studeren? Duid slechts één antwoord aan.

- 0 ₁ omdat er teveel rumoer is
- 0 ₂ omdat ik die studies moeilijk kan combineren met mijn werk
- 0 ₃ omdat je er helemaal alleen voorstaat
- 0 ₄ omdat medegedetineerden ermee lachen
- 0 ₅ omdat ik met meerderen op cel zit
- 0 ₆ omdat het gevangenis personeel niet genoeg meewerkt
- 0 ₇ omdat

33. Soms komt er een leraar of lerares in de gevangenis lesgeven of je helpen bij moeilijkheden. Is dat zo bij jou?

- 0 ₁ Ja, ik volg les in de klas
- 0 ₂ Ja, ik krijg individuele begeleiding van iemand die in de gevangenis komt
- 0 ₃ Neen, ik heb geen begeleiding binnen de gevangenis

34. Vind je het nodig iemand te hebben binnen de gevangenis die je helpt bij je studie?

- 0 ₁ Ja
- 0 ₂ Neen

35. Waarom volg je in de eerste plaats onderwijs? Duid slechts één antwoord aan.

- 0 ₁ Voor de gezelligheid in de klas
- 0 ₂ Zo geraak ik mijn stress kwijt
- 0 ₃ Het is leuk om mijn gedachten te verzetten
- 0 ₄ Ik doe het vooral om de tijd om te krijgen
- 0 ₅ Ik kan er mijn kennis mee uitbreiden
- 0 ₆ Ik kan ermee uiting geven aan mezelf
- 0 ₇ Om een diploma te hebben
- 0 ₈

➔ *Wie vroeger geen onderwijs volgde in de gevangenis kan verdergaan met vraag 46!*

36. Duid in de onderstaande lijst aan welk onderwijs je vroeger in de gevangenis gevolgd hebt. Als je meerdere vormen van onderwijs volgde, duid dan meerdere antwoorden aan.

- 0 Afstandsonderwijs (Begeleid individueel studeren)
- ◆ Basiseducatie
 - 0 lezen en schrijven
 - 0 rekenen
- 0 Onderwijs voor Sociale Promotie
- ◆ "Middenjury" (Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap)
 - 0 Middelbaar onderwijs
 - 0 Hoger onderwijs
- 0 Open Universiteit
- 0 Ik volgde ander onderwijs:
-
-

37. Hoe was je te weten gekomen dat je onderwijs kon volgen? Duid slechts één antwoord aan.

- ₁ Ik wist dat al voor ik in de gevangenis terecht kwam
- ₂ Van de psychosociale dienst
- ₃ Van justitieel welzijnswerk
- ₄ Van medegeetineerden
- ₅ Van een chef
- ₆ Ik heb het ergens gelezen (brochure, poster, ...)
- ₇ Door

38. Vond jij de gevangenis een moeilijke plaats om te studeren?

- ₁ Ja
- ₂ Neen (GA VERDER MET VRAAG 40)
- ₃ Ik studeerde eigenlijk bijna nooit op cel (GA VERDER MET VRAAG 40)

39. Waarom vond jij de gevangenis een moeilijke plaats om te studeren? Duid slechts één antwoord aan.

- ₁ omdat er teveel rumoer was
- ₂ omdat studies moeilijk te combineren zijn met werk
- ₃ omdat ik er helemaal alleen voorstond
- ₄ omdat medegeetineerden ermee lachten
- ₅ omdat ik met meerderen op cel zat
- ₆ omdat het gevangenis personeel niet genoeg meewerkte
- ₇ omdat

40. Soms komt er een leraar of lerares in de gevangenis lesgeven of je helpen bij moeilijkheden. Was dat zo bij jou?

- ₁ Ja, ik volgde les in de klas
- ₂ Ja, ik kreeg individuele begeleiding van iemand die in de gevangenis kwam
- ₃ Neen, ik had geen begeleiding van iemand binnen de gevangenis

41. Vond je het nodig iemand te hebben binnen de gevangenis die je hielp bij je studie?

- ₁ Ja
- ₂ Neen

42. Waarom volgde je in de eerste plaats onderwijs? Duid slechts één antwoord aan.

- ₁ Voor de gezelligheid in de klas
- ₂ Zo geraakte ik mijn stress kwijt
- ₃ Het was leuk om mijn gedachten te verzetten
- ₄ Ik deed het vooral om de tijd om te krijgen
- ₅ Ik kon er mijn kennis mee uitbreiden
- ₆ Ik kon ermee uiting geven aan mezelf
- ₇

43. Heb je die studie toen afgemaakt?

- ₁ Ja (GA VERDER NAAR VRAAG 46)
- ₂ Neen

44. Waarom heb je de studie niet afgemaakt? Duid slechts één antwoord aan.

- ₁ Het kostte te veel geld
- ₂ Ik kon niet meer aan het nodige materiaal geraken
- ₃ De vorm van onderwijs die ik deed hield op te bestaan
- ₄ Ik had niet meer de tijd om te studeren
- ₅ Ik had meer begeleiding nodig en die was er niet
- ₆ Ik had niet meer de motivatie
- ₇ Ik kon mij niet goed concentreren
- ₈ De leerkracht komt niet meer in de gevangenis
- ₉ Ik ben overgeplaatst naar een andere gevangenis
- ₁₀

➔ GA NU VERDER MET VRAAG 46!

45. Welke was de voornaamste reden waarom je nooit onderwijs in de gevangenis gevolgd hebt? *Duid slechts één antwoord aan.*

- 0 ₁ Ik wist niet dat dat kon
- 0 ₂ Ik heb er nooit aan gedacht
- 0 ₃ Ik ben hier pas
- 0 ₄ Ik zal hier niet lang genoeg blijven
- 0 ₅ Ik weet niet hoe lang ik hier zal blijven
- 0 ₆ Ik werk liever
- 0 ₇ Ik heb geen tijd
- 0 ₈ Ik vind geen interessante studierichting
- 0 ₉ Ik heb al een diploma
- 0 ₁₀ Studeren in de gevangenis lijkt me te lastig
- 0 ₁₁ Ik studeer niet graag
- 0 ₁₂ Je bent er toch niets mee
- 0 ₁₃ Ik spreek de taal niet genoeg om onderwijs te kunnen volgen
- 0 ₁₄

WERK

46. Hoe was je werksituatie toen je in de gevangenis terechtkwam?

- ₁ ik ging de hele dag naar school
- ₂ ik had betaald werk
- ₃ ik was werkloos
- ₄ ik was huisman/huisvrouw
- ₅ ik was gepensioneerd (brugpensioen, prépensioen)
- ₆ ik was met ziekte- of bevallingsverlof
- ₇ ik was in loopbaanonderbreking
- ₈ ik was arbeidsongeschikt
- ₉ andere:

47. Heb je momenteel werk?

- ₁ Ja, binnen de gevangenis
- ₂ Ja, buiten de gevangenis (regime van halve vrijheid, ...)
- ₃ Neen (GA VERDER MET VRAAG 49)

48. Waarom werk je in de eerste plaats? Duid slechts één antwoord aan.

- ₁ Zo kon ik nog eens onder de mensen
- ₂ Door te werken heb ik minder stress
- ₃ Het is voornamelijk om mijn gedachten te verzetten
- ₄ Zo gaat de dag vlugger om
- ₅ Zo leer ik nog wat
- ₆ Ik doe het vooral om wat zakgeld te verdienen
- ₇ Ik doe het om wat werkritme te hebben voor als ik vrij kom
- ₈

➔ GA NU VERDER MET VRAAG 50!

49. Waarom heb je geen werk? Duid slechts één antwoord aan.

- ₁ Ik sta op de wachtlijst
- ₂ Ik ben werkonbekaam
- ₃ Er is niet genoeg werk
- ₄ Ik heb geld genoeg
- ₅ Ik mag niet werken door een maatregel van de directie
- ₆ Mijn hoofd staat er nu niet naar
- ₇ Ik spreek de taal niet goed genoeg om te kunnen werken
- ₈

50. Wat kan men binnen de gevangenis het best doen om jou aan werk te helpen als je vrijkomt? Duid slechts één antwoord aan.

- ₁ Ik heb geen hulp nodig
- ₂ Een cursus "leren solliciteren" organiseren
- ₃ Iemand van de VDAB (BGDA) laten komen om informatie te geven over opleidings- en tewerkstellingsmogelijkheden
- ₄ De gedetineerden genoeg materiaal geven om zelf werk te zoeken (kranten, toegang tot een WIS-computer,...)
- ₅ Een beroepsopleiding organiseren
- ₆

51. Volg je nu een beroepsopleiding?

- ₁ Ja, in de gevangenis (*GA VERDER MET VRAAG 55*)
- ₂ Ja, buiten de gevangenis (regime van halve vrijheid,...) (*GA VERDER MET VRAAG 55*)
- ₃ Neen

52. Stel dat je straf lang genoeg is om een beroepsopleiding in de gevangenis te volgen. Zou je dan een beroepsopleiding volgen als je de kans kreeg?

- ₁ Ja
- ₂ Neen (*GA VERDER MET VRAAG 55*)

53. Stel dat die beroepsopleiding onbetaald is. Zou je die beroepsopleiding dan nog steeds willen volgen?

0 ₁Ja

0 ₂Neen

54. Stel dat je een beroepsopleiding kan volgen maar dat je daarvoor overgeplaatst moet worden naar een andere gevangenis die verder van je naastbestaanden vandaan kan liggen. Zou je dan nog die beroepsopleiding volgen?

0 ₁Ja

0 ₂Neen

**NOG ENKELE ALGEMENE
VRAAGJES**

55. Hoeveel uren breng je gemiddeld op een gewone doordeweekse dag op cel door (nachten inbegrepen)?

.... uur

56. Met hoeveel gedetineerden zit je samen op één cel?

- 0 ₁ Ik zit alleen op cel
- 0 ₂ Ik zit met nog 1 andere gedetineerde op cel
- 0 ₃ Ik zit met nog 2 andere gedetineerden op cel
- 0 ₄ Ik zit met nog 3 andere gedetineerden op cel
- 0 ₅ Ik zit met meer dan 3 andere gedetineerden op cel

57. Wat doe je overdag op cel het meest? Je mag drie antwoorden aanduiden.

- 0 ₁ TV-kijken
- 0 ₂ Slapen
- 0 ₃ Nadenken
- 0 ₄ Lezen
- 0 ₅ Spellen spelen
- 0 ₆ Praten
- 0 ₇ Studeren
- 0 ₈ Creatief bezig zijn
- 0 ₉ Celwerk
- 0 ₁₀ Brieven schrijven
- 0 ₁₁ Vervelen
- 0 ₁₂

58. Wat vind jij het belangrijkste nu je in de gevangenis zit? Rangschik de vier onderstaande antwoorden volgens hoe belangrijk je ze vindt. Achter het antwoord dat je het belangrijkste vindt, schrijf je een 1. Achter het op één na belangrijkste schrijf je een 2 enzovoort tot 4.

- werk
- bezoek
- activiteiten
- wandeling

59. Aan welke activiteiten neem jij in het algemeen het liefst deel? *Duid slechts één antwoord aan.*

- ₁ Aan activiteiten waar een goede sfeer is
- ₂ Aan activiteiten waar ik me kan afreageren
- ₃ Aan activiteiten die me ontspannen
- ₄ Aan activiteiten die de tijd sneller doen voorbijgaan
- ₅ Aan activiteiten waar ik iets kan bijleren
- ₆ Aan activiteiten waarin ik creatief kan bezig zijn

60. Welke van de volgende activiteiten vind jij op dit ogenblik voor jou het belangrijkste? *Duid slechts één antwoord aan.*

- ₁ Cursussen
- ₂ Film, toneel en optredens
- ₃ Informatieavonden
- ₄ Gespreksgroepen
- ₅ Een goede bibliotheek
- ₆ Sport
- ₇ Activiteiten die mij helpen om werk te vinden buiten

DE HULPVERLENING

WAT DOE JE BIJ PROBLEMEN?

61. Welk is op dit ogenblik het probleem dat je het meest bezighoudt? Beschrijf dat kort in een zin.

.....
.....
.....
.....
.....

62. Heb je al met iemand (wie dan ook) over dit probleem gepraat?

- ₁Ja
- ₂Neen (GA VERDER MET VRAAG 64)

63. Met wie heb je al over dit probleem gepraat? *Je kan meerdere antwoorden aanduiden.*

- de directeur
- de psychosociale dienst (maatschappelijk assistent, psycholoog, psychiater)
- mijn advocaat
- het justitieel welzijnswerk
- de aalmoezenier / imam / rabbijn / moreel consulent
- het bezoek
- een chef
- een medegedetineerde
- de dokter
- een vrijwilliger
-

➔ GA VERDER MET VRAAG 67!

64. Ben je nog van plan met iemand over dit probleem te praten?

- ₁Ja
- ₂Neen (GA VERDER MET VRAAG 66)

65. Met wie ben je van plan over dit probleem te praten? Je kan meerdere antwoorden aanduiden.

- de directeur
- de psychosociale dienst (maatschappelijk assistent, psycholoog, psychiater)
- mijn advocaat
- het justitieel welzijnswerk
- de aalmoezenier / imam / rabbijn / moreel consulent
- het bezoek
- een chef
- een medegedetineerde
- de dokter
- een vrijwilliger
-

➔ GA NU VERDER MET VRAAG 67!

66. Waarom praat je met niemand over dit probleem? Duid slechts één antwoord aan.

- ₁Ik geraak er zelf wel uit
- ₂Ik weet niet bij wie ik terecht kan
- ₃Het zou toch niets helpen
- ₄Ik vertrouw niemand genoeg om mijn probleem te vertellen
- ₅.....

**DE PSYCHOSOCIALE
DIENST**

67. Hoeveel contacten heb je de afgelopen maand ongeveer met de medewerkers van de psychosociale dienst (PSD) gehad?

... contacten

68. Denk aan het laatste contact dat je had met de psychosociale dienst. Heb jij toen zelf om dat contact gevraagd?

0 ₁ Ja

0 ₂ Neen

0 ₃ Ik heb nog nooit contact gehad met de psychosociale dienst

69. Vind je dat je meer begeleiding zou moeten krijgen van de psychosociale dienst?

0 ₁ Ja

0 ₂ Neen (*GA VERDER MET VRAAG 71*)

70. Van wie wil je meer begeleiding?

0 ₁ Maatschappelijk assistent

0 ₂ Psycholoog

0 ₃ Psychiater

**HET JUSTITIEEL
WELZIJNSWERK**

71. Ken je het justitieel welzijnswerk (JWW)?

- 0 ₁ Ja, ik weet wie ze zijn en wat ze doen
- 0 ₂ Ja, ik heb er al over gehoord maar ik weet niet precies wie ze zijn of wat ze doen
- 0 ₃ Neen, ik ken ze niet (GA VERDER MET VRAAG 79)

72. Hoe heb je deze mensen leren kennen?

- 0 ₁ Via de psychosociale dienst
- 0 ₂ Ik heb erover gelezen (brochures, posters,...)
- 0 ₃ Via een medegegetineerde
- 0 ₄ Via een chef
- 0 ₅ Door de mensen van het justitieel welzijnswerk zelf
- 0 ₆ Via

73. Heb je zelf al contact gehad met het justitieel welzijnswerk?

- 0 ₁ Ja
- 0 ₂ Neen (GA VERDER MET VRAAG 77)

74. Denk aan de laatste keer dat je met een probleem een beroep deed op het justitieel welzijnswerk. Deden die mensen toen hun best om je met je probleem te helpen?

- 0 ₁ Ja
- 0 ₂ Neen
- 0 ₃ Ik weet het niet want ze zijn nog bezig met mijn probleem

75. Was je probleem achteraf ook echt opgelost?

- 0 ₁ Ja
- 0 ₂ Neen
- 0 ₃ Ze zijn nog bezig met mijn probleem

76. Hoeveel keer kwam je voor een vraag om hulp in contact met het justitieel welzijnswerk in de afgelopen maand?

- 0 ₁ Geen enkele keer
- 0 ₂ 1 keer
- 0 ₃ 2 keer
- 0 ₄ 3 keer en meer

77. Jouw naastbestaanden zijn de mensen buiten de gevangenis die voor jou het belangrijkste zijn in je leven (partner of ouders of ...). Hebben jouw naastbestaanden contact gehad met het justitieel welzijnswerk als gevolg van je detentie?

- 0 ₁ Ja
- 0 ₂ Neen (GA VERDER MET VRAAG 79)
- 0 ₃ Ik heb geen naastbestaanden (GA VERDER MET VRAAG 79)

78. Wie heeft gevraagd dat het justitieel welzijnswerk contact zou opnemen met jouw naastbestaanden?

- 0 ₁ Ikzelf
- 0 ₂ Mijn naastbestaanden
- 0 ₃ Het justitieel welzijnswerk heeft zelf contact genomen met mijn naastbestaanden zonder dat iemand het vroeg
- 0 ₄

HET SLACHTOFFER

79. Waren er slachtoffers als gevolg van het plegen van jouw misdrijf?

- ₁Ja
- ₂Neen (GA VERDER MET VRAAG 82)

80. Vind je het voor jezelf nodig dat de gevangenis je meer mogelijkheden zou bieden om het goed te maken met je slachtoffer(s) of de nabestaanden?

- ₁Ja
- ₂Neen (GA VERDER MET VRAAG 82)

81. Wat zou je vooral willen doen naar je slachtoffer of zijn/haar nabestaanden toe? Je kan hier meerdere antwoorden aanduiden.

- Informatie vragen over het slachtoffer
- Een brief schrijven
- Schadevergoeding betalen
-

ENKELE VRAGEN OVER JEZELF

82. In welk jaar ben je geboren?

19....

83. Welke nationaliteit heb je?

0 ₁ Belgische

0 ₂ andere:

84. Spreek je Nederlands?

0 ₁ Goed

0 ₂ Redelijk

0 ₃ Niet goed

85. In welk land woonde je voor je in de gevangenis terechtkwam?

0 ₁ België

0 ₂

86. Hoe lang zit je voor deze straf al in de gevangenis?

0 ₁ minder dan 1 maand

0 ₂ 1 maand tot 1 jaar

0 ₃ 1 jaar tot 3 jaar

0 ₄ 3 jaar tot 5 jaar

0 ₅ meer dan 5 jaar

87. Heb je al eerder in de gevangenis gezeten voor een andere straf?

- 0 ₁ Neen
- 0 ₂ Ja, 1 keer
- 0 ₃ Ja, 2 keer
- 0 ₄ Ja, 3 keer
- 0 ₅ Ja, meer dan 3 keer

88. Ben je ...?

- 0 ₁ Beklaagde (ga verder met vraag 92)
- 0 ₂ Veroordeeld
- 0 ₃ Geïnterneerd (ga verder met vraag 92)

89. Ben je ...?

- 0 ₁ Definitief veroordeeld
- 0 ₂ Definitief veroordeeld met wettelijke herhaling ("recidivist")
- 0 ₃ Niet-definitief veroordeeld (je hebt nog een hangende zaak) (*GA VERDER MET VRAAG 92*)

90. Tot welke straf ben je veroordeeld?

- 0 ₁ minder dan 1 jaar
- 0 ₂ 1 jaar tot 3 jaar
- 0 ₃ 3 jaar tot 5 jaar
- 0 ₄ 5 jaar tot 10 jaar
- 0 ₅ langer dan 10 jaar
- 0 ₆ levenslang

91. Wanneer kom je in aanmerking voor vrijlating?

- 0₁ ik denk over minder dan een week
- 0₂ ik denk over minder dan een maand
- 0₃ ik denk over minder dan een half jaar
- 0₄ ik denk over minder dan een jaar
- 0₅ ik denk over 1 tot 3 jaar
- 0₆ ik denk over 3 tot 5 jaar
- 0₇ ik denk over meer dan 5 jaar
- 0₈ ik heb er echt helemaal geen idee van

92. Voor welke feiten zit je in de gevangenis?

.....
.....

Vragen over je naastbestaanden

93. Heb je een partner?

- ₁ Ja
- ₂ Neen

94. Heb je kinderen? Het gaat hier zowel om je eigen kinderen als om andere kinderen voor wie je zorgt.

- ₁ Ja
- ₂ Neen (*GA VERDER MET VRAAG 96*)

95. Om welke kinderen gaat het hier?

- ₁ mijn eigen
- ₂ andere
- ₃ beide

96. Waar woonde jij voor je in de gevangenis terechtkwam?

- ₁ ik woonde alleen (*GA VERDER MET VRAAG 99*)
- ₂ ik woonde samen met mijn partner
- ₃ ik woonde samen met mijn kind(eren) (*GA VERDER MET VRAAG 99*)
- ₄ ik woonde samen met mijn partner en mijn kind(eren)
- ₅ ik woonde in bij (één van) mijn ouders (*GA VERDER MET VRAAG 99*)
- ₆ ik woonde in een opvangcentrum (*GA VERDER MET VRAAG 99*)
- ₇ ik woonde bij anderen in (*GA VERDER MET VRAAG 99*)
- ₈ ik woonde (*GA VERDER MET VRAAG 99*)

97. Welke eigen inkomsten had je partner vóór de detentie toen jullie nog samenwoonden? Hier kan je meerdere antwoorden aanduiden.

- loon
- inkomsten uit zelfstandige arbeid
- ziekenkas
- OCMW-steun
- werkloosheidsuitkering
- pensioen
- geen
- andere:

98. Welke eigen inkomsten heeft je partner op dit ogenblik? Hier kan je meerdere antwoorden aanduiden.

- loon
- inkomsten uit zelfstandige arbeid
- ziekenkas
- OCMW-steun
- werkloosheidsuitkering
- pensioen
- geen
- andere:

99. Waar verwacht je na je vrijlating te gaan wonen?

- ₁alleen
- ₂samen met mijn partner
- ₃samen met mijn kind(eren)
- ₄samen met mijn partner en mijn kind(eren)
- ₅bij (één van) mijn ouders
- ₆in een opvangcentrum
- ₇bij anderen in
- ₈.....
- ₉ik weet het nog niet

BEZOEK

100. Hoe vaak krijg je bezoek in de gevangenis?

- ₁ 1 of meer keer per week
- ₂ 1 of meer keer per maand
- ₃ enkele keren per jaar
- ₄ nooit (*GA VERDER MET VRAAG 102*)

101. Wie komt er op bezoek voor jou? Je kan hier meerdere antwoorden aanduiden.

- Partner
- Kinderen
- Ouders
- Familie
- Vrienden
- Vrijwilliger
- Andere:

SLOTVRAAGJE

102. Waarvoor vind je dat er meer aandacht zou moeten zijn in de hulp- en dienstverlening?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Hartelijk bedankt voor je medewerking!!!